

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

II Краєзнавчі читання
пам'яті П.Тронька

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Київ, 20 листопада 2013 р.

КИЇВ 2014

УДК 021.9(477)
ББК Ч736.85(4Укр)л0

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної історичної бібліотеки України
протокол № 5 від 10 грудня 2013 року**

За загальною редакцією **Ресни О.П.**, члена-кореспондента Національної академії наук України, Голови Національної спілки краєзнавців України, заступника директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України.

Редакційна колегія:

Скорохвата А.В., генеральний директор Національної історичної бібліотеки України, заслужений працівник культури України (голова редколегії), **Кисельова В.П.** зав. сектора Національної історичної бібліотеки України, **Маньковська Р.В.** заступник Голови Національної спілки краєзнавців України, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, **Михайлова О.В.**, зав. відділу історичного краєзнавства Національної історичної бібліотеки України, **Новальська Т.В.**, професор кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, **Смілянець С.І.**, заступник генерального директора Національної історичної бібліотеки України.

Редактори: **Кудласевич Т.С., Чеховська І.В.**

Науковий збірник містить доповіді та повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України», що відбулася 20 листопада 2013 року у рамках Других краєзнавчих читань пам'яті П. Тронька.

Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за належність поданого матеріалу їм особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються і не рецензуються. Редколегія залишає за собою право відхилити запропоновані матеріали, а також вносити редакційні правки до публікацій.

Учасникам і гостям
Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Бібліотечне краєзнавство
у культурному просторі України»
в рамках Других краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька

Шановні друзі!

Національна спілка краєзнавців України щиро вітає організаторів, учасників та гостей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України», яка проводиться в рамках започаткованих Національною історичною бібліотекою України Других краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька.

Ім'я Героя України, видатного науковця-історика, громадського діяча, доктора історичних наук, академіка НАН України, впродовж багатьох років очільника краєзнавчого руху України Петра Тимофійовича Тронька назавжди залишиться викарбуваним золотими літерами в літописі буття української нації.

Академік умів згуртувати навколо себе людей, які за покликанням душі прагнули відродження і збереження історії та культури України. Найбільшим здобутком Петра Тронька, його однодумців і, зокрема, подвижників бібліотечної галузі, стало 26-томне видання «Історія міст і сіл Української РСР», робота над яким допомогла підживити винищений тоталітарною системою благодатний ґрунт вітчизняного краєзнавства, повернути його із забуття. Тож закономірно, що сьогодні колектив бібліотеки є великим осередком Національної спілки краєзнавців України, а сам заклад – широковідомим в Україні та за її межами центром краєзнавчої роботи, активним пропагандистом наукового доробку краєзнавців України.

Переконані, що науково-практична конференція «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» стане важливим кроком у популяризації та систематизації спадщини Петра Тронька, продовжить започаткований Національною спілкою краєзнавців України глибокий аналіз внеску видатного науковця в українську та світову історико-культурну спадщину, сприятиме подальшому розвитку краєзнавчих знань в Україні.

Бажаю всім учасникам конференції натхнення, плідної роботи та вагомих результатів у вашій шляхетній праці.

Голова Національної спілки краєзнавців України
член-кореспондент НАН України

О.П. Ресніт

ЗМІСТ

Бородіна Г. Г., Одинока Л. П.	Культурно-просвітницька значимість книгозбірень в історико-краєзнавчому контексті Півдня України (XIX – початок XX ст.)
Власенко Л. М.	Краєзнавча робота ПОУНБ імені І. П. Котляревського: «Моя Полтаво, ти благословенна...»
Голоп'ярова В. І., Харіна О. О. Гончаров О.П.	Музей бібліотечного дела в Артемовске Співробітництво Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України з бібліотеками столиці
Горська Н. О.	Автографи на києвознавчих виданнях у фондах Національної історичної бібліотеки України
Грет Г .П.	Підготовка книготорговельних працівників в Україні
Грет М. Я.	Краєзнавчі блоги як один з елементів інноваційних технологій в краєзнавчій бібліотечній діяльності
Грет О. П.	Інноваційні підходи до краєзнавчої бібліотечної діяльності
Гурська О.	Тарас Шевченко і Бережанщина: сучасне сприйняття – відображення духу та творчості генія
Єсюніна Г. В.	Краєзнавчі проекти на web-сайті Хмельницької міської централізованої бібліотечної системи
Захарчук Н. М., Скавронський П. С.	Бердичівська монастирська книгозбірня у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
Іванченко Л. А., Гурба В. Г. Каганова І. Я.	Минуле, збережене для майбутнього Деякі аспекти взаємодії та партнерства ОУНБ ім. В.Г. Короленка з науковими закладами та громадськими організаціями м. Чернігова по вивченню історії Сіверського краю
Каракоз О. О.	Зміст та особливості цензури в публічних бібліотеках України у 20-х рр. XX ст.

Кароєва Т. Р.	Публічна бібліотека у соціоекономічному просторі подільського городянина початку ХХ ст.
Кисельова В. П.	Документи мовами національних меншин в краєзнавчій діяльності регіональних бібліотек: сучасний стан та проблеми використання
Кобижча Н. І.	Наративи життєвого шляху Бориса Грінченка в контексті нового біографізму (до 150-річчя від дня народження)
Корнацький І. А.	Краєзнавча бібліографія Бахмута – Артемівська: здобутки і перспективи
Котуз Т. В.	Ім'я Тараса Шевченка на мапі Вінниччини: бібліотекознавчий зріз
Левченко В. В.	Особливості формування кадрового складу Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету в першій половині ХХ ст.
Лук'янченко О. Г.	Бібліотеки Луганська – важливі осередки культури та освіти: історичний аспект
Лучка Л.М.	Приватні бібліотеки Катеринославщини на початку ХХ ст.
Малиш О. М.	Система краєзнавчих бібліографічних посібників: тенденції розвитку
Маньковська Р. В.	Внесок академіка П. Т. Тронька в освітянське краєзнавство України
Мартинюк М. В.	Ціннісні аспекти музичної інтерпретації творів Т. Г. Шевченка
Мельник В. П., Чарковська Т. Д.	Просвітительська діяльність, гуманізм та педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка
Нагорна Г. М.	Т. Г. Шевченко і Запоріжжя
Новальська Т. В., Бачинська Н. А.	Взаємодія навчальних закладів культури та бібліотек по удосконаленню кадрового складу бібліотечно-інформаційної галузі
Пахолок О. С.	Інноваційні технології в краєзнавчій бібліотечній діяльності
Петренко О. Б.	Дитячі бібліотеки України в історичному вимірі
Полянська Н. І.	Партнерство в краєзнавчій діяльності бібліотек (на прикладі ХДНБ ім. В. Г. Короленка)
Приліпко Т. А.	Краєзнавча Шевченкіана
Пристаї Г. І.	Популяризація краєзнавчих ресурсів у Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Івана Франка

Прокопенко Л. С.	Веб-сайт «FAMILYSEARCH» як засіб поширення генеалогічної інформації: нові можливості для бібліотек
Проценко Л. Г., Іванченко Л. А. Салата Г. В.	Спадок Кочубеїв у селі Дубовичі Бібліотечне краєзнавство в інформаційному суспільстві: штрихи до проблеми
Скавронський П. С.	З історії формування фонду Бібліотеки Російської Академії наук українськими книгами
Скрипникова Л. Г. Смілянець С. І.	Тарас Шевченко і українці Карелії Проектна діяльність Національної історичної бібліотеки України (2009 – 2013 рр.)
Стегній Д. Г., Мусіна З. Х.	Регіональний аспект бази даних «Суспільство і влада в Україні на етапі соціально-економічних перетворень 1918-1939 рр.»
Татаринів С. Й. Токовило О. В.	До історії бібліотечної справи у Донбасі Популяризація краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг бібліотеки: традиції та інновації
Хівренко Н. Д.	Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка (з колекції відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України)
Чеховська І. В.	Путівник по мережевих краєзнавчих ресурсах ОУНБ України Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» Відомості про авторів

*Бородіна Г. Г., м. Миколаїв,
Одинока Л. П., м. Київ*

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ЗНАЧИМІСТЬ КНИГОЗБІРЕНЬ В ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОМУ КОНТЕКСТІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (XIX – початок XX ст.)

Протягом XIX – на початку XX ст. мережа бібліотек Півдня України формувалась з урахуванням історичних, суспільно-політичних, господарчих, етнокультурних особливостей регіону, що врешті й визначило провідні регіональні традиції її розвитку.

На початку XIX ст. основним джерелом задоволення читацьких потреб були комерційні бібліотеки – «кабінети для читання», «бібліотеки для читання». Зокрема, в Одесі працювали приватні бібліотеки М. Ключкова, В. Картамишева, К. Тотті, В. Сотнікова. Книгозбірні були непогано укомплектовані художньою літературою, періодичними виданнями та ін.. Свідченням цього є каталог книгозбірні Миколи Ключкова «Роспись книгам, ландкартам, планам, естампам, портретам и нотам в книжном магазине и библиотеке для чтения Н. Ключкова [4], датований 1830 р.

Помітним явищем не лише на півдні, а й в країні в цілому стало відкриття першої на теренах держави губернської публічної бібліотеки в Одесі 1829 року. Відзначимо, що цим була започаткована традиція відкриття публічних бібліотек у губернських і повітових містах. Подібні заклади відкрились у Сімферополі (1839), Керчі (1840). Катеринославі (1842) та ін. Однак, лише у другій половині XIX ст. за ініціативи громадськості, що виявляла прагнення суспільства до культурного, духовного розвитку, Одеська публічна бібліотека набула статусу справжнього культурно-освітнього закладу, стала взірцем для інших книгозбірень [3].

Друга половина XIX століття на Півдні України характеризується новими економічними та суспільно-політичними умовами, які склалися в Україні в епоху промислового капіталізму. Для забезпечення фінансування народної освіти та культури у 1864 році уряд провів Земську реформу, внаслідок чого

були створені земства як органи місцевої адміністрації. Значну увагу вони приділяли культурно-освітній роботі: відкриттю шкіл, бібліотек-читалень та поповненню їх літературою.

Згідно з документальними джерелами, в цей період за ініціативи і підтримки громадських діячів, членів товариств та органів самоврядування на півдні країни стали відкриватися громадські публічні бібліотеки: спочатку в Херсоні (1872 р.), а з часом – у Миколаєві (1881 р.). Фонди бібліотек комплектувалися з урахуванням самодержавного законодавства, разом з тим, у діяльності книгозбірень започатковано багато прогресивних методів, зокрема, організація філій бібліотек у робітничих районах Херсона, Миколаєва; влаштування літературних вечорів, лекцій, читань, цікавих зустрічей.

1891 року в Херсонській громадській публічній бібліотеці було засновано краєзнавчий відділ імені Г. О. Потьомкіна. До бібліотеки надходили: «Статистико-экономические обзоры Херсонской губернии», «Статистико-экономические обзоры Херсонского уезда», «Отчеты о деятельности Херсонской уездной земской управы», «Памятные книжки Херсонской губернии» та ін. З організацією потьомкінського відділу Херсонська громадська бібліотека набула важливішого значення не лише для міста Херсона, але й для всього Новоросійського краю. Зібрання цього відділу розкрито у покажчику, укладеному В. К. Шенфінкель [5], який і зараз за повнотою відбору літератури, точністю бібліографічного опису (всі матеріали описувалися *de visu*) займає чільне місце серед покажчиків краєзнавчого характеру, виданих у цей період.

Формування безкоштовних народних бібліотек в регіоні тісно пов'язане з розвитком школи, грамотності та є результатом заходів державної влади. Так, Херсонське повітове земство одним з перших започаткувало відкриття народних бібліотек, і в 1876 році облаштувало при всіх повітових школах безкоштовні народні бібліотеки, між якими розподіли 7400 примірників книг [2].

В Одесі перша міська безкоштовна народна читальня відкрилась 1891 року до 100-річчя міста. Книгозбірню на власні кошти збудував міський голова Григорій Григорович Маразлі та подарував її городянам [6].

Народні бібліотеки, відкриті земствами, незважаючи на бідні фонди, брак коштів, постійні утиски з боку уряду, відіграли значну роль у поширенні знань серед широких верств населення.

Створення Бібліографічного товариства в Одесі при Новоросійському університеті в 1911 р. значно пожвавило збирання місцевого матеріалу та позитивно вплинуло на збільшення фондів книгозбірень краєзнавчою літературою [1].

Вагомий внесок у підвищення культури Новоросії зробило товариство «Просвіта». Члени товариства Одеси та Миколаєва багато уваги приділяли позашкільній роботі та бібліотечній справі, насамперед, відкривали бібліотеки-читальні в повітових містах та сільській місцевості. З метою популяризації книги та української мови просвітяни друкували кращі надбання української літератури, видавали та перекладали часописи й альманахи українською мовою, здійснювали продаж та книгообмін, організовували театральні вистави, сімейні вечори для дітей і дорослих тощо.

Особливо важливу роль у розвитку бібліотек Півдня України відіграли Григорій Миколайович Ге (1830-1911) – культурний і громадський діяч, історик-краєзнавець, прозаїк, публіцист і драматург; Микола Миколайович Аркас (1853-1909) – український діяч культури і просвіти, письменник, композитор, історик; Михайло Євгенійович Беккер (1830-1911) – громадський діяч; Віра Костянтинівна Шенфінкель (1867-1928) – фундатор Херсонської громадської публічної бібліотеки; Михайло Георгійович Попруженко (1866-1943) – професор Новоросійського університету; граф Михайло Михайлович Толстой (1863-1927) – попечитель Одеської міської публічної бібліотеки та багато ін.

Отже, історико-бібліотекознавчий аналіз формування бібліотечної мережі досліджуваного нами періоду засвідчив, що процес її формування на Півдні

України був складним, суперечливим і нерівномірним, залежав від політичних, соціально-економічних та історико-культурних чинників. Створити бібліотечну мережу в повному обсязі не вдалося ні державним, ні громадським організаціям та установам, ні органам місцевого самоврядування. Однак, саме в цей період склались такі основні види бібліотек: публічні – «кабінети для читання» при книгарнях, губернські, міські; народні (як різновид публічних бібліотек) – земські, громадських організацій, товариств; спеціальні галузеві та навчальних закладів. Їх діяльність віддзеркалює зростаючу динаміку культурно-просвітницького руху в краї, має пізнавальне та наукове значення для вивчення історії бібліотечної справи.

Список використаних джерел

1. ДАОО, ф.45, оп.4, спр. 2840. Отчет Одесского Библиографического общества (май 1911, 1912, 1913), арк. 15, 16, 19, 21.
2. Белоконский, С. Постановление по народному образованию земских собраний 1894 г. / С. Белоконский // Русская школа. – 1895. – 1 янв.
3. Попруженко, М. Г. Одесская городская публичная библиотека 1830-1910 гг.: ист. очерк / М. Г. Попруженко. – Одесса, 1911. – 85 с.
4. Роспись российским книгам, ландкартам, планам, естампам, портретам и нотам в Одессе в книжном магазине и библиотеке для чтения Н. А. Клочкова. – Одесса, 1830. – 81 с.
5. Указатель книг и статей отдела им. кн. Г. А. Потемкина по истории и современному состоянию новороссийского края / Херсон. обществ. б-ка; сост. В. К. Шенфинкель. – Херсон: Паровая типо-литография О. Д. Ходушиной, 1913. – 115 с.
6. Южно-русский альманах. – Одесса, 1902. – С. 132.

Власенко Л.М., м. Полтава

КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ПОУНБ ІМ. І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «МОЯ ПОЛТАВО, ТИ БЛАГОСЛОВЕННА...»

Моя Полтаво, ти благословенна!
З твоїх джерел натхнення спрагли п'ють,

Добра й любові сходять мудрі зерна...
Твоїх дітей у світі впізнають.
(Марія Бойко, полтавська поетеса)

Благословенна полтавська земля дала світу безліч талановитих людей знаних і шанованих, і в тому числі, тут народився батько нової української літератури – Іван Петрович Котляревський, чие ім'я було присвоєно у 1949 році Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці на честь 150-ї річниці виходу у світ поеми «Енеїда».

Відділ краєзнавства ПОУНБ ім. І. П. Котляревського сьогодні є центром бібліотечного краєзнавства в області, осередком з формування джерелознавчої та бібліографічної бази з історії та культури Полтавщини. Ресурси відділу складають: читальний зал на 30 місць; книжковий фонд універсального змісту; фонд періодичних видань (кількість назв, які передплачує відділ, становить понад 100 назв щорічно); електронний каталог (ведеться з 1994 року) налічує понад 104 тис. записів.

Видавнича робота відділу за 2012/13 роки: «Календар знаменних і пам'ятних дат Полтавщини» (видається з 1969 року щороку); бібліографічні покажчики: «Література про Полтавську область за 2012 рік», «Скарб, що з'єднав два народи: історія Перещепинського скарбу»; рекомендаційні списки літератури: «Полтавці – лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка (1962–2002)», «Прожити й розповісти: до 90-річчя з дня народження А. А. Дімарова»; бібліографічна розвідка «Загадка Євгена Гребінки: історія романсу «Очі чорнії» та інші.

З 1994 року при відділі успішно працює клуб краєзнавців «Рідний край». Наслідуючи сучасні тенденції, працівники відділу на сайті бібліотеки ведуть рубрики: «Видатні люди Полтавщини», «Літературно-мистецькі премії Полтавщини». На сайті бібліотеки - віртуальні виставки краєзнавчої тематики: «Славяне помнят президента чести»: до 160-річчя від дня народження В. Г. Короленка, до 150-річчя від дня народження академіка В. І. Вернадського, «Полтава: до Дня міста», до 75-річчя від дня народження В. Симоненка.

Постійно ведеться робота з підростаючим поколінням, проводяться бібліотечні уроки, на яких працівники відділу навчають як працювати з краєзнавчим каталогом та використовувати його в навчанні. Так, 2 вересня працівники відділу краєзнавства та відділу обслуговування користувачів провели перший урок «Полтавські дороги Кобзаря» для учнів гімназії № 17 м. Полтави, присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка.

19 вересня спільно з відділом обслуговування користувачів проведено розширене засідання клубу краєзнавців «Рідний край» на тему: «До 70-ліття визволення Полтави: як це було».

Обов'язково проводяться презентації книг місцевих авторів, наприклад, книг Валерія Волоскова, полтавського краєзнавця, Почесного краєзнавця Національної спілки краєзнавців України. Були презентовані книги: «Полтавщина на монетах незалежної України» (присвячена темі нумізматики) та «Найзнаменитіша в Україні» про першу чоловічу гімназію – школу № 3 м. Полтави за понад двохсотлітню історію її існування. Зазвичай такі теми цікаві й для місцевої громади, і для місцевого телебачення. Але краєзнавча тематика настільки благодатна, настільки невичерпна, що всі відділи обслуговування бібліотеки в тій чи іншій мірі популяризують краєзнавчі знання. Так, відділ соціокультурної діяльності ПОУНБ імені І. П. Котляревського і Полтавська громадська організація "Спілка екскурсоводів" провели тематичний вечір "Хай вічно сяє Шевченкова весна!", на якій була представлена екскурсія «Шевченківськими шляхами Полтавщини». Цей захід висвітлено на сторінці щотижневого аналітичного видання Полтавщини «Нова година». Також відділ соціокультурної діяльності ПОУНБ імені І. П. Котляревського і Полтавська громадська організація "Спілка екскурсоводів" провели інформаційно-краєзнавчу годину «Его стихов пленительная сладость...», присвячену 230-річчю від дня народження Василя Андрійовича Жуковського (1783-1852), російського поета, перекладача, художника та його перебуванню на Полтавщині.

Відділ документів із економічних та технічних наук, представив цікаву книжково-ілюстративну виставку «Обідаємо з Гоголем» (про творчість М. В. Гоголя через призму кулінарного мистецтва).

Інтерес до краєзнавства – це тенденція сучасності. І бібліотеки, працюючи з користувачами, повинні знайти такі засоби та методи роботи, щоб дійсно залучити кожного користувача до читання і до постійного відвідування бібліотеки.

*Голоп'орова В. І,
Харіна О. О.,
м. Артемівськ (Донецька обл.)*

МУЗЕЙ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В АРТЕМОВСКЕ

Музею истории библиотек Бахмута-Артемовска в этом году исполнилось 16 лет. На момент создания он был единственным в области и, пожалуй, во всей Украине. Особенность его в том, что он аккумулировал историю библиотечного дела за 297 лет.

Здесь, в Артемовске, в центральной городской библиотеке, в уютном и с любовью оформленном зале остановили мгновение люди, влюбленные в книгу. Библиотекари по крупицам собирали сведения о библиотеках своего старинного города.

В музее представлены документальные материалы, очерки, газетные публикации, воспоминания ветеранов библиотечного дела, которые воссоздают летопись библиотечного дела в славном Бахмуте-Артемовске.

А начиналась история библиотек с соборной библиотеки, созданной в 1746 году при Троицком соборе, которая насчитывала около 200 богословских изданий. До сегодняшнего дня сохранилась одна из книг этой библиотеки – «Акафист божественным страстям Христовым». Оригинал ее хранится в городском краеведческом музее, а на стенде нашего музея представлена ксерокопия титульного листа этого документа.

Особенно привлекает внимание посетителей витрина, где находятся раритетные издания: «Евангелие» 1894 г., изданное в Синодальной типографии Санкт-Петербурга и «Псалтырь», переизданный в середине XIX века с древнепечатного текста, отпечатанного в Почаевской типографии в царствование Алексея Михайловича, при святейшем Иосифе Патриархе. Также здесь помещены редчайшие издания, мечта любого библиофила, это: «Повесть о Куликовской битве», репринтные издания рукописи XVII века, «Путешествие из Петербурга в Москву» А. Радищева 1790 года издания, дореволюционные книги Карамзина и Полонского. Впечатляет высокой полиграфией «Детская энциклопедия» 1913 года, изданная в Московской типографии Сытина. Есть в экспозиции музея и книги, которые ранее находилась в библиотеках Бахмутских гимназий и реального училища.

Бахмут начала XX столетия – это центр экономической и культурной жизни Бахмутского уезда Екатеринославской губернии. Об этом свидетельствует и количество библиотек. На то время их было более 15. Это были библиотеки английского и купеческого клубов, еврейская, 7 публичных, 4 народных, 2 учебных. Примечательным было то, что в те годы Екатеринославское земство открывало библиотеки в Бахмуте к юбилейным датам писателей. Так, к 100-летию со дня рождения А.С. Пушкина в 1899 г. в уездном городе Бахмуте открыли «Пушкинскую учительскую библиотеку» и предназначалась она для учителей земских школ Бахмутского уезда. В 1911 году на сессии Бахмутского уездного земства было предложено переименовать Пушкинскую учительскую библиотеку в Библиотеку служащих Бахмутского уезда. К 1912 году фонд библиотеки уже насчитывал 828 томов художественной литературы и 1003 тома педагогических изданий. Библиотека в те времена считалась самой лучшей в уезде и вносила значительный вклад в культурную жизнь города. Библиотечный совет этой библиотеки возглавлял городской голова Першин Василий Илларионович.

В 1909 году по решению городской Думы к 100-летию со дня рождения Н. В. Гоголя открыла свои двери Бахмутская городская им. Н. В. Гоголя

библиотека, которая по мнению депутатов городской Думы была бы «...памятником Н. В. Гоголю, в которой так нуждалось 24-тысячное население Бахмута». За деятельностью и содержанием библиотеки следил специальный Библиотечный комитет, который вначале возглавлял председатель городской Думы Н. И. Новгородцев, а с 1911 г. – В. В. Шабашев.

Обе библиотеки пользовались большой популярностью у читателей, о чем свидетельствуют представленные на стенде материалы из бахмутских газет: «Народная газета Бахмутского земства», «Бахмутская копейка», «Южный край».

На одной из витрин музея расположен материал о выдающемся украинском библиографе Максименко Федоре Филипповиче, блестящем знатоке книги, который начинал свою трудовую деятельность в 1919-1920 гг. в Бахмуте. Именно здесь он заинтересовался краеведческой библиографией и опубликовал свою первую библиографическую работу об экономическом районе Украины – указатель «Материалы к библиографии Донецкого края (преимущественно Бахмутского уезда)».

В 20-е годы, когда Бахмут становится центром Донецкой губернии, была основана центральная окружная библиотека с фондом около 24 000 экз. в т. ч. 4200 украинских изданий. Фотография этой библиотеки размещена на одном из стендов музея.

В 30-е годы библиотечное образование можно было получить в г. Бахмуте, о чем свидетельствует фотография второго выпуска библиотечной школы (1935-1938 гг.).

В годы фашистской оккупации все библиотеки города были закрыты. Фонды многих из них были уничтожены и сожжены. Библиотечными книгами немцы топили печи, обогревая помещения. Из воспоминаний библиотекарей, работавших в то время, мы узнали, что не весь фонд центральной городской библиотеки был уничтожен. Книги, разрешенные фашистами к чтению, были перевезены в здание учительского института и выдавались читателям.

После освобождения города от оккупантов в сентябре 1943 года библиотеку пришлось восстанавливать заново. Располагалась она в полуразрушенном здании синагоги с фондом 11 тыс. экз. книг, доступных для читателей, остальные 18 тыс. необходимо было отремонтировать и привести в порядок.

В послевоенные годы шла активная работа по возрождению и созданию новых библиотек, и уже в 70-е годы в городе насчитывалось 110 библиотек различной принадлежности: городские, профсоюзные, технические, учебные.

Кроме документальных материалов в музее на стендах представлены фотографии ветеранов библиотечного дела, которые внесли весомый вклад в развитие библиотек города. Среди них: Терещенко Н. И., библиотекарь, спасавшая фонды центральной библиотеки в годы войны; Клоцман О. Е., первая заведующая возрожденной после войны библиотеки; Чумак Н. Д., заведующая центральной городской библиотеки с 1960 по 1975 гг.; Кремнева Р. М., первый директор городской централизованной библиотечной системы.

Значительный вклад в развитие библиотечного дела в годы независимости внесла Сторожук А. Н., директор библиотечной системы с 1987 по 2005 годы. Она была зачинателем создания музея истории библиотек Бахмута-Артемовска, инициатором компьютеризации библиотек системы, руководителем проекта «Интернет для читателей публичных библиотек», благодаря которому горожане получили бесплатный доступ к сети Интернет.

За большой плодотворный труд в разных направлениях культурной деятельности Анна Николаевна отмечена:

- почетным знаком Украинской библиотечной ассоциации «За відданість бібліотечній справі», ее фамилия занесена в Книгу почета библиотечной ассоциации Украины;

- символом Донбасса – «Пальмой Мерцалова» в номинации «За вклад в духовное развитие личности» (по итогам 2002 года).

В 1996 году Анне Николаевне присвоено звание «Почетный гражданин города Артемовска», в 2002 году она удостоена звания «Человек года» в

номинации «За развитие культуры региона, духовное воспитание населения города».

К сожалению, в 2010 году она ушла из жизни, но оставила после себя созданный при библиотеке музей и книгу очерков по истории библиотек Бахмута-Артемовска «Связующая нить времен».

Стенды музея ежегодно обновляются, дополняются новыми историческими документами и материалами, которые отражают развитие библиотечного дела на данном этапе. За последние пять лет значительно вырос имидж библиотек системы. Библиотекари, реагируя на изменения в социальной и читательской среде, совершенствуют свою работу, привнося в нее новые, оригинальные формы и методы, формируют новые направления в своей деятельности. Это представлено в музейном фотоальбоме.

Также на стендах музея представлены дипломы о присвоении звания «Человек года» нынешнему руководителю учреждения – директору городской централизованной библиотечной системы Беленко Т. Н. (2009 г.) и начальнику отдела информации Захаровой Н. А. (2013 г.), которые внесли весомый вклад в развитие библиотечного дела и культуры в городе.

Музей истории библиотек Бахмута-Артемовска вызывает огромный интерес у школьников и студентов, где они знакомятся с раритетами, историческими документами и фотоматериалами.

С не меньшим интересом знакомятся с библиотечным музеем и коллеги с разных уголков Украины и зарубежные гости. Они отмечают, что «Музей истории библиотек Бахмута-Артемовска» особенный; много разных музеев видели, а такой впервые». И мы гордимся, что летопись библиотечного дела в нашем славном городе останется и нашим последователям, которые будут ее продолжать и приумножать.

Список использованных источников:

1. Зельдина Э. Музеи бывают разные – такого нигде / Э. Зельдина // Жизнь. – 24 июня. – С. 3.
2. Рева А. А. История Бахмута-Артемовска: краткий очерк / А. А. Рева, С.И. Татаринов. – Артемовск, 1996. – 136 с.
3. Сторожук А. Н. и др. Связующая нить времен. Очерки истории библиотек г. Бахмута-Артемовска / А. Н. Сторожук, Н. А. Захарова, С. И. Татаринов, Е. Г. Костенко – Артемовск, 1998. – 64с.
4. Титов В. Книги суть реки... / В. Титов // Наш город. – 1997. – 12 дек.
5. Шевченко А.В. 3 історії бібліотек міста Бахмута / А. В. Шевченко // Бахмутський часопис. – 1994. – № 1-2. – С.25-29.

Гончаров О. П., м. Київ

СПІВРОБІТНИЦТВО КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ З БІБЛІОТЕКАМИ СТОЛИЦІ

У розвитку вітчизняного краєзнавства значна роль належить бібліотекам. Тому Національна спілка краєзнавців України, її регіональні організації тісно співпрацюють з бібліотечними закладами. Київська міська організація НСКУ, не дивлячись на те, що заснована не так давно, накопичила певний досвід співробітництва з бібліотеками столиці: Національною історичною бібліотекою України, Державною науковою архітектурно-будівельною бібліотекою імені В. Г. Заболотного, Науковою бібліотекою імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Публічною бібліотекою імені Лесі Українки.

Працівники бібліотек беруть участь у заходах, які проводить Київська міська організація НСКУ, – конференціях, круглих столах та ін., де вони діляться досвідом роботи з бібліотечного краєзнавства, презентують свої видання тощо [1].

Проводяться спільні заходи – виставки краєзнавчої літератури, презентації видань Національної спілки краєзнавців України. Так, під час роботи Пленуму НСКУ та Наради з питань підготовки енциклопедичного видання “Історія міст і сіл України”, що відбулися у червні 2009 р. в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, спільно з працівниками Наукової бібліотеки імені М. Максимовича була організована виставка краєзнавчої літератури [2]. У листопаді 2011 р. у відділі краєзнавчої літератури та бібліографії Публічної бібліотеки імені Лесі Українки проведено презентацію нових видань НСКУ, присвячених краєзнавчій освіті, історії міста Києва, зокрема: журналу “Краєзнавство”, книг О.О.Тулуба “Київ та його давня давнина у творах народних” (К., 2011), А.П. Коцура та О.В. Гордійчука “Становлення та діяльність Київського товариства грамотності (1882-1908 рр.)” (К., 2011) та ін. Комплект презентованих видань представники НСКУ подарували бібліотеці школи-ліцею № 38 імені В. Молчанова, учні якої брали участь у заході, а також 200 примірників книг передали Публічній бібліотеці імені Лесі Українки для поширення в районних бібліотеках столиці. Таку роботу КМО НСКУ буде продовжувати і поглиблювати, передбачається проводити презентації видань Спілки в районних бібліотеках Києва. Для столичної організації НСКУ це важливо, оскільки розширює співпрацю з місцевими краєзнавцями.

Київська міська організація НСКУ бере участь у краєзнавчих заходах, які проводяться бібліотеками: конференціях, засіданнях бібліотечних клубів, творчих вечорах та презентаціях книг відомих києвознавців. Це, зокрема, участь в організації та проведенні у листопаді 2011 р. Всеукраїнської науково-практичної конференції “Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України” (Маньковська Р.В., член оргкомітету), яка відбулася в рамках започаткованих Національною історичною бібліотекою України краєзнавчих читань, присвячених пам’яті видатного українського державного і громадського діяча, вченого-історика, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька. Члени КМО НСКУ (Бажан О.Г., Гончаров О.П.,

Соболева О.В.) з кінця 2011 р. беруть участь у засіданнях бібліотечного клубу “Національні святині”, які проводяться Державною науковою архітектурно-будівельною бібліотекою імені В.Г. Заболотного в рамках соціально-бібліотечного проекту “Історія малих міст України”. За сприяння КМО НСКУ інформація про ці заходи регулярно публікується у науковому журналі “Краєзнавство”, розміщується на сайті НСКУ.

Члени організації беруть також участь у виховних заходах, які проводяться бібліотеками. Так, у березні 2013 р. в Публічній бібліотеці імені Лесі Українки відбувся вечір-реквієм, присвячений 70-им роковинам з часу трагічної події – страшної розправи нацистів на початку березня 1943 р. над мирними жителями містечка Корюківка, що на Чернігівщині. У заході взяли участь студенти Київського професійного педагогічного коледжу імені А. Макаренка, користувачі та працівники бібліотеки. Перед присутніми виступив Василь Устименко – генерал-майор, колишній дипломатичний працівник, громадський діяч – член Правління Національної спілки краєзнавців України та член Президії правління Київської міської організації НСКУ, лауреат краєзнавчих премій ім. Дмитра Яворницького та Петра Тронька, автор, співавтор, автор-упорядник багатьох книжок. Остання з його книг “У кожного своя правда. Істина одна: Корюківка : довічний біль” (К., 2013) присвячена темі німецько-фашистських злочинів. Автор книги поділився своїми спогадами про ті страшні часи. У подарунок бібліотеці він передав, окрім названого видання, також інші свої книги.

Київська міська організація НСКУ намагається поширювати досвід бібліотек столиці з розвитку краєзнавства, залучати молодь до краєзнавчої роботи. Саме тому керівництво організації сприяє проходженню історико-краєзнавчої практики студентами історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка на базі бібліотек столиці. За посередництва та з допомогою КМО НСКУ університетом у 2012 р. укладені відповідні договори з Державною науковою архітектурно-будівельною бібліотекою імені В.Г. Заболотного (ДНАББ) та Публічною бібліотекою імені

Лесі Українки. Практика започаткована в лютому 2013 р. Студенти-практиканти, котрі проходили практику в ДНАББ, працювали над дослідженням галузевих періодичних видань та літератури за темами: “Історія малих міст України” (відповідно до списку малих міст України), “Життя та діяльність архітектора І. Григоровича-Барського” та ін. Студенти також брали участь у наукових заходах, що проводилися в бібліотеці, зокрема творчих вечорах та презентаціях книг відомих києвознавців – Дмитра Малакова та Михайла Кальницького. Група студентів проходила практику на базі відділу краєзнавчої літератури та бібліографії Публічної бібліотеки імені Лесі Українки. Відповідно до програми практики, студенти підготували біографічні нариси, присвячені відомим києвознавцям: Д. Малакову, В. Кіркевичу, А. Макарову, І. Гиричу та Т. Скібицькій, до серії бібліографічних покажчиків “Києвознавці”, що була започаткована відділом на початку 2000-х років. Практиканти успішно захистили результати своєї роботи на києвознавчих читаннях на тему “Маловідомі сторінки життя і творчості києвознавців XX – XXI століть”, що відбулися у відділі за участю провідних бібліографів бібліотек міста. Під час проходження практики студенти також брали участь у краєзнавчих заходах, які проводилися у відділі (вечір-портрет “Георгій Малаков – відомий український художник-графік” – зустріч з його рідним братом, києвознавцем Дмитром Малаковим) та ін.[3].

Київська міська організація НСКУ планує й надалі розвивати співпрацю зі столичними бібліотеками, беручи до уваги їх значний внесок у краєзнавчу роботу.

Список використаних джерел

1. Гончаров О. “Круглі столи” з проблем києвознавства // *Краєзнавство: наук. журн.* – 2012. – № 1. – С. 160 – 161; Гончаров О., Дмитрук В. *Форум краєзнавців столиці* // Там само. – 2013. – № 1. – С.219, 220, 223 – 225.

2. Установча конференція Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України: матеріали та док. (26 лют. 2010 р., м. Київ) / Київ.

міськ. орг. Нац. спілки краєзнавців України; упоряд.: О. Гончаров [та ін.]. – К.: ТОВ Вид-во “Телесик”, 2011. – С.13.

3. Гончаров О. Історико-краєзнавча практика студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 2013 // Краєзнавство: наук. журн. – 2013.– № 2. – С. 216 – 219.

Горська Н. О., м. Київ

АВТОГРАФИ НА КИЄВОЗНАВЧИХ ВИДАННЯХ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

На Перших краєзнавчих читаннях ім. П. П. Тронька відділ стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України своєю презентацією інскриптів на книгах видатних полтавців розпочав серію розповідей про своєрідні артефакти культури – книжкові автографи. Колекція книг з автографами налічує понад 130 видань, кожне з яких ретельно досліджується фахівцями відділу.

Продовжуємо серію повідомленням про інскрипти на книгах визначних києвознавців.

Розпочати належить з найдавнішого із пропонованих інскриптів, а саме – авторського автографа **Максима Федоровича Берлинського** (“Его Высокопреподобию Отцу Архимандриту Ректору Черниговской семинарии Мелетию. [М.] Берли[нский]”) на примірнику його книги, виданої в Санкт-Петербурзі у 1820 році: **Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, также показания достопамятностей и древностей оного, собранные надворным советником Максимом Берлинским.**

Ця перша друкована праця з історичної топографії Києва – результат багаторічних досліджень Старого міста, Печерська, Подолу та київських околиць по літописах, хроніках і церковних документах. Автор, зокрема, детально перерахував будівлі, втрачені під час пожежі на Подолі 1811 року, свідком якої він був. Документи міського архіву, що зберігалися у Подільській Успенській церкві та у старій ратуші, згоріли, в інших джерелах відомостей про

ці об'єкти не було, тому “Краткое описание...” стало незамінним першоджерелом для вивчення Києва.

Син сільського священика Максим Федорович Берлинський (1764-1848) закінчив Києво-Могилянську академію та Учительську семінарію в Санкт-Петербурзі. У 1788 році став викладачем географії та історії у Київському Головному народному училищі (пізніша назва – Перша гімназія). “Вместе с должностью учителя в киевской гимназии он служил в [в институтском классе] академии в звании преподавателя. Это был человек умный с физиономией чисто немецкого гелертера” (тобто вченої, книжної людини – Н. Г.) – писав про нього В. І. Асоченський [1, с. 486]. Викладання Максим Берлинський поєднував із дослідницькою працею – археологічною, археографічною та архівною. З 1815 року він разом з митрополитом Євгенієм (Болховітіновим) брав участь у роботі гуртка, створеного графом Миколою Петровичем Румянцевим для дослідження рукописів та стародруків. Берлинський листувався з Румянцевим, надсилав до гуртка копії найдавніших планів Києва та письмових пам'яток, зокрема, «Печерського Патерика» з Ближніх печер Лаври. Саме за фінансової підтримки М.П. Румянцева і було здійснене видання “Краткого описания».

Дарчий напис Максима Берлинського адресований ректору Чернігівської семінарії Мелетію. Їх пов'язувала спільна викладацька діяльність в дореформеній Київській академії. [1, с. 484].

У 1817 році Києво-Могилянська академія була закрита, весь її викладацько-професорський склад відкинуто як такий, що не відповідав новим умовам (за давньою традицією її викладачі не включали до розгляду російських духовних і світських авторів). Натомість до Київської духовної академії, яка у 1819 році почала діяти в приміщеннях старої академії, були викликані викладачі та вихованці Санкт-Петербурзької духовної Академії.

Обов'язки ректора під час реформування Академії у 1817 році нетривалий час виконував її префект і архімандрит Києво-Видубицького монастиря Мелетій (Іван Носков). Син священика Введенської церкви м. Києва Іван

Носков після закінчення Київської Академії став її викладачем. У 1809 році він здійснив чернечий постриг і отримав духовне ім'я – Мелетій. Попри рекомендації митрополита Серапіона залишити Мелетія на посаді ректора новоствореної Київської духовної семінарії, комісія духовних училищ визнала це неможливим, а призначила його навчителем богословських наук у Чернігівській семінарії; з 1818 до 1823 року Мелетій був її ректором. У 1824 році Мелетія, під приводом адміністративних порушень, було переміщено до Києво-Печерської Лаври “на ієромонашескую порцію”. Таким чином, найімовірніше, дарчий напис був здійснений М. Берлинським у період з 1820 до 1823 року.

Крім автографа, наш примірник “Краткого описания Киева» містить низку провенієнцій, які дозволяють простежити його неймовірну долю.

У 1834 році Максим Берлинський займав посаду глави першого правління Університету св. Володимира, фактично виконуючи обов'язки ректора до обрання на цю посаду **Михайла Олександровича Максимовича** (1804-1873).

Заради вивчення української старовини у Києві М. О. Максимович пожертвував блискучою професорською кар'єрою у Москві. Одним з найважливіших для Максимовича завдань після переїзду до Києва було видання українського наукового часопису. Таким виданням став альманах “Киевлянин». Перші дві його книги з низкою києвознавчих матеріалів видавця вийшли у 1840-му та 1841-му роках. За станом здоров'я М. О. Максимович змушений був у 1845 році вийти у відставку й решту життя прожити на своєму хуторі Михайлова Гора Золотоніського повіту. Лише зрідка Михайло Олександрович виїжджав до Києва та Москви. Саме у Москві в 1850 році вийшла третя і остання книга альманаху (**Киевлянин, издаваемый Михаилом Максимовичем**, Кн. 3. [1850]. – М.: Унив. тип., 1850). На авантитулі нашого примірника є дарчий надпис видавця: “Его Высокопреподобию Господину Наместнику Печерской Лавры отцу Иоанну, в знак истинного уважения и сердечной памяти от Михайла Максимовича. 6 Генваря 1857. Михайлова Гора”.

Автор відомого дослідження “Полтавці” І. Ф. Павловський так писав про адресата цього інскрипту: “Іоанн, що мав світське ім’я **Олексій Олексійович Петін** (1813-1889), – син дяка Орловської губернії. Закінчив у 1839 році Київську духовну академію, у 1840 році взяв шлюб з племінницею митрополита Київського Філарета, що посприяло його просуванню по службі. В 1841 році овдовів та прийняв чернецтво; був доглядачем Києво-Подільських училищ, а в 1852 році став намісником Києво-Печерської лаври. З 1862 року – єпископ Полтавський” [3]. У листі до свого друга, релігійного діяча та видавця “Киевских епархиальных ведомостей” Петра Гавриловича Лебединцева Михайло Олександрович з докором писав, що Іоанн не відповідає йому [2]. Однак подаровану книгу єпископ Полтавський все ж зберіг. Після 1917 року націоналізовані приватні книгозбірні духовних осіб Полтавщини надійшли до фондів Полтавської обласної наукової бібліотеки, а вже звідти у 1952 році унікальний примірник “Киевлянина” разом з низкою інших видань був переданий до нашої бібліотеки.

Земляк М.О. Максимовича **Василь Григорович Ляскоронський** (1860-1928), випускник історико-філологічного факультету Університету св. Володимира, під впливом професора В. Б. Антоновича захопився нумізматиною та археологією. З 1926 року В. Г. Ляскоронський завідував нумізматичним відділом Лаврського заповідника, публікував численні розвідки з допоміжних історичних дисциплін, наприклад: „Римські монети, які знайдено на території м. Київ” – у збірнику “Український музей” (К., 1927. – Вип. 1).

Науковий внесок В. Г. Ляскоронського у вивчення історії Київщини також вагомий. У своїй монографії «Киевский Вышгород в удельно-вечевое время» (СПб., 1913) – вчений на основі даних літописів та інших документальних матеріалів довів, що Вишгород був форпостом давнього Києва та відіграв провідну роль в його обороні. Дарчий напис автора на цій книзі адресований визначному музейнику, киянину, що створив у Херсоні славнозвісний музей – Віктору Івановичу Гошкевичу.

У 1904-му році у Києві відкрився Міський музей старожитностей і мистецтв. Серед його фундаторів були археолог і мистецтвознавець, академік Микола Федотович Біляшівський, який очолив музей та етнограф Данило Михайлович Щербаківський (1877-1927). В основу фондів була покладена колекція хранителя музею Вікентія В'ячеславовича Хвойки (1850-1914).

На титульному аркуші книги: Хвойко В. В. Каменный век Среднего Приднепровья (М., 1901) – є дарчий напис автора: „Леониду Павловичу Добровольському – В. Хвойко”. Відомий києвознавець Леонід Павлович Добровольський (1867-1928) у двадцятих роках був науковим співробітником Комісії старого Києва і Правобережжя при Всеукраїнській академії наук. Власну бібліотеку він заповів бібліотеці ВУАН. З Центральної наукової бібліотеки АН УРСР примірник книги з написом В. В. Хвойки і потрапив до наших фондів.

Київський міський музей, пізніше – Київський художньо-промисловий і науковий музей імені імператора Миколи Олександровича – у 1924 році було перейменовано на Всеукраїнський історичний музей ім. Шевченка (він об'єднував фонди нинішніх Національного художнього музею України, Національного музею історії України, Музею українського народного декоративного мистецтва та Музею історії Києва).

Напис Данила Михайловича Щербаківського (“Від Всеукраїнського Історичного Музею до збірки П. П. Потоцького. [Підпис] ” на кн.: **Киевский художественно-промышленный и научный музей имени Государя императора Николая Александровича**, отдел археологии: краткий указатель предметов. (К., 1913) – був здійснений, імовірно, між 1926 (коли між П. П. Потоцьким і Наркомосвіти було підписано договір про дарування і перевезення його збірки до Києва) та червнем 1927 року. Інші провенієнції: (штампи “Павел Платонович Потоцкий. Екатеринбург. пр. № 8” та “НКО УРСР. Державна історична бібліотека”) – свідчать про те, що подарований путівник зайняв своє місце в колекції, яку розмістили в шостому лаврському корпусі та назвали “Музеєм П. П. Потоцького”. Найбільшою частиною колекції Павла

Платоновича Потоцького (1857-1938) була бібліотека, яка налічувала, за останніми даними дослідників, майже двадцять тисяч томів [4, с. 149]. Процес передачі збірки до Києва був тривалим і важким. У травні 1925 року Голова Комітету Музею мистецтв ВУАН академік О. П. Новицький, разом з М. Ф. Біляшівським та Ф. Л. Ернстом захищали перед т.в.о. директора музею І. Вроною кандидатуру П. П. Потоцького на посаду директора: “П.П.Потоцький – власник дуже цінної колекції і бібліотеки по українській старовині. Цю колекцію він має намір подарувати Академії Наук. Для одержання цієї збірки необхідна можливість дати т. Потоцькому науково її опрацювати. Не маючи в цьому напрямку іншого виходу, ВУАН по представленню академіка Новицького висунула кандидатуру Потоцького на вільну посаду директора Музею. В галузі мистецтва Потоцький не фахівець, але має музейний стаж, будучи за часи революції завідуючим усіма військовими музеями Ленінграда” [4, с.77]. Збірка була перевезена до Києва лише через рік, а вже за дванадцять років – розпорошена і більшою частиною знищена.

На сьогодні у фондах Національної історичної бібліотеки України виявлено шістдесят книг з бібліотеки П. П. Потоцького. Ми продовжуємо розшуки, намагаємося відстежити долі окремих примірників: наприклад: Волков Н. Е. Двор русских императоров в его прошлом и настоящем. – СПб., 1900. – [Шляхи примірника]: Санкт-Петербург – Київ – Берлін – Павловськ – Київ, і тим самим взяти участь у реконструкції цієї унікальної книгозбірні.

У нашій колекції книг з автографами зберігається ще одне раритетне видання з інскриптом Данила Михайловича Щербаківського: **Щербаківський Д. Перший театральний будинок у Києві та його садиба** / Дан. Щербаківський; ВУАН, іст. секція. – К., 1925. – 27 с. – Окр. відб. із зб. “Київ і його околиця” за ред. М. Грушевського. – [Інскрипт]: “До бібліотеки ВУАКу. Д. Щербаківський”.

Повний текст цієї розвідки, яка містить інформацію про інскрипти видатних фахівців з історії Києва Ф. Л. Ернста, І. М. Каманіна та М. О.

Макаренка, можна буде прочитати на сайті Національної історичної бібліотеки України напередодні її 75-річного ювілею.

Список використаних джерел

1. *Аскоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем Академиею, Ч.1–2 / В. И. Аскоченский. – К. : Унив. тип., 1856. – Ч. 2. – 566 с.*

2. *Максимович М. О. Листи / М. О. Максимович; упоряд. В. Короткий. – К. : Либідь, 2004. – С. 10-18.*

3. *Павловский И. Ф. Полтавцы : иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители : опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в. с 182 портретами. – Полтава : Т-во Печатн. дела (тип. бывш. Дохмана), 1914. – С. 17-88.*

4. *Білокінь С. І. Музей України (Збірка П.Потоцького) : дослідження, матеріали / С. І. Білокінь; Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; НАН України, Ін-т історії України, Центр культуролог. студій. – К., 2006. – 476 с.*

Грет Г. П., м. Київ

ПІДГОТОВКА КНИГОТОРГОВЕЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Важливою умовою ефективного функціонування книготорговельного підприємства є наявність висококваліфікованих трудових ресурсів. Без вмотивованих і кваліфікованих співробітників жодне книготорговельне підприємство не в змозі створити ефективно діючі системи маркетингу, фінансів чи бухгалтерського обліку. Успіх діяльності кожного книготорговельного підприємства залежить від того, наскільки усвідомлено її персонал реалізує поставлену перед собою мету. В умовах сучасного швидкого старіння теоретичних знань, умінь та практичних навичок спроможність книготорговельного підприємства постійно здійснювати розвиток своїх працівників є одним з найважливіших факторів забезпечення його конкурентоздатності на книжковому ринку. На думку відомого японського

підприємця і менеджера Коносоке Мацусіта «ціна будь-якого підприємства дорівнює ціні її людського чинника» [1, С. 180].

Професійна освіта в книгорозповсюдженні зародилася ще в ХІХ ст., однак вперше її виділили як окремий напрям у ХХ ст. З 1919 року функції розповсюдження книг в Україні виконував державний орган – Українське центральне агенство з постачання і розповсюдження творів друку і Харківське відділення агенства Центродруку.

В період військового комунізму книги поширювались безкоштовно. Після націоналізації книготорговельних підприємств країни у 1921 р. була прийнята постанова Раднаркому РРСР «Про платність творів друку». Для виконання її та здійснення продажу випущеної продукції у 1922 р. було створено торговельні відділи Державного видавництва України у Києві, Одесі, Миколаєві, Полтаві, Чернігові тощо. В сільській місцевості організацію і налагодження кооперативної книготоргівлі здійснювала Всеукраїнська кооперативна книготорговельна та видавнича спілка «Книгоспілка». Мережа книжкової торгівлі, що створювалась, вимагала підготовки кадрів, які б володіли знаннями організаційних, технологічних засад книгопоширення, асортименту книг, пропаганди, бібліографії. Окремі лекції, семінари, заняття з технімуму, індивідуальне учнівство у книгарнях, не давало належного результату. Тому «Книгоспілка» організувала у 1925 р. перші Всеукраїнські книготорговельні курси [2, С. 18] і в подальшому здійснювала систематичну підготовку кадрів для кооперативної книжкової торгівлі, періодично організовуючи короткотермінові курси терміном на 1-4 місяці, використовувала так звані інститути практикантства або короткотермінові практичні курси (1-3 місяці) для підвищення кваліфікації працівників, перевагою яких була хороша практична підготовка слухачів.

У підготовці кадрів для книжкової галузі брав участь УНІК, що займався освітньо-педагогічною діяльністю. УНІК подав у середині 1923 р. до Наукового комітету короткий навчальний план довготермінових курсів з книгознавства, який складався з 2-х частин: теоретичної, що включала фахові дисципліни

(історію книги, книгопоширення, книгописання) та практичної, суть якої полягала в написанні доповідей, рефератів, спільному їх обговоренні [3]. Погоджуючись із планом УНІКу, Укрголовнаука визнала за доцільне створення у Києві курсів книгознавства, доручивши йому розробку і деталізацію навчального плану курсів. У 1925 р. співробітники УНІКу складають 2-х-річний навчальний план для Вищої бібліологічної школи за двома напрямками: бібліографічно-бібліотечним та книготорговельно-видавничим. З 1926 р. при УНІКу було створено Інститут аспірантури.

3 грудня 1929 року відкрито курси для підвищення кваліфікації книгарів в Києві з метою не лише підняття політичного рівня книгарів та книжкової культури в Києві, а й раціоналізації книжкової справи в місті, об'єднання книгарів і налагодження співробітництва з видавництвами.

У 1929-1930 рр. створюється мережа постійних навчальних закладів для книжкової торгівлі і видавничої справи. У 1930 р. у Харкові, Києві, Одесі й Дніпропетровську організовуються школи фабрично-заводського учнівства (Книгоучі), які займалися підготовкою книготорговців, коректорів та видавців. У 1930 році у Харкові був організований книжково-газетний технікум, де готувалися кадри для книготоргівлі, видавництв і редакцій газет. При Київському кооперативному інституті створюється книжковий технікум, а при Одеському кооперативному технікумі – книготорговельний відділ [4]. Позитивним було намагання здійснювати підготовку кадрів з вищою освітою, для чого була організована система підготовки кадрів для книжкової торгівлі вищої кваліфікації на спеціальних курсах у Харківському кооперативному інституті. В 1932 р. у Всеукраїнському інституті комуністичної освіти було створено факультет книгорозповсюдження. Саме у 20-30 рр. XX ст. відбулось становлення та розвиток книготорговельної освіти в УРСР.

У 1955 р. у Харківському державному бібліотечному інституті було відкрито книгознавче відділення, а у 1965 р. — факультет книгознавства для підготовки спеціалістів книжкової торгівлі вищої кваліфікації з очним і заочним відділеннями. Після реорганізації у 1964 р. ХДБІ в Харківський

державний інститут культури (ХДІК) в ньому був створений бібліотечний факультет з п'ятьма спеціальними кафедрами: бібліотекознавства, бібліографії, бібліотечних фондів і каталогів, технічних бібліотек та наукової інформації, книгознавства та книжкової торгівлі [5, С.23]. З 1969 р. до 1979 р. на кафедрі книгознавства та книжкової торгівлі здійснювалась підготовка фахівців спеціалізації «Бібліограф-книгознавець книготорговельного підприємства». З 2002 р. факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК відновив традиції підготовки книгознавців у межах вищої бібліотечно-бібліографічної освіти, ініціювавши запровадження в країні нового освітнього напрямку – «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Це дозволило факультету бібліотекознавства та інформатики здійснювати набір студентів на спеціалізацію «Бібліографія, книгознавство та організація книговидавничої діяльності», котрим на освітньому рівні бакалавра присвоюється кваліфікація «книгознавець, менеджер книговидавничої діяльності». [6, С.119].

З метою підсилення книжкової торгівлі кваліфікованими кадрами у 1977 р. в Українському поліграфічному інституті, що виник на базі Харківського поліграфічного інституту, який був переведений до Львова в 1940 р., було відкрито спеціальність «Книгознавство і організація книжкової торгівлі» (1979 р. – кафедра книгознавства і організації книжкової торгівлі), що паралельно з Московським поліграфічним інститутом готував фахівців для книжкової торгівлі для СРСР. У 1999 р. кафедра отримала назву «Книгознавство і комерційна діяльність», яка до 2009 р. випускала книгознавців, комерсантів, а з 2009 р. готує фахівців за напрямом «Товарознавство і торговельне підприємництво».

У 1989 р. на Видавничо-поліграфічному факультеті КПІ відкрилась кафедра організації видавничої справи, поліграфії і книгорозповсюдження, яка 10 років готувала книгознавців, організаторів книжкової торгівлі. У 1999 р. на кафедрі у напрямі «Менеджмент організацій» було створено 2 спеціалізації – «управління і економіка видавничої справи і поліграфії» та «книгознавство і розповсюдження друкованої продукції». Останній випуск «менеджерів-

економістів поширення друкованої продукції» був здійснений кафедрою Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «КПІ» у 2009 р.

Подібна ситуація припинення підготовки спеціалістів спостерігається і в Росії, де з 1965 р. в Московському поліграфічному інституті навчали і випускали книгознавців, організаторів книжкової торгівлі. З 1999 р. згідно з новими навчальними стандартами Росії в напрямі «Книжкова справа» було виділено 2 спеціальності «Видавнича справа та редагування» і «Книгорозповсюдження». Фахівців для книжкової торгівлі почали готувати в кількох вузах – в Хабаровському державному інституті мистецтв і культури, Челябінській державній академії культури і мистецтв, Краснодарському університеті культури і мистецтва. Проте незабаром в новому навчальному стандарті напрям «Книгорозповсюдження» зник, що пояснювалось загальним скороченням номенклатури напрямів і спеціальностей в системі російської вищої освіти.

В сучасних умовах в Росії, як і в Україні, функціонують навчальні заклади, де готують фахівців видавничо-поліграфічного профілю і відсутні вищі та середні спеціальні навчальні заклади, що готують якісно нову генерацію фахівців для книжкової торгівлі України, здатних ефективно освоювати високотехнологічну інформаційну індустрію, на яких є попит, оскільки в країні діє 9125 об'єктів роздрібної торгівлі [7, С.34], а точна цифра фахівців, зайнятих в них, невідома через відсутність такої статистики. Хоча відомо, що у Франції 29 % книгарень мають оборот понад 2 млн. євро в рік, середню торгову площу – 625 кв. м, число зайнятих – 18,8 тис. осіб.

У Польщі підготовка фахівців з книгорозповсюдження відбувається у спеціалізованих школах (Szkola Policealna – професійне училище, Szkola Zawodowa – професійна школа), технікумах, школах економічних і торгових, де навчання триває 2, інколи 4 роки на стаціонарній та заочній формах навчання і учні здобувають фах «технік (методист) книгорозповсюдження» (Technik księgarstwa) та 2 кваліфікації: здійснення продажу і здійснення інформаційно-бібліографічної діяльності. Згідно з польськими освітніми програмами технік-

книгорозповсюджувач організовує реалізацію, просування книг місцевих та зарубіжних видавництв, у тому числі електронних книг, співпрацює з культурними та освітніми установами. Здобуття вищої освіти з даного напрямку не передбачається. Хоча бажаючі здобути вищу освіту можуть продовжити навчання у 17 вузах Торуня, Кракова, Бидгоща, Кельц, Любліна, Познаня, Замосця та ін. з напрямку «Наукова інформація та бібліотекознавство», по завершенні яких можуть працювати у видавництвах та книгарнях. З 1998 р. при Інституті наукової інформації і бібліологічних студій Варшавського університету діють короткотермінові курси – Післядипломні студії видавничої політики та книгорозповсюдження (Podyplomowe Studia Polityki Wydawniczej i Księgarstwa), призначені для людей, які вже працюють на книжковому ринку і хотіли б підвищити свою кваліфікацію, а також планують займатись такою діяльністю у майбутньому.

Можливо, нині доцільно перейняти досвід західних сусідів створення книготорговельних курсів для підвищення кваліфікації книготорговельних кадрів у зв'язку із потребою оволодіння ними новими методами замовлення, вивчення попиту, стимулювання збуту, реклами, маркетингу, комерційної діяльності для ефективного доведення книжкової продукції до споживачів

Список використаних джерел

1. Гетьман О. О. Економіка підприємства: навч. посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
2. Перші Всеукраїнські книготорговельні курси // Нова книга. – 1925. – №7-8
3. Меженко Ю. Про один з бібліологічних фронтів / Ю. Меженко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3.
4. Азуф М. А. Книгу – в маси. Книжкова торгівля в Радянській Україні : 1918-1964 рр. / М. А. Азуф, М. Т. Коваль. – Х. : Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1965. – 165 с.
5. Шейко В. Провідний центр вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти в Україні : До 80-річчя Харківської державної

академії культури / В. Шейко, М. Каністратенко, Н. Кушнарєнко // Вісник Кн. палати. – 2009. – № 8. – С. 22– 27.

6. Соляник А. А. Підготовка фахівців для книжкової галузі України: традиції та новації / А. А. Соляник // Вісник ХДАК. –2011. – Вип. 32. – С.116-125.

7. Парламентські слухання на тему «Проблеми розвитку українського книговидавництва, книгорозповсюдження та перспективи підтримки читання в Україні» від 13.05.2013 р. – К., 2013. –52 с.

Грет М. Я., м. Київ

КРАЄЗНАВЧІ БЛОГИ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КРАЄЗНАВЧІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із факторів, що на сьогодні впливають на бібліотечну теорію та практику, є глобальна інформатизація суспільства, в умовах якої у бібліотеках спостерігається трансформація традиційних технологій на всіх етапах та процесах бібліотечної діяльності.

Застосування блогів у популяризації бібліотек та їхньої діяльності є одним із напрямків інноваційних технологій.

Відкриті безкоштовні платформи, які не потребують фінансових вкладень, сприяють залученню бібліотек до включення інформації про себе в глобальній мережі Інтернет.

Бібліотеки як центри інформації зобов'язані надавати своєму користувачеві інформацію про свої послуги та сервіси в реальному часі. Сучасний користувач повинен мати інформацію про бібліотеку свого регіону, своєї місцевості в будь-який час, тобто без часових та територіальних обмежень.

За допомогою глобальної мережі Інтернет бібліотеки можуть пропонувати своїм користувачам інформацію про нові надходження, розклад подій та заходів, замовляти книги через електронний каталог, або ж проглядати

імідж-каталоги, щоб з дому орієнтуватися у бібліотечному фонді своєї книгозбірні.

Популяризація бібліотеки або представлення останньої в глобальній мережі є невід'ємною складовою її діяльності. Найлегше це робити за допомогою ведення блогів та веб-сайтів. Якщо робота із веб-сайтом часто потребує професійної підготовки та ІТ-підтримки, то створити собі блог на одній із відкритих платформ може кожна бібліотека.

Наведемо приклад практичного застосування краєзнавчих блогів у популяризації українських бібліотек.

В Котовському районі Одеської області впроваджується в рамках «Бібліомосту» проект «Моє село – моя родина». Центральна бібліотека збирає матеріали про багатовікову історію населених пунктів району, про видатних людей та традиції і нею започатковано краєзнавчий блог.

Інноваційний проект «ОУНБ ім. М. Грушевського – центр створення електронної бібліотеки повнотекстової регіональної інформації» має на меті забезпечення збереження у часі та просторі краєзнавчих документів шляхом їх переносу на електронні носії, надання цих документів у дистанційне використання як мешканцям місцевої громади, так і користувачам Інтернет у світі, що і стане вирішенням проблеми розширення контингенту користувачів інформаційними ресурсами обласної бібліотеки та збільшення українського сегменту в Інтернет-просторі [1].

Слід відзначити також Бібліотечний блог для молоді Тернопілля [2], який був створений Тернопільською обласною бібліотекою для молоді, метою якого є популяризація бібліотеки, а також віртуальне спілкування зі своїми користувачами. Цікавинкою блогу є рубрика «Краєзнавчі студії», де бібліотекарі активно розміщують матеріали про свій край, щоб таким чином зацікавити молодь до свого регіону.

Важливим у функціонуванні блогів є зворотній зв'язок, власне, і першопричина представлення бібліотечного блогу всесвітній мережі Інтернет.

Через коментарі користувачів або ж їх відсутність можна зрозуміти зацікавленість чи навпаки байдужість до блогу певної бібліотеки.

Не можна лишити поза увагою блог [3] відділу краєзнавчої літератури та бібліографії Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського. Блог містить різні підрубрики, включаючи віртуальні виставки, літературу про Одеську область, «Одещину туристичну», «Що читати про край» тощо. На блозі користувач може лишити голосове повідомлення, а також інтерфейс блогу адаптовано до його читання на різних мовах за допомогою веб-перекладача. Блог містить також різноманітні відео, що робить інформацію, розміщену там наочною та цікавою.

Список використаних джерел

1. Амельченко Ю. С. Програма «Бібліоміст» як один із шляхів модернізації доступу до інформації місцевих громад у публічних бібліотеках (аналітичні висновки набутого досвіду та прогнозування розвитку) / Ю. С. Амельченко // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2012. – С. 18-19.

2. Бібліотечний блог для молоді Тернопілля : [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://youthtyl.blogspot.com/p/blog-page.html>. – Назва з екрану.

3. Одесский краевед : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kraevedodessa.blogspot.com/>. – Назва з екрану.

Грет О., (м. Київ)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування документальних ресурсів історико-культурної спадщини, можливість створення електронних колекцій джерел і цілісних тематичних бібліотек у цій галузі є важливим завданням бібліотечного краєзнавства на сьогодні.

Процес розширення функцій бібліотек і розвиток новітніх технологій зумовили появу в бібліотечних фондах поряд з документами на традиційних носіях інформації й електронних інформаційних ресурсів.

Таким чином, постає нове коло наукових завдань у галузі розвитку бібліотечної справи, насамперед, щодо застосування нових підходів до розв'язання проблем створення сховищ електронних інформаційних ресурсів, їх організації, методів і способів доступу до них. В узагальненому вигляді такі підходи сьогодні концентруються довкола питань створення та функціонування електронних бібліотек та веб-платформ, які можуть представити діяльність бібліотеки у всесвітній мережі Інтернет.

Різноманіття інноваційних підходів до краєзнавчої бібліотечної діяльності дозволяє виокремити декілька авторитетних бібліотечно-краєзнавчих проєктів, які несуть в собі освітянський, культурно-просвітницький та науковий характер.

Перший з них – це створення та підтримка «Картотеки матеріалів з історії міст та сіл України» [1], який реалізовується в Національній історичній бібліотеці України. Можна відмітити інтерактивний інтерфейс картотеки, що дає змогу візуально відібрати певний регіон України для пошуку матеріалів. Обравши певний регіон, можна побачити розширене меню по кожній підрубриці, що в підсумку дає доступ до імідж-каталогу обраної підрубрики.

Такий унікальний в українській практиці інтерактивний ресурс дає змогу наочно знайти потрібну літературу з краєзнавчої тематики, маючи для цього лише доступ до всесвітньої мережі Інтернет.

Слід згадати також Відділ краєзнавчої літератури та бібліографії Публічної бібліотеки обл. Лесі Українки, який створив та підтримує окремий веб-сайт, а точніше тематичний блог «Кияни: від А до Я» [2], на сторінках якого розміщуються біографії та цікаві події з життя та творчості видатних людей столиці України: письменників, акторів, архітекторів, скульпторів, громадських діячів тощо. Поряд з інформаційним блоком на сайті представлена теж бібліографічна інформація про персоналію.

Натомість, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара створила віртуальний проект, який називається «Краєзнавча Таврія» [3]. Даний сайт представляє підрубрики краєзнавчого характеру, такі як: «Херсонщина: час, події, люди...», де знаходиться вичерпна інформація про регіон, починаючи від літературної сторінки, закінчуючи символікою Херсонщини; «Краєзнавчі ресурси», де користувач веб-сайту може знайти інформацію про нові надходження до краєзнавчого фонду бібліотеки, ознайомитися з каталогом оцифрованих краєзнавчих видань та переліком краєзнавчих документів на електронних носіях. Останньою підрубрикою цього віртуального проекту є представлення бібліотекою своїх краєзнавчих видань.

Отже, як показує практика, сучасні бібліотеки все більше залучають ресурси для вдосконалення представлення своєї бібліотеки у всесвітній мережі Інтернет, таким чином збагачуючи уявлення сучасних користувачів про місцевість, де вони живуть, разом з тим, забезпечуючи їхні інформаційні потреби у різних напрямках розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. *Картотека матеріалів з історії міст та сіл України: [Електронний ресурс].* — Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_imagemap. — Назва з екрану.
2. *Кияни: від А до Я: [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://kraykiev.blogspot.com/>. — Назва з екрану.
3. *Краєзнавча Таврія : [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://krai.lib.kherson.ua/>. — Назва з екрану.

*Гурська О.,
м. Бережани (Тернопільська обл.)*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І БЕРЕЖАНЩИНА: СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ – ВІДОБРАЖЕННЯ ДУХУ ТА ТВОРЧОСТІ ГЕНІЯ

Непорушною традицією в Бережанах стали Шевченкові дні, що їх річно звеличаємо в своїх серцях, звеличаємо того, хто «пламенним словом» запалив негасаючий вогонь боротьби за народ, за правду.

На Бережанщині Тарас Шевченко має свою історію вселюдської любові та визнання. Сягає вона у попередні століття, у рік 1883, коли в пам'ять про 22-гі роковини з дня смерті Т. Шевченка відбувся концерт з участю хору з с. Денисова (у межах тогочасного Бережанського повіту).

У 1889 році з нагоди поетового 75-ліття вперше у Бережанській гімназії було дозволено прилюдне святкування. Пам'ятним було і святкування із нагоди 100-літнього ювілею уродин Кобзаря. Тоді крім святкового концерту і величних вечорниць, ювілейний комітет подбав про перейменування «Руської бурси» на «Українську бурсу ім. Т. Шевченка». Було встановлено на бурсі мармурову плиту з барельєфом Поета. Міська управа постановила одну з вулиць міста назвати Шевченковим іменем, і вона до цього часу зберегла свою історичну назву.

Організацією відзначення Шевченківських днів у 1924-1932 роках у Бережанах займався вчитель гімназії, який був також і настоятелем бурси – Роман Шипайко. Він організував гімназійний хор і оркестр. Кожного року свято готувалося за розгорнутою програмою. Хор обов'язково виконував «Реве та стогне Дніпр широкий», «Думи мої думи», «Заповіт», «Сонце заходить». Інценізували уривки з поем «Кавказ», «Посланіє».

Перший спомин про Шевченківський вечір в с. Лапшин (північна околиця Бережан) заліг в серця селян у 1938 році. Відбувся він на сцені місцевої читальні «Просвіти» і був організований священиком та просвітянином Нестором Середою. Того вечора були поставлені сцени «Німі на панщину ідуть», «Козак в неволі».

Цікавий спомин про відзначення Шевченківських днів, починаючи з 1946 року, можна прочитати в кураєвому літературно-мистецькому часописі «Жайвір» (№ 9 за 1999 р.). Залишив нам його Ярослав Нагірний (нині покійний) – викладач Бережанського агротехнічного коледжу.

Сліпого кобзаря Т. Шевченко у своїх творах довіряв малому поводителю, сироті. Ярославу Нагірному довелося зіграти цю роль на сцені с. Вербів у 1946 році. А через 50 літ роль кобзаря йому доручили у святковому вечорі, який ставив агротехнічний коледж на районній сцені. Гордився п. Ярослав тим, що у 1985 році він брав участь у святкуванні Шевченкових днів в районному будинку культури на запрошення музею книги, який готував тоді дійство до Шевченкових днів.

У Шевченковій творчості жінки переважно мали трагічну долю. Неодноразово відтворювала їх на сцені Галина Степанівна Когут, в минулому – заступник директора Бережанської ЗОШ № 3, яка декламувала «Лілею», «Тополю». Неодноразово постановки здійснював вчитель української мови та літератури Юліан Петрович Фардига. В його постановці, на творчому огляді в Тернополі, бережанці представили «Сретика», «Причинну», «Тополю», «Катерину».

1964 року Бережанщина відзначила 150-ліття з дня народження Т. Шевченка. У районному будинку культури відбувся великий концерт, в якому брали участь учні школи № 1. Ярослава Мазурак – сьогодні науковий співробітник музею книги, а тоді – учениця 8 класу, із класним керівником Зеновією Володимирівною Фардигією – вчителькою української мови та літератури, поставили інсценізацію Шевченківської «Лілеї». Ярослава Іванівна згадує: «Відкрилася завіса і глядачі побачили на сцені велику квітку, що постуляла пелюстки. Але ось «квітка» оживає, «пелюстки» розкриваються, а з середини виринають Лілея і Королевий Цвіт – почалося дійство. В кінці дійства зал гримить оплесками». Це відбувалося у березневі дні 1964 року на сцені Бережанського будинку культури.

Тетяна Тремба, бібліотечний працівник, не може забути 1982 рік, коли з ініціативи Товариства книголюбів готувався літературний Шевченківський вечір. Були залучені вчителі шкіл, працівники культури. У кінці дійства капела «Боян» виконала «Реве та стогне», «Заповіт», і звучали вони як заклик любові до своєї землі.

Районна бібліотека в м. Бережани носить ім'я великого поета та живописця Т. Шевченка. Тут відбувалися і відбуваються заходи до святкувань Шевченківських днів. Пам'ятає Бережанщина літературно-музичний вечір «Кобзареве слово», який був присвячений 180 роковинам з дня народження Т. Шевченка. Працівники бібліотеки під керівництвом директора Біса С. Ф. та за участю Лемківського товариства представили Шевченкове слово у читальному залі бібліотеки, в агротехнічному коледжі, у дитячому пульмонологічному санаторії. Виступили перед робітниками маслозаводу та склозаводу.

Покійний інженер Бережанського лісгоспагу Олексій Карпів в газеті «Жайвір» за 1999 рік повідомляє, що назву «Шевченківське» лісництво придбало на початку 1950-х років.

У 1970 році лісничий Юркевич організував подорож для працівників лісництва по Шевченкових місцях. Оглянувши музейний комплекс у Кирилівці, нараз вхопився за ідею: створити Шевченківський куток у своєму лісництві. Обміряли хатину, списали інтер'єр і невдовзі в урочищі «Солови» закипіла робота. А до 110-х роковин смерті поета відбулося її відкриття. Хату покрили житньою соломою, піч розмалювали півнями й ружами, на покуті – рушники в образах, портрет Тараса, покрита рядом скриня, а поверх – «Кобзар». Бюст Шевченка створив М. Папіж – народний умілець із Старого Міста. У 1972 році Шевченкове обійстя дочекалося дорогого гостя – правнука Великого Поета по братові Трохимові. Не можна було без хвилювання спостерігати сцену цієї зустрічі. Лисенко, правнук Шевченка, став на коліна у цьому далекому від Черкащини куточку і не встидався своїх сліз.

Монументальна Шевченкіана на Бережанщині започаткована в с. Жуків у рік відзначення 100-річчя від дня народження Поета та Мистця. Тернопільський

краєзнавець Євген Дорош у публікації під назвою «На нашій на святій землі» (в часописі «Відродження») розповідає історію постання пам'ятників на Тернопільщині. Зокрема, ідею спорудження пам'ятника в Жукові подав ще у 1894 році І. Франко. На щастя, в сусідньому селі Лапшин проживав уже знаний скульптор Василь Бідула. Він взявся за виготовлення пам'ятника, до того ж, безкоштовно. Його урочисто відкрили під час пошанування пам'яті поета у 1914 році.

Нині на Бережанщині є дев'ять погрудь і один пам'ятник; в кожного своя історія.

Погруддя у Куропатниках, Нараєві та Тростянці своєю появою завдячують вітрам суспільних перемін і, зокрема, активістам Товариства української мови. У березні 1991 р. жителі с. Куропатник привітали у своєму селі Т. Шевченка на постаменті. В жовтні того ж року тростянецька сільська рада і первинний осередок Товариства української мови увіковічили проголошення незалежності України та 550-річний ювілей села встановленням погруддя Шевченка. Скульптуру відлили у Львові. Нараївська бронзова скульптура також відлилася у Львові, а відкривалася на Зелені свята.

Біографія трьох інших скульптур бере свій початок ще з радянської доби. У Вербові встановлення пам'ятника відбулося в 1968 році на честь 150-ї річниці скасування панщини. Бюст замовляли у Бучачі. Гіпсове погруддя у Курянах встановили у 1967 році, але в даний час воно замінено бронзовою фігурою.

Ще три погруддя є в нашому місті. Це – погруддя в школі № 1, в районній бібліотеці та краєзнавчому музеї.

Неділя, 30 серпня 1992 року. Перед третьою годиною дня площа між ратушею і церквою Св. Трійці в Бережанах починає чимраз більше заповнюватися людськими потоками. Пам'ятник Тараса Шевченка обтягнений білою полотняною завісою. Зійшлися громади Української автокефальної та Української греко-католицької церков. Відправу провели дев'ять священників.

Прибули гості зі Львова – скульптори Микола та Любомир Яремчуки, архітектор В. Каменщик – творці пам'ятника; член Співки письменників О. Сенатович; аспірант-історик В. Пришляк; із США – професор історії М. Лабунька; з Тернополя – народний депутат України Л. Горохівський.

Організатори урочин – голова районної Ради І. Головацький, Представник Президента в районі М. Івашків, заступник голови оргкомітету по спорудженню пам'ятника Т. Шевченкові М. Любунь, голова міської Ради З. Мігоцький та гості – зайняли місця біля мікрофону на підвищенні. Відбувся короткий урочистий мітинг. Виступаючі підкреслювали важливість факту спорудження пам'ятника Кобзареві.

Значення Шевченка для українського народу ніколи не вичерпується, бо в його творах вкладені слова вічної правди, невмирущої краси, найглибшої доброти. Вони мають таку чарівну силу, що до глибини потрясають, зворушують душу, мов вогнем палять-печуть закам'яніле серце.

Єсюніна Г. В., м. Хмельницький

КРАЄЗНАВЧІ ПРОЕКТИ НА WEB-САЙТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СИСТЕМИ

Краєзнавством традиційно називають комплексне дослідження під кутом зору історії, географії, природничих наук, етнографії та економіки переважно силами ентузіастів і професійних науковців відносно невеликої території (міста, села, району, області), яку мешканці, що там проживають, називають своїм краєм. Таке дослідження вважається ефективним засобом патріотичного виховання, формування самосвідомості місцевого населення, його культурного розвитку.

Оскільки одним із головних осередків культури будь-якого регіону є бібліотеки, то саме перед ними постає завдання поширення краєзнавчих знань. Такий напрям роботи – один із пріоритетних для Хмельницької міської

централізованої бібліотечної системи (ЦБС), яка не лише популяризує краєзнавство, а й проводить власну дослідницьку і пошукову роботу з минулого та сьогодення міста на основі найрізноманітніших речових, писемних і мовних джерел, що належать до конкретних етапів його історії.

Хмельницька міська ЦБС здійснює важливу роботу із збирання та систематизації краєзнавчих матеріалів. Одночасно проводиться розповсюдження та популяризація краєзнавчих знань, стимуляція інтересу читачів до цієї інформації через різні форми бібліотечної роботи: персоніфіковані бібліографічні видання, краєзнавчі кутки, книжкові виставки тощо. Новим етапом у розвитку краєзнавства є обслуговування віртуальних користувачів на сайті www.cbs.km.ua З 2011 р. унікальні краєзнавчі матеріали, що розкривають минуле та сучасне міста Хмельницького, стали доступними не лише для місцевої громади, але, що надзвичайно важливо, для користувачів у будь-якому куточку світу.

Краєзнавча інформація групується в розділі "Наше місто", який має три підрозділи [1].

Особливої уваги заслуговує підрозділ "Ми знаємо про Хмельницький все" [2], де зібрані разом найцікавіші факти з історії обласного центру, причому, зроблено це із посиланнями на джерела, що, безумовно, є корисним для дослідників.

Для зручності в пошуку інформація названого підрозділу викладена у вигляді різних проектів, де продумується найменша дрібничка, враховуються найвибагливіші смаки відвідувачів сайту. Так, вже сама назва сторінок у проекті створює уяву про добірку: "Паспорт міста Хмельницького", "Звідки походить назва міста", "Герб міста", "Ім'я Богдана Хмельницького і місто над Бугом", "Найважливіші віхи розвитку міста", "Хмельницький торговий", "З історії благоустрою Проскурова", "Цікаво знати, що...", "Книга рекордів Хмельницького", "Уперше на Поділлі", "Уперше в Україні", "Єдиний в Україні".

З метою належної промоції туристичного та культурного потенціалу міста у проекті "Туризм для всіх" було створено наступні веб-сторінки: "Мандруємо Хмельницьким разом", "Найцікавіші пам'ятники м. Хмельницького", "Металеві скульптури Миколи Мазура", "Історична довідка". Така інформація дає змогу туристові до подорожі або під час неї знайти детальний опис пам'яток, а бібліотекарі, завдяки інформаційним технологіям, ефективно пропагують літературу через віртуальні книжкові виставки та опис використаних джерел.

У проекті "Тобі, Хмельницький, пісня мого серця", зібрані матеріали щодо минулого та сьогодення мікрорайонів міста.

Аби познайомити користувачів із культурно-мистецьким життям обласного центру, на сайті Хмельницької міської ЦБС відкриті віртуальні сторінки яскравого проекту "Мистецький вернісаж", де шанувальники творчості митців різних жанрів можуть прочитати про "Хмельницький муніципальний естрадно-духовий оркестр", "Перший в Україні колектив мажореток", "Хмельницький академічний муніципальний камерний хор", "Хмельницький міський моно театр "Кут".

Оскільки звання "Почесний громадянин міста Хмельницького" є найвищою відзнакою територіальної громади обласного центру, то закономірним стало створення підрозділу "Почесні громадяни" [3], де зібрані матеріали про всіх, хто має видатні заслуги і зробили великий особистий внесок у розвиток міста, культуру, мистецтво, науку, освіту, охорону здоров'я, спорт та інші види діяльності, чия багаторічна виробнича, благодійницька, громадська та інша діяльності отримали широке визнання серед жителів Хмельницького.

Заслугує на увагу і підрозділ "Ім'я в історії міста" [4]. Тут можна знайти інформацію про тих особистостей, які невтомною, подвижницькою працею збагачують науку, втілюють у життя прогресивні ідеї, чиї творчі здобутки формують світогляд і привертають нашу увагу до найкращих надбань людства. Саме вони прославляють місто Хмельницький не лише в Україні, а й у всьому

світі. Відзначимо, що вичерпні матеріали про деяких особистостей можна знайти лише на сайті Хмельницької міської ЦБС.

Додамо, що всі підрозділи та проекти "Нашого міста" об'єднує загальна риса – за рахунок використання великої кількості світлин та ілюстрацій сторінки є привабливими, яскравими та естетичними.

Взагалі, Web-сайт Хмельницької міської ЦБС добре структурований, змістовний і зрозумілий для користувача. Кількість відвідувань сайту певною мірою говорить про його затребуваність – там завжди перебувають користувачі, зацікавлені у наших послугах. Приємно, що у 2012 р. сайт став переможцем Всеукраїнського конкурсу бібліотечних інтернет-сайтів в номінації "Кращий сайт районної/міської централізованої бібліотечної системи (ЦБС)", а колектив нагороджений грамотою Міністерства культури України та Української бібліотечної асоціації.

Список використаних джерел

1. *Наше місто [Електронний ресурс] // Хмельницька міська централізована бібліотечна система : [офіц. веб-сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://cbs.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=0&dep_cur=80 : (дата звернення 24.10.2013 р.). – Назва з екрану.*

2. *Ми знаємо про Хмельницький все [Електронний ресурс] // Хмельницька міська централізована бібліотечна система : [офіц. веб-сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep_up=80&dep_cur=109 : (дата звернення 24.10.2013 р.). – Назва з екрану.*

3. *Почесні громадяни [Електронний ресурс] // Хмельницька міська централізована бібліотечна система : [офіц. веб-сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://cbs.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=80&dep_cur=126 : (дата звернення 24.10.2013 р.). – Назва з екрану.*

4. *Ім'я в історії міста [Електронний ресурс] // Хмельницька міська централізована бібліотечна система : [офіц. веб-сайт]. – Електрон. текст.*

*Захарчук Н. М., Скавронський П. С.,
м. Бердичів, Житомирська обл.*

БЕРДИЧІВСЬКА МОНАСТИРСЬКА КНИГОЗБІРНЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Монастирі в усі часи мали велике значення в творенні культурного та інтелектуального обличчя історичних епох. Стародруки, які зберігаються у фондах сучасних бібліотек є цінним джерелом для наукових досліджень, у тому числі з історії культури, історії церкви, історичного бібліотекарства та книгознавства. Нові відомості про давні монастирські та церковні бібліотеки доповнюють і поглиблюють знання про їх історію, шляхи комплектування, склад і зміст фондів.

На початку ХХІ століття побачила світ низка публікацій українських науковців, краєзнавців, присвячена історії монастирських та церковних книгозбірень, бібліотек духовних навчальних закладів. Проте, бібліотека монастиря Ордену босих кармелітів у Бердичеві не була досі об'єктом самостійних досліджень. Але її історію можна прослідкувати в контексті наукових досліджень книгозбірень монастирів Волині.

У 1627 році київський воєвода Януш Тишкевич заснував кляштор, а в 1630 р. подарував його католицькому Ордену босих кармелітів. Всесвітньовідомими стали Санктуарій та чудотворна ікона Матері Божої, вікову історію мають бердичівські календарі, які друкувались в кармелітській друкарні, школа та унікальна кармелітська бібліотека з загальною кількістю книг 6000 томів та із стародруками кінця XV ст. [3, с. 70].

На хвилі закриття римо-католицьких монастирів у Волинській губернії після польського повстання 1830-1831 рр. монастирську бібліотеку у 1878 р. як цінне зібрання стародруків і рукописів було переведено до Бібліотеки

Київського університету св. Володимира. В 1926-1927 рр. у складі фундаментальної університетської бібліотеки вона влилась у фонди Всенародної Бібліотеки України. Тепер вона є самостійною структурною одиницею Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського під умовною назвою «Бердичівська колекція».

Без книгозбірні монастирі не могли виконувати окреслені для них духовним керівництвом завдань емісійного, освітянського характеру, всебічну підготовку нових членів ордену. Ченцям не дозволялося брати з собою жодних книжок при переведенні з одного монастиря до іншого. Якщо монастир володів друкарнею, то частину видань бібліотеки складали власне видання монастиря.

Спираючись на фактографічний матеріал, який подають архівні документи, можна виділити такі шляхи комплектування монастирської бібліотеки, що визначаються як традиційні: дари, надсилання обов'язкового примірника від вищих церковно-адміністративних інстанцій, посмертне надходження книжок від ченців та приватних осіб, закупівля.

Об'єктом нашого дослідження стали маргінальні записи стародруків із бібліотек католицьких монастирів Волині та Берестейщини, що містять інформацію, пов'язану з комплектуванням та організацією бібліотечних фондів: монастирів Ордену босих кармелітів у Бердичеві та Вишнівці, Ордену тринітаріїв у Берестечку та Луцьку, Ордену реформаторів у Кременці, Товариства Ісуса або Ордену єзуїтів у Бересті, Кременці, Луцьку та Острозі. З названих монастирських книгозбірень нині існують у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського окремими структурними одиницями такі книжкові колекції у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій: Бібліотека Бердичівського монастиря босих кармелітів (бл. 5000 од. зб.), Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму (бл. 619 од. зб.), Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму (бл. 465 од. зб.; загалом у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського понад 520 од. зб. з провенієнціями цієї бібліотеки), Бібліотека Вишневецького монастиря Ордену босих кармелітів (бл.

211 од. зб.). Частина стародруків названих книгозбірень зберігається в колекціях відділу стародруків та рідкісних видань. Стародруки решти зазначених монастирських бібліотек входять до складу інших книжкових колекцій, як то: Бібліотеки Університету св. Володимира та Бібліотеки Луцько-Житомирської дієцезіальної семінарії у відділах історичних колекцій та видавничих й хронологічних колекціях [6, с. 266-286].

Час написання досліджених маргіналій охоплює XVI-XVIII ст. Основна кількість записів датується XVIII ст. Досліджені стародруки містять паралельно провенієнції XIX-XX століть, які висвітлюють подальшу долю примірників.

Дослідження маргінальних записів дозволило систематизувати і згрупувати їх за видовими ознаками:

1 група: записи про приналежність книжки до конкретної монастирської бібліотеки. Також просліджували «переїзд» примірників з бібліотеки одного монастиря до бібліотеки іншого монастиря, які, очевидно, відбувалися в процесі обміну книжками або в процесі поповнення бібліотечних фондів менших за розмірами книгозбірень «молодших» за віком монастирів;

2 група: записи, в яких висвітлюється спосіб і обставини надходження книжок, а саме: дарчі записи, записи, що засвідчують успадкування монастирем книжок після смерті їхнього власника та купівельно-цінові записи;

3 група: давні рукописні шрифти бібліотек, які віддзеркалюють схему розміщення бібліотечного фонду, та позначки, які вказують на тематичну систематизацію фонду.

1. Робити записи було обов'язком префекта бібліотек. Записи мали усталену лаконічну форму: «Належить бібліотеці такого-то монастиря», «Записана до каталогу книжок такого-то монастиря», тощо. Ось конкретні приклади оригінальних записів констатуючого характеру з досліджених книгозбірень: «Conventus Berdiczoviensis Carmelitarum Discalceatorum»; b) «Conventus Berestecensis Ordinis Sanctissimae Trinitatis» c) «Conventus Cremenecensis Patrum Reformatorum». До цієї групи можна віднести фонд монастирської книгозбірні Вишневецького монастиря, який після 1832 р.

втратив свою цілісність. Одна частина бібліотеки, близько ¼ зібрання, влилися до бібліотеки Вишневецького замку (за архівними документами налічувалось 283 томи 195 найменувань). Друга частина — потрапила до бібліотеки монастиря Ордену босих кармелітів у Бердичеві, який вважався фарним для цього Ордену в даному регіоні.

2. Записи про посмертне надходження книжок приватних осіб до монастирських бібліотек. Книжки, що були власністю ченців монастиря після їхньої смерті залишалися в обителі й поповнювали їх книгозбірню. Світські особи часто заповідали частину або усю бібліотеку конкретному монастирю чи розподіляли її між кількома обителями. Такий випадок ілюструють маргінальні записи на книжках, що належали члену Ордену босих кармелітів отцю Губерту від Благовіщення Пресвятої Діви Марії. Примірник «*Casus conscientiae de mandato olim... cardinalis Prosperi Lambertini... deinde Benedicti XIV propositi ac resoluti...*» (Перемишль, 1766; ВІК, Берд. 622) має такий запис на титульному аркуші: «P[atri] Fr[at]ris Huberti a Visit[at]ione B[eatissimae] V[irginis] Mariae / Carmelitae Discalceati / applico Conventui / in quo morior / Oretur pro A[nim]a mea» («Отця і брата Губерта від Благовіщення Пресвятої Діви Марії, босого кармеліта, надаю монастирю, в якому помер. Той, що молиться за мою душу»). Окрім того, на цьому ж примірнику є ще власницький запис констатуючого характеру про приналежність книжки бібліотеці Бердичівського монастиря босих кармелітів. Примірник видання «*Tribunalis confessoriorum et ordinandorum P. M. Wigandt Ordinis praedicatorum epitome...*» (Венеція, 1761; ВІК, Берд. 607), упорядкований магістром теології Людовіком Флегеном (Fliegen), має такий варіант запису, пов'язаний з іменем отця Губерта: «P[atri] F[rat]ris Huberti / a Visit[at]ione B[eatissimae] V[irginis] Mariae / Carmelita Discalceati / post mortem oretur pro eo. / applico Conventui / in quo morior» («Отця і брата Губерта від Благовіщення Пресвятої Діви Марії, босого кармеліта, після смерті. Той, що молиться за Нього. Надаю [її] монастирю, в якому помер»). Вказаний запис супроводжується констатуючого характеру власницьким записом про приналежність книжки Бердичівському монастирю: «C[on]v[en]tus

Berdicz[oviensis] / Carm[elitarum] Excal[ceatorum]» [8, с. 385]. За архівними документами Ордену босих кармелітів отець Губерт від Благовіщення Пресвятої Діви Марії у 1766–1777 рр. перебував на посаді екзаменатора Бердичівського монастиря. 4 червня 1777 р. він разом із іншим ченцем монастиря о. Юзефом від Найсвятішої Діви Марії від імені монастирського керівництва підписав угоду з доктором медицини, майором Войцехом Марцинкевичем про утримання монастирської аптеки [1]. Маргінальні записи додають до біографії о. Губерта відомості про те, що він помер у Бердичівському монастирі і заповідав його книгозбірні свої книжки.

Купівельно-цінові записи на стародруках та книжках з монастирських бібліотек трапляються не часто. Та в кожному випадку має вагоме значення не тільки фіксація грошової суми, за яку була придбана книжка, а й місця купівлі та року придбання. В такому разі фактичні дані мають географічну і хронологічну локалізацію, що дає інформацію для характеристики книжкового ринку, вартості конкретного видання, попиту на його примірники. На титульному аркуші видання творів члена Ордену бенедиктинців Бенігнуса Буховського «Ortus miraculis, in occasu submontano, sive Sacra imago Virginis Benedictae Mariae Tuchoviensis...» (Краків, 1718) фігурує запис: «Residentiae Visniovecensis Carmelitaru[m] / Discalceatoru[m] Emptus Fl[ori] 1 g[rosiorum] 15 A[nno] 1719» («Для Резиденції Вишневецьких босих кармелітів придбана у Варшаві отцю і брату Йоану від св. Андрія Корсіні, босому кармелітові за 4 тимфа»). На останній сторінці книжки написано «P[atris] F[ratris] Ioannis a Cruce a S. Andr[ea] / Corsino C[armelitae] D[iscalceati]» («Отця і брата Йоана від Хреста і св. Андрія Корсіні, босого кармеліта»). А на титульному аркуші — власницький запис, констатуючого характеру: «C[o]n[ven]tus Berdicov[iensis] / Carmelit[arum] Discalc[eatorum]» («Бердичівського монастиря босих кармелітів»). Маргіналії цього примірника ілюструють спосіб і обставини його надходження до монастирської книгозбірні. Орденські архівні документи інформують, що отець Йоан від св. Андрія Корсіні, світське ім'я — Ян Канти

Мацьоловський, був висвячений 1754 р. в Бердичівському монастирі босих кармелітів і помер у ньому 1784 р. [9, с. 334].

Праця члена Ордену паулінів Томи Франческо Ротаріо (Rotario, лат. Rotarius) «Apparatus universae theologiae moralis» (Рим, 1758; ВІК, Берд. 597) на шмуцтитулі має запис про придбання її у Кракові через 10 років після виходу книжки у світ: «Ad usum Fr[at]ris Augusti a Conceptio/ne B[eatissimae] V[irginis] Mariae Carmel[ita]e Discalceati / Comparatus anno D[omi]ni 1768 Cracov[iae]» («Для користування брата Августа від [Непорочного] Зачаття Пресвятої Діви Марії, босого кармеліта, куплена Року Божого 1768 у Кракові»). Примірник належав босому кармеліту отцю Августу від Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії Куницькому (1745–1814), життя якого було тісно пов'язане з Бердичівським монастирем босих кармелітів. В 1772–75, 1777–81, 1786–90 рр. він обіймав посаду підпріора Бердичівського монастиря, в 1778–81 рр. був пріором цього монастиря, а в 1781–1784 рр. – монастирським екзаменатором. Свій життєвий шлях о. Август закінчив у бердичівській обителі, де його і поховали [8, с. 173, 176, 177, 336]. Книжка була придбана у Кракові майже за чотири роки до того, як о. Август увійшов до монастирського керівництва.

Щодо автографів авторів, є такі яскраві приклади: у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського виявлено 47 примірників 14 творів (15 видань) відомого теолога XVIII ст., члена Товариства Ісуса Георгія Генгеля (1657–1727). Ці твори видавалися у друкарнях єзуїтських колегіумів Львова та Праги. За даними провенієнцій один примірник його твору зберігався у бібліотеці бердичівських отців кармелітів, три примірники творів були у бібліотеці берестейських отців єзуїтів, шість примірників — у острозьких отців єзуїтів, 20 примірників — у бібліотеці кременецьких отців єзуїтів. З 47 примірників дарчі записи автора мають 13 стародруків [7].

3. Приналежність книжок до кармелітської книгозбірні засвідчують провенієнції. На всіх книжках монастирської бібліотеки зустрічаємо запис латинською мовою, зроблений каліграфічним почерком, ймовірно, бібліотекарем або його помічником: «Conventus Berdiczoviensis Carmelitarum

Discalceatorum» («Бердичівського монастиря босих кармелітів»), який говорить про те, що книжка перебувала в її фонді. Дуже часто цей запис повторюється в одній книжці по кілька разів: на титульному аркуші, на шмуцтитулі, на останній сторінці чи в кінці розділів твору, на берегах сторінок, форзацах, іноді на корінцях оправ стародруків із бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів проставлено чорнилом із знаком «№» арабські цифри, наприклад: № 369, № 581 і т. ін. Ці номери, вочевидь, правила дороговказом для пошуку видання у бібліотеці та вказували порядковий номер одиниці зберігання у фонді. Частина книжок на корінцях має паперові наліпки з надрукованими чорною фарбою літерами латинської абетки: «A», «C», «D», «E», «N» і т. ін. Іншого виду позначень на книжках цієї монастирської книгозбірні не виявлено. Найвірогідніше, що цифрові позначення вказували порядковий номер книжки на полиці або в тематичному розділі, літери — певний тематичний розділ, до якого вона відносилася за своїм змістом або шафи. Провенієнції: «C[onve]ntus Be[r]dico Carmel[itarum] Discal[ceatorum]» («Бердичівського монастиря босих кармелітів»). [Рукоп. XVIII ст.; тит.]; Примірник був подарований автором Острозькому єзуїтському колегіуму і розділив долю його книгозбірні. «Берд. 3880» [Рукоп. XIX ст.; тит.]. Оправа: шкіряна; обріз крапчастий, червоний; на корінці паперова наліпка «565 н. к.». На форзаці старі шифри: «№ 37», «№ 565 н. к. / Экз. 2», Примірник був подарований автором члену Товариства Ісуса Якубові Соколинському. Згодом опинився в Бердичівському монастирі босих кармелітів. «n-11/Tax./Ziil 1/gr. 15». 15,5 x 19 см. У складі монастирської книгозбірні поповнив бібліотеку (BCPB, In. 2339.) Університету Св. Володимира, до якої було передано бібліотеку Бердичівського монастиря босих кармелітів у 1878 р. Провенієнції: оправа кришки — картон, обклеєний темно-фіолетовим папером; овальний чорний штамп бібліотеки Київського університету, корінець пергаментний; на корінці паперова наліпка з шифрами «C 14» і Св. Володимира з написом латинською мовою: «BIBLIOTHECA «3880». Обріз крапчастий, синій. 16 x 19 см. UNIVERSITATIS ST. VLADIMIRI». [XIX ст.; зв. тит.]. ВІК, Берд. 3880 [2, с.106, 149].

При відсутності бібліотечного каталогу дуже складно конкретніше говорити про організацію книжкового фонду.

У 1801-1804 рр. у Бердичеві працювала філія книгарні варшавського книгопродавця Людовіка Фієтти. Крім філії в Бердичеві, також філія була в Дубні. І в монастирських бібліотеках цього регіону крім друкованих каталогів різних книгарень, знаходились каталоги книгарні Л. Фієтти. Він постачав книжкову продукцію з Німеччини, Італії, Франції, Англії, Голландії, а також розповсюджував видання, опубліковані на землях Речі Посполитої, приймав передплату на багатотомові видання [4].

В монастирських бібліотеках під пильним контролем перебували «заборонені» книжки, які входили до списку заборонених для читання і поширення книжок Римською курією. Такі видання повинні були зберігатися окремо від основного фонду, знаходитися в окремій шафі чи скрині постійно замкнутими і видаватися з особистого дозволу настоятеля монастиря. Деякі стародруки мають відмітку про те, що вони відносилися до числа заборонених видань. Примірник видання твору німецького письменника й поета Менрада Молтера (Molther, XVI ст.) «Luca Christiana Psalmi quinquagesimi deprecatoria» (Гагенау, 1527; ВСРВ, Pal. 30) на титульному аркуші має напис, зроблений розмашистим почерком: «Liber prohibitus». Цим же почерком зроблено власницький запис: «Convent[us] Berdiczo[viensis] / Carmelit[arum] Discalceat[orum]». Окрім того, там само є шрифтовий екслібрис київського біскупа Юзефа Ганджя Залуського: «I. A. Zaluski». Ю. А. Залуський неодноразово відвідував Бердичівський монастир босих кармелітів, його пастирські листи та розпорядження друкувалися в монастирській друкарні. Цілком можливо, що він подарував книжку з власної бібліотеки монастирській книгозбірні [5, с. 52-69].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки: маргінальні записи стародруків монастирських бібліотек відіграють першочергову роль у визначенні відношення книжок до конкретних бібліотек; документально фіксують шляхи надходження книжок до фондів та факти переміщення їх з

одного монастиря до іншого; подають інформацію про розповсюдження і побутування творів духовних авторів. Підготовка і публікація наукових каталогів стародруків вказаних монастирських бібліотек дасть можливість в тому числі зібрати і ввести у науковий обіг комплекси маргінальних записів, дотичних історії цих книгозбірень.

Протягом сторіч бібліотеки монастирів та соборів були найбільшими книжковими зібраннями, що існували на території Русі-України. Монастирі та собори були етнокультурними центрами, що тривалий час забезпечували динамічний розвиток культури, зокрема, писемної. Факт накопичення книг у монастирських бібліотеках має велике значення: завдяки цьому дійшли до нашого часу найцінніші пам'ятки руської писемної культури.

Час і копітка праця, можливо, допоможуть реконструювати історію Бердичівської монастирської бібліотеки, підготувати каталог книжок, що збереглися, написати її історію.

Список використаних жерел:

1. *Каталог інкунабул / уклад Б. І. Зданевич; упоряд. Г. Г. Ломонос-Рівна. — К.: Наук. думка, 1974. — 252 с.: іл.; № 184.*
2. *Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай.— К.: Наук. думка, 1995. — 550 с.; № 4, 883, 2175.*
3. *Тимошенко Л. В. З історії Бердичева у XVI – XVIII ст. // Бердичівська земля в контексті історії України: [матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф., 18-21 трав. 1999 р., м. Бердичів] / відп. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир, М. А. К, 1999. — С. 67-71. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Т. 19).*
4. *Ціборовська-Римаревич І. О. Книгозбірня монастиря Ордену босих кармелітів у Вишневі: історія та книгознавча характеристика фонду // Рукописна та книжкова спадщина України: археогр. дослідження унікальних архів. та бібл. фондів / відп. ред. Л. А. Дубровіна; Нац. б-ка ім. В.І. Вернадського НАН України. — К., 2009. — Вип. 13. — С. 139-155.*
5. *Ціборовська-Римаревич І. О. Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень // Рукописна та*

- книжкова спадщина України: археогр. дослідження унікальних архів. та бібл. фондів / відп. ред. Л. А. Дубровіна; Нац. б-ка ім. В.І. Вернадського НАН України. — К., 2007. — Вип. 12. — С. 52-69.
6. Ціборовська-Римаревич І. О. Маргінальні записи стародруків із книгозбірень католицьких монастирів XVI–XVIII ст. на етнічних українських землях як джерело до історії формування монастирських бібліотечних фондів // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. — К., 2010. — Вип. 28. — С. 266-286.
 7. Ціборовська-Римаревич І. О. Твори теолога-єзуїта Георгія Генделя (1657–1727) у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського: іст.-книгозн. характеристика примірника // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. — К., 2009. — Вип. 24. — С. 216-250.
 8. Poplatek J. Gengell Jerzy // Polski słownik biograficzny. — T. 7/5. — Z. 35. — 385 s.
 9. Wanat B. J. Klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie na Ukrainie. Studium monograficzne / Benignus Józef Wanat OCD. — Kraków: Wyd-wo Karmelitów Bosych, 2007. — 432 s.

*Іванченко Л. А., Гурба В. Г.
с. Дубовичі Крелевецького р-ну
Сумської обл.*

МИНУЛЕ, ЗБЕРЕЖЕНЕ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

Збереження, передання культурної та історичної спадщини має неабиякий вплив на виховання свідомості громадянства, соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості. Робота науковців у бібліотеках, архівних та музейних установах, збір інформації у очевидців та носії усного передання дає змогу детальніше та глибше розкрити події далекої та не дуже минувшини.

У Дубовицькій ЗОШ I–III ступенів Крелевецького району Сумської області більше 30-ти років працює шкільний музей, засновником і керівником якого є Гурба В.Г. У 2011 році, готуючи виставку-експозицію «Дубовичі – родовий маєток Кочубеїв», ініціативну групу в складі трьох осіб (Гурба В.Г., Проценко Л.Г. та Іванченко Л.А.) захопило ряд ідей, які вже мають наочний результат. Опрацьовано чимало матеріалів. Велика вдячність за допомогу в цьому – співробітникам Національної історичної бібліотеки України – Новицькій А.І. та

Скопенко В.О., директору Музею гетьманства м. Києва Яровій Г.І. та колективу музею, науковому співробітнику Національного заповідника «Глухів» Коваленку Ю.О. та директору Національного заповідника «Гетьманська столиця» м. Батурин Ребровій Н.Б. і колективу музею «Будинок-музей Генерального судді Кочубея», співробітникам Національного заповідника «Софія Київська» Марголіній І.Є., родині Нікітенко, директорів НДІ історії архітектури та містобудування Юрченку С.Б., співробітникам Сумського, Чернігівського та ЦДІАУ архівів. Спільними зусиллями зібрано багатющий матеріал про історію села Дубовичі у XVI-XX ст. Накопичений матеріал спонукав до створення книги «Дубовичі. Історико-краєзнавчий нарис», яка вийшла друком у лютому 2012 року і приурочена до святкування 70-річчя партизанського парад у с. Дубовичі. До видання книги долучились меценати Сердюк М.І. (уродженець с. Дубовичі) – голова правління Московського регіонального відділення спілки геологів Росії, Мельник С.М. – директор Київського заводу бурової техніки. Дякуючи їм, у кожен двір села подаровано книгу. Тираж у 1000 екземплярів розійшовся швидко. Це говорить про зацікавленість і необхідність населення у історичній інформації. У 70-90-х роках минулого століття у селі Дубовичі налічувалось біля 4000 жителів. Уродженці села розпорошені по всіх куточках колишнього Радянського Союзу. Чимало їх у Росії, Білорусі, Казахстані, на Далекому Сході, невелика кількість живе в далекому зарубіжжі, зокрема, в Америці. Багато з них проявляє цікавість до історії села. Адже це їхня історія, історія їхніх батьків, дідів. Влітку 2011 року було створено сайт села. На ньому частково розміщена інформація, що є в друкованому варіанті. Завдяки новітнім технологіям тепер доступ до новин та історії села Дубовичі є в будь-якому куточку земної кулі.

Повернімось до історії села Дубовичі, – а вона багатюща і різноманітна. У названих раніше ініціаторів виникає бажання вшанувати втрачені цінності – поставити пам'ятні знаки. Оголошується збір коштів для пам'ятника на місці парафіяльної церкви та поховань Кочубеїв. Населення і охочі щиро відгукнулись. У травні 2012 року відкрито пам'ятний знак у центрі села, а в

жовтні того ж року освячено хрест та встановлено інформаційну дошку на місці домової церкви в парку.

Дослідницька робота копітка і повільна. Та кожен знає – результат і досягнення даються нелегко. У книзі Є. Поселянина «Земная жизнь Пресвятой Богородицы» є згадка про чудотворну ікону Дубовицької Божої Матері. Ікона знаходилась у старому Архангельському храмі, потім – у новому кам'яному 1777 року побудови. Копії цієї ікони були родовою святинею сім'ї Кочубеїв і не лише. Зважаючи на перипетії ХХ століття, церкви у селі Дубовичі були знищені (а було їх аж три), святині зникли. Ведеться робота над пошуками оригіналу ікони. В літературі віднаходимо скупі описи. На сьогоднішній день відомо, що у Національному заповіднику «Софія Київська» знаходиться точна копія ікони. У листопаді 2011 року на запрошення співробітників «Софії Київської» заповідник відвідала група школярів-екскурсоводів шкільного музею та вчителі Дубовицької ЗОШ. Поклонились вони і образу Дубовицької Божої Матері.

Розуміючи необхідність надання інформації бажаючим, виникає необхідність у створенні в селі історико-культурного музейного комплексу. У грудні 2012 року цей заклад зареєстровано. Уже сказано було перед цим, що історія села багатюща і різноманітна. Навколо села знаходиться 12 пам'ятників загиблим у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.; в лісі поблизу села знаходиться гідрологічна пам'ятка «Джерело Криниця», яка позначена і на німецьких картах часів Другої світової; у центрі села можна бачити залишки огорожі парафіяльної церкви; чудовий парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва «Кочубеївський»; ставок і вцілілі будівлі колишнього маєтку Кочубеїв. Всі ці об'єкти включено до комплексу. Завдяки клопотанням колективу комплексу, який працює на громадських засадах, у березні цього року наказом Міністерства культури будівлям колишнього маєтку Кочубеїв надається охоронний номер, у квітні засновано газету «Дубовицькі вісті»; у липні з благословення правлячого архієрея з софійської ікони робляться копії. На залишках будівлі-огорожі парафіяльного храму встановлюється мозаїчна копія ікони, виготовлена майстром Тоцьким Л.Г. та його колегами.

Повертаючись до висвітлення роботи в архівах, хочеться розповісти, що знайдено інформацію про діяльність Кочубея В.В. у житті села. В 1853 році його клопотаннями селу надається статус містечка, запроваджуються 2 ярмарки – на святкування ікони Дубовицької Божої Матері та 2 серпня на свято Василя Блаженного. Дякуючи пам'яті старожилів, у радянські часи в селі 2 серпня святкували День Нептуна, потім перейменували в свято День села. З часом дати переносяться. І цього року святкування Дня села припало на 13 липня, а 12 липня – 10-та п'ятниця після Пасхи – день вшанування чудотворної ікони Дубовицької Божої Матері. До цих днів і було приурочене відкриття першої експозиції музейного комплексу. В село привозять ікону Дубовицької Божої Матері, подаровану уродженцями села у Вознесенський монастир с. Хороше Луганської єпархії. Ікону зустрічають хресним ходом. А за часів арх. Філарета Гумилевського клопотаннями В.В. Кочубея у селі організовувались хресні ходи з іконою до м. Кролевця на час Хрестовоздвиженського ярмарку.

На завершення повідомлення хочеться висловити надію, що збереження історичної, архітектурної, культурної спадщини є спільною справою громадян та інституцій. І лише при тісній співпраці можна бачити результат. Минули часи, коли ідеологією затоптувались історичні надбання. Коли бачиш теперішній стан маєтку Кочубеїв у селі Дубовичі, на думку спадають слова Святополка Мирського: «Весь дом, как поздний отголосок недавно мИнувших времен...». – під осипаним вапном можна бачити первинні розписи стін, на стелях ще залишилась ліпнина, сліди обрамлень камінів і печей, чималий шар фарби на паркеті. Другий поверх будинку та терасу розібрано. Через це порушено конструкцію даху, який на цей час має вигляд решета. Дуже сподіваємось, що охоронні номери, які надані будівлям цього року, ангельськими крильми вбережуть від руйнування будівлі, які потребують ремонту, реставрації для наочної передачі минулого покоління прийдешнім.

Список використаних джерел

1. Витяг з рішення Сесії Дубовицької сільської ради

2. ДАЧО, Ф. 127, оп. 1, спр. 3624.
3. ДАЧО, Ф. 127, оп. 1, спр. 3625.
4. ДАЧО, Ф. 127, оп. 1, спр. 36....
5. Липский А.Ф. Моя автобиография. – СПб., 1884. <http://dostovalov.ru/af1.html>
6. Наказ Міністерства культури України № 228 від 27.03.2013 р.
7. Павлович П. Э. Дубовичи. Имя Варвары Васильевны Кочубей. – К., Тип. Кульженко, 1903.
8. Сінкевич Н. О. Реліквії та чудотворні ікони Софії-Київської. – К.: Логос, 2011. – С. 86.

Каганова І. Я., м. Чернігів

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПАРТНЕРСТВА ОУНБ ім. В. Г.
КОРОЛЕНКА З НАУКОВИМИ ЗАКЛАДАМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ м. ЧЕРНІГОВА ПО ВИВЧЕННЮ ІСТОРІЇ
СІВЕРСЬКОГО КРАЮ**

В умовах духовного відродження українського народу значно зростає інтерес до вітчизняної історії. Один з пріоритетних напрямів історичних досліджень на сучасному етапі полягає у вивченні минувшини окремих регіонів, міст і сіл України. Дослідження та широка пропаганда історії „малої Батьківщини” справедливо розглядаються як невмируще джерело національної гідності й самоствердження, як могутній засіб виховання патріотичних почуттів молоді.

Допомагати вивченню місцевої історії покликані бібліотеки, адже сьогодні ми є свідками та учасниками того, як бібліотеки збирають не тільки літературу, а й інформацію, документи з історії, етнографії краю, спогади учасників і свідків історичних подій, накопичують електронні бази даних, аудіо- та відеозаписи тощо. Важливим є те, що сучасні бібліотеки інтегруються у краєзнавче середовище, нерідко виступаючи координаторами краєзнавчого руху.

Традиційно, пріоритетом у діяльності Чернігівської ОУНБ ім. В.Г.Короленка є краєзнавство. Збиранням, опрацюванням, зберіганням та

доведенням до користувача краєзнавчих і місцевих документів та інформації про них займається відділ краєзнавства Бібліотеки. Основою краєзнавчої діяльності Бібліотеки є змістовний фонд і довідково-бібліографічний апарат, зведений краєзнавчий каталог якого містить більше 80 тисяч описів різних джерел інформації, що зберігаються не тільки у книгосховищах області, але і за межами Чернігівщини й України. Завдяки саме краєзнавчому довідково-бібліографічному апарату та фонду дослідники історії, які є користувачами Бібліотеки, готують кандидатські та докторські дисертації, магістерські та дипломні роботи.

Налагоджено багаторічну співпрацю Бібліотеки з Інститутом історії, етнології та правознавства ім. О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, Чернігівським історичним музеєм ім. В.В.Тарновського, Чернігівською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Державним архівом Чернігівської області, Національним архітектурно-історичним заповідником „Чернігів Стародавній”, Сіверським інститутом регіональних досліджень тощо.

Варто відзначити, що більшість наших користувачів – дослідників історії Сіверського краю – працюють у вищезгаданих наукових установах і є активними членами обласного осередку Національної спілки краєзнавців України. Тому багато заходів Бібліотеки відбувається у взаємодії з усіма цими установами та організаціями.

З кожним роком міцнішають партнерські відносини відділу краєзнавства Бібліотеки з Чернігівською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України. Діяльність цієї громадської організації направлена на дослідження та збереження історико-культурної спадщини Сіверського краю, формування знань про долі видатних людей, окремих родин, представників різних націй Чернігівщини, а Бібліотека всіма засобами сприяє досягненню цієї високої мети. У 2007-2012 рр. проведено презентації збірок статей і матеріалів по історії сіл та містечок нашого краю, які були підготовлені

місцевим осередком Національної спілки краєзнавців України: „Містечко над Сновом” (Седнів) (2007 р.), „Село над Десною – Шестовиця” (2009 р.), „Пакуль поживемо тут” (2010 р.), „Дніпровське: минуле та сьогодення” (2011 р.), „Наша Семеняровка” (2012 р.). Вже у 2013 р. відбулися презентації унікальних видань: Микола Маркевич „Історичний та статистичний опис Чернігова” та Олександр Русов „Щоденники та спогади”, підготовлені до друку головою Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, професором Олександром Коваленком та істориком-краєзнавцем, доцентом Олександром Рахно. У лютому 2009 року у стінах Бібліотеки презентував свою діяльність і Чернігівський районний осередок Національної спілки краєзнавців України.

Всі заходи відбувались у рамках засідань клубу „Краєзнавець”, який вже майже 40 років існує при Бібліотеці. Історія діяльності „Краєзнавця” – це десятки зустрічей з відомими вченими, літераторами, журналістами, ветеранами війни та праці, з цікавими людьми, які прагнуть вивчати історію рідного краю.

Ще один напрямок нашої співпраці – створення серії біобібліографічних покажчиків „Історики та краєзнавці Чернігівщини”. У 2003 році за ініціативи почесного президента клубу „Краєзнавець” директора інституту історії, етнології і правознавства ім. О.М.Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка, професора Олександра Коваленка та за підтримки адміністрації Бібліотеки було започатковано видання серії біобібліографічних покажчиків „Історики та краєзнавці Чернігівщини”. За цей період побачило світ 18 випусків посібників цієї серії: „Павло Костянтинівич Федоренко”, „Олександр Олександрович Русов”, „Андрій Антонович Карнабед” та ін. У підготовці цих видань брали участь відомі дослідники-краєзнавці О.Коваленко, В.Ткаченко, О.Рахно, Т.Демченко, С.Лаєвський, Л.Линюк та ін. Готуються до видання наступні випуски „Олександр Борисович Коваленко”, „Світлана Олександрівна Половнікова” та ін. Доречним буде додати, що серію біобібліографічних посібників „Історики

та краєзнавці Чернігівщини” відзначено на республіканському конкурсі методично-бібліографічних матеріалів, проведеному Національною історичною бібліотекою України у 2005 р.

Активну участь беруть працівники Бібліотеки у конференціях, „круглих столах”, які відбуваються у Чернігівському історичному музеї ім. В.В.Тарновського, Національному архітектурно-історичному заповіднику „Чернігів Стародавній”, Інституті історії, етнології та правознавства ім. О.М.Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, Сіверському інституті регіональних досліджень. Ось лише кілька назв: „Історична пам'ять: повернення з забуття” (2009 р.), „Друга світова війна в національній пам'яті Українського народу” (2010 р.), „Дворянство Черниговской губернии. История и судьбы” (2010 – 2013 рр.), „Трагічні сторінки Чернігівщини в історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945” (2013 р.), Перші Курасівські читання (2013 р.).

Є позитивні приклади співпраці Бібліотеки і у підготовці до видання цікавих проектів Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського: „Качанівка. Альбом автографів” (2010 р.), „Чернігівці – лауреати державних премій” (2012 р.), „Шляхами Тараса Шевченка. Чернігівщина” (2012 р.) та ін.

Упродовж багатьох років зберігаються тісні контакти Бібліотеки з відомим всій Україні громадським об'єднанням – товариством „Чернігівське земляцтво” у Києві. При підготовці своїх видань члени земляцтва широко використовують довідково-бібліографічний апарат і фонд Бібліотеки. Потрібний матеріал, підготовлений працівниками відділу краєзнавства, копіюється на ксероксі або сканується й електронною поштою відправляється до Києва. Наприклад, саме так працював над своєю книгою „Жукля” керівник Корюківського відділення товариства „Чернігівське земляцтво”, генерал В.Є. Устименко. До речі, це солідне видання побачило світ у 2009 р. і було презентовано на засіданні клубу „Краєзнавець”. На жаль, останнім часом з об'єктивних причин наша взаємодія дещо пригальмувалась, але сподіваємось на відновлення співпраці.

Бібліотекою також налагоджені творчі зв'язки з Українським інститутом національної пам'яті в особі його представника у Чернігівській області Сергія Бутка. Результатом такої співпраці став, підготовлений і виданий на початку 2013 р., бібліографічний покажчик „Корюківська трагедія: наймасовіший злочин гітлерівців. Березень 1943 р.". Посібник складений для вшанування пам'яті жертв цього наймасовішого злочину нацистів проти цивільного населення в Україні, та й у Європі взагалі. Адже, внаслідок кривавої каральної акції було вбито і спалено близько 7 тис. мешканців містечка Корюківка.

У 2011 році відділом краєзнавства Бібліотеки розпочато проект „Віддані магії неба". Це – спроба дослідження історії становлення, діяльності Чернігівського об'єднаного авіазагону та пасажирських аеродромів „Количівка" та „Шестовиця". Проект покликаний розширити інформаційну базу документів про розвиток і занепад цивільної авіації у Чернігівській області, зберегти пам'ять про людей та події, що зробили вагомий внесок в історію та економіку регіону. Ідея проекту виникла під час підготовки презентації книги П.Невойта „Ледяной перелет" (Чернігів, 2010) про неймовірний та унікальний переліт навесні 1992 р. на АН-2 (знаний у народі під назвою «кукурузник») із Чернігова через Крайню Північ, Аляску, Канаду до штату Теннессі (США), який здійснили льотчики Чернігівського об'єднаного авіазагону. Виявилось, що інформації з історії та розвитку цивільної авіації на Чернігівщині майже нема. Темою зацікавились науковці, журналісти, студенти. Було вирішено, поки ще є живі свідки тих подій, розпочати дослідження даної теми. Консультативну та наукову підтримку було отримано від Державного архіву Чернігівської області, Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України та неформальної громадської організації пілотів цивільної авіації Чернігова. Наразі етап дослідження закінчується, ми сподіваємось, що незабаром вийде друком книга, яка стане значним внеском у вивчення історії Чернігівщини.

Отже, Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка у своїй краєзнавчій діяльності активно і плідно співпрацює з провідними науковими установами та

громадськими об'єднаннями області. Адже, ми розуміємо, що сьогодні краєзнавство – невід'ємна складова української науки. Знання рідного краю духовно збагачує сучасну людину, виховує відданість Вітчизні, вчить шанувати свій народ, поважають інші народи, що здавна пліч-о-пліч жили й працювали в Україні.

Каракоз О.О., м. Київ

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦЕНЗУРИ В ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ У 20-Х РР. XX СТ.

У період формування громадянського суспільства, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів проблема вивчення цензури у вітчизняних публічних бібліотеках набуває актуальності, оскільки аналіз змісту і засобів, а також наслідків української радянської бібліотечної цензури, сприятиме якісно новому рівню знань про історію бібліотечної справи. Наукове вивчення історії радянської цензури в Україні розпочалося лише наприкінці XX ст., коли були відкриті «спецхрани» бібліотек та архівів, що дозволило ввести в науковий обіг численні документи і матеріали, які впродовж тривалого часу з огляду на ідеологічні й політичні заборони не були доступними для дослідників.

Монографічні дослідження Л. Дубровіної та О. Онищенка сприяли висвітленню на новій джерельній базі основних видів цензури у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Методам цензури, застосованим в бібліотечній справі України перших років радянської влади, присвятила свої наукові доробки Т. Ківшар. О.Федотова досліджувала радянські «чистки» фондів бібліотек, вилучення інформації з політико-ідеологічних міркувань. Н. Ашаренкова розглянула деякі прояви цензурної політики у діяльності публічних бібліотек України у 20–30-х роках XX ст.

Утворення державної цензурної системи в умовах формування тоталітарного суспільства – Головополітосвіти, Всеукраїнського державного

видавництва (Всеукрдержвидав), Головного управління у справах літератури і видавництв (Головліт), Центрального управління у справах друку (ЦУСД), Державного політичного управління (ДПУ), сприяло розробці системи дій та заходів, спрямованих на забезпечення і обслуговування пануючої влади, на регулювання інформаційної діяльності установ соціально-культурного значення, в тому числі й публічних бібліотек.

Упродовж 20-х років мали місце багаторазові “чистки” книжкових фондів публічних бібліотек (1922, 1923, 1924, 1926, 1929) від релігійної та “ідейно-сумнівної” літератури, що призвело до значного їх збіднення. Цьому значною мірою сприяв циркуляр Головополітосвіти УСРР від 3 січня 1922 року, в якому йшлося не лише про необхідність активізації “чистки” фондів від “контрреволюційних” творів, але й про комплектування їх радянською суспільно-політичною літературою. Як засвідчують архівні джерела, до середини 1922 р. кількість вилучених видань становила біля 20000 примірників.

Бібліотечна цензура, спрямована головним чином на проведення різних видів “чисток” бібліотек, здійснювалась як державними, так і репресивно-каральними органами. Головліт УСРР та ЦУСД впродовж 20-х років співпрацювали з органами ДПУ УСРР. Згідно з циркулярами Політконтролю ДПУ УСРР (1923) конкретизовувались напрями діяльності цієї інституції, зокрема, до її обов’язків належало здійснення контролю за кадровим складом бібліотек та за проведенням “чисток” фондів публічних бібліотек відповідно до списків, підготовлених Головлітом та ЦУСД. Про масштабність проведення “чисток” засвідчує той факт, що лише впродовж 1923 року тільки з фондів публічних бібліотек Києва органами цензури було вилучено 4469 примірників видань.

Посиленню бібліотечної цензури сприяла подальша діяльність Головополітосвіти УСРР як політико-ідеологічного органу контролю, зокрема, підготовлена “Інструкція про перегляд книжкового складу бібліотек та вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури” (1923), згідно з якою вилучались твори, зміст яких нібито перешкоджав утвердженню

більшовицького режиму. До заборонених увійшли, передусім, праці зарубіжних філософів Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера, Шопенгауєра, В. Соловйова, так звані “релігійно-моральні оповідання” Л.Толстого, „архіскверного” (на думку Леніна) Ф. Достоевського, І. Тургенєва, І. Гончарова.

За наслідками “чисток” 1923 року у Волинській губернії було вилучено 6936 видань з публічних бібліотек, в тому числі: у Кам’янецькому окрузі – 1099 книг, Гайсинському – 3558. За списками, укладеними в Чернігівській губернії у 1924 р., тільки у публічних бібліотеках краю було вилучено близько 9 тис. примірників, серед яких були твори В. Леніна, А. Чехова та Ж.Мольєра.

Головним ідейним керівником запровадження цензури в публічні бібліотеки України була комуністична партія, піднесена до рангу державної структури, у тісному співробітництві з репресивно-каральними органами. Численні партійні постанови щодо ідеологічної діяльності публічних бібліотек спонукали до подальшого посилення бібліотечної цензури. На це була спрямована Інструкція НКО УСРР „Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книгозбірень й читалень, книгарень та кіосків, ринку ”(1926). Нечіткість критеріїв, за якими здійснювалась чергова “чистка” фондів, дозволяла вилучати майже весь їх масив, тому тільки впродовж 1925 та 1926 років із бібліотек було вилучено більше 77 тис. примірників, частина яких надійшла до “спецхранів”, створених переважно у наукових бібліотеках.

Радянська бібліотечна цензура проявлялася також в інших напрямках роботи публічних бібліотек, зокрема вона мала особливості при організації обслуговування читачів, обмежуючи його комуністичним вихованням, здійснюючи регулювання їх інформаційних потреб та застосовуючи ідеологічний диктат. Впливаючи на підвищення політичної освіти читачів, бібліотекарі примушували їх знайомитися з радянською пропагандистською ідеологічно витриманою літературою. Було розроблено спеціальні інструкції, в яких розкривалися основні методи та засоби спілкування бібліотекаря з

читачами. Аналізувалися читацькі формуляри, а також результати спостережень за читачами під час відвідування бібліотеки з метою виділення так званої групи „неблагонадійних читачів”.

Отже, становлення радянської цензури в публічних бібліотеках України відбувалося в умовах знищення демократичних засад бібліотечної справи доби Української Народної Республіки (1917-1920). Утворення державних органів цензури сприяло запровадженню декретів і постанов РРФСР у бібліотечне будівництво України, які спрямовувались на введення жорсткого цензурного контролю за діяльністю публічних бібліотек, що розпочався націоналізацією, реквізицією та конфіскацією їх матеріально-технічної бази, книжкових фондів та каталогів. Створення “спецфондів” та «спецхранів» призвело до вилучення для кількох поколінь українців із наукового і культурного обігу значного пласту української і світової культури. Утворення інформаційного вакууму або забезпечення користувачів виключно ідеологічно витриманими виданнями засвідчило про ідеологічне та психологічне насилля і сприяло деформації суспільної свідомості.

Каросва Т. Р., м. Вінниця

ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА У СОЦІОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОРОДЯНИНА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На Правобережній Україні публічні бібліотеки почали активно створюватися тільки після запровадження нового Міського положення 1892 р. У Подільській губернії до революції 1917 р. діяло 5 міських публічних бібліотек: у Кам’янці-Подільському (1866), Бару (1899), Проскурові (1901), Гайсині (1902), Вінниці (1907). Всі вони фінансувалися Міськими думами і знаходилися у міській власності, за виключенням Кам’янець-Подільської, яка мала губернський статус. Відповідно до тодішньої ідеї про те, що цей тип бібліотек репрезентує конкретні локальні спільноти та сприяє самовихованню

ліберальної особистості, їх намагалися розміщувати на центральній магістралі у спеціально побудованому приміщенні. Їхні бібліотечні фонди забезпечували ознайомлення «з російськими книгами, газетами та журналами», які могли трактуватися як російськомовні або видані в Російській імперії. Офіційна влада притримувалася першого трактування. Тільки після революційних подій 1905 р. з'явилося чітке формулювання «виданих та таких, що видаються у Росії» [1, арк. 169], але й воно не допомогло україномовній літературі проникнути у публічні бібліотеки.

Відкриття у місті бібліотеки було доволі дорогим задоволенням для його бюджету. Тільки глибоке переконання міських гласних у необхідності такого культурно-освітнього закладу змушувало їх голосувати за таку статтю видатків. Наприклад, видатки на створення вінницької бібліотеки (будівництво приміщення, книжковий фонд) склали 14797,3 руб. [2], а за ними йшли щорічні витрати до 1 тис. руб. на утримання приміщення, зарплатню бібліотекаря, придбання книг та передплату періодичних видань. Подібні витрати могли забезпечити тільки бюджети потужних міських господарств. Симптоматично, що це були бюджети Кам'янця-Подільського, що у 1908 та 1909 рр. мав прибуток у 196,2 та 200,0 тис. руб.; Бару – 139,4 та 221,0 тис. руб.; Вінниці – 120,0 та 167,3 тис. руб.; Гайсина – 88,5 та 84,0 тис. руб. та Проскурова – 64,9 та 86,0 тис. руб. [3]. Решта міських бюджетів, крім балтського, коливалася у межах-32 тис. руб., і дозволити собі утримання публічної бібліотеки не могла. Закономірними виглядають на цьому тлі дії Могилів-Подільського, який мав річний бюджет у 107,4 та 170,2 тис. руб. (у згадані роки), і вже наступного 1910 р. отримав дозвіл на відкриття публічної бібліотеки [4].

Фінансове забезпечення діяльності бібліотеки було доволі значним навантаженням на міський бюджет, тому вона існувала завдяки: а) щорічному внеску Міської думи; б) членським щорічним внескам; в) пожертвам грошима та книгами; г) платі за користування книгами, журналами та газетами (+штрафи); д) платі за заходи, що проводилися у стінах бібліотеки (танцювальні вечори, вистави, благодійні лотереї тощо [2, арк. 11-15; 5].

Видатки міських бюджетів на утримання бібліотек, зрозуміло, залежали від розміру бюджету та доброї волі міських гласних, щороку коливалися від кількох сотень до кількох тисяч рублів. Так, барська [6] та гайсинська [1] бібліотеки від міста отримували щороку, як правило, 300 руб., а вінницька у 1909 р. – 2 706,7 руб. [7, арк. 54], кам'янець-подільська у 1912 р. – 3 185,6 руб. [8]. За нашими підрахунками, річні видатки подолян на бібліотеку коливалися у розмірі 0,5-1,0% міського бюджету [9].

Попри почесний статус та певні пільги (безкоштовне користування книгами та читання у бібліотеці) бути членом бібліотеки через фінансові міркування могли не всі бажаючі. Річний внесок у 3 або 5 руб. (наприклад, у Гайсині – 3 руб. [1, арк. 167], Вінниці – 5 руб. [2, арк. 11-15]) складав досить вагомому суму для подільських городян. Так, коли у Вінниці йшло обговорення можливості створення бібліотеки, її членами зголосилося бути понад 60 осіб, але на початок діяльності закладу у 1907 році членські внески сплатили тільки 14 осіб [2, арк. 458], а на наступний рік їх залишилося тільки 8 [2, арк. 467]. Адже звичайному читачеві дозволялося розтягти річну плату у щомісячні внески і диференціювати її відповідно до матеріальних можливостей. Наприклад, у вінницькій бібліотеці плата за користування книгами була такою [2, арк. 418]:

	рік	пів-року	місяць	доба
2 книги	3 руб.	1,6 руб.	0,25 руб.	0,05 руб.
2 книги і журнал через три місяці по його надходженню	5 руб.	3 руб.	0,6 руб.	
3 книги і журнал впродовж трьох місяців по його надходженню	8 руб.	4,5 руб.	1 руб.	
Журнал через два тижня по його надходженню	5 руб.	3 руб.	0,6 руб.	0,1 руб.
Газета через добу по надходженню	2,5 руб.	1,5 руб.	0,3 руб.	0,05 руб.

Практика інших подільських бібліотек була подібною. Тільки Гайсинська міська громада, вважаючи, що у місцевого населення недостатньо грошей для

користування бібліотекою, запровадила дешевшу та спрощену градацію оплати: по першому розряду (2 книги, з яких один – журнал поточного року) – 2,4 руб. на рік, 1,2 руб. – на півроку, 20 коп. – на місяць; по другому (1 книга або журнал) – 1,8 руб. на рік, 90 коп. – на півроку, 15 коп. – на місяць; читання у приміщенні бібліотеки – 2 коп. за день [1, арк. 167]. Отже, з економічної точки зору читачам вигідніше було користуватися платним щомісячним обслуговуванням, ніж вносити одноразові членські внески.

А ще читачам для отримання книг додому треба було залишити заставу в 2-3 руб. за кожну книгу або журнал у залежності від вартості видання; якщо їх вартість перевищувала встановлений розмір, треба було ще доплачувати. Допускалося письмове поручительство тієї установи, де працював читач. З суми застави відраховувався штраф за несвоєчасно повернуті книги з розрахунку добової оплати за користування томом. Якщо книгу (журнал) втрачено або повернуто через місяць встановленого терміну, штраф сплачувався у подвійному розмірі.

Отже, річний бюджет публічної бібліотеки мав кілька джерел надходжень. Його розміри значною мірою визначалися статками міського населення. Так, у 1909 р. гайсинська бібліотека заробила 337,0 руб., з яких членських внесків – 163,5 руб., плата за читання книг 137,8 руб., штрафи – 16,7 руб. [1, арк. 31-35], а вінницька – 1428,6 руб., з яких застава – 765 руб., членських внесків – 60 руб., плата за користування книгами – 577,65 руб., разове читання – 25,9 руб. [7, арк. 54].

Попри зорієнтованість публічних бібліотек на міське середовище, далеко не всі міські населені пункти Російської імперії могли собі дозволити їх утримувати навіть на початку XX ст. Диференційований підхід до вартості бібліотечних послуг надавав можливість читачам обирати прийнятний для них варіант оплати, але для більшості письменних публічна бібліотека залишалася недоступною.

Список використаних джерел

1. Державний архів Вінницької області, ф.Д-286, оп. 1, спр. 81, 218 арк.
2. Там само, ф. Д-230, оп. 1, спр. 873, 528 арк.
3. Городские доходы и расходы // Памятная книжка Подольской губернии на 1911 г. / сост. В. Филимонов ; Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подольский, 1911. – С. 58 (3-я пагинация).
4. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. Д-228, оп. 1, спр. 894, арк. 6-7.
5. Устав Проскуровской городской библиотеки в память поэта А.С. Пушкина. – Проскуров, 1901. – 10 с.
6. ДАХО, ф.Д-117, оп. 1, спр.370, арк. 62-66.
7. Вся Винница : лит.-худож. календарь-справ. и адрес. кн. на 1911 г. – К. : Изд. Е.А. Рехлиса и Н.А. Павлушкова, 1910. – 114 с.
8. Обзор Подольской губернии за 1912 год : приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Каменец-Подольский, 1913]. – С. 144.
9. Пораховано на основі статистичних даних про міські бюджети з таблиць щорічного «Обзора Подольской губернии за ... год». – (Кам'янець-Подільський, 1873-1913).

Кисельова В.П., м. Київ

ДОКУМЕНТИ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ

В сучасний період одним з пріоритетів держави є відданість загальнолюдським цінностям, що реалізуються на основі демократичних засад нашого суспільства. Рада Європи та Європейський Союз приділяють значну увагу питанням захисту прав національних меншин, їх інтеграції в суспільне життя. Як відомо, нині національні меншини України вільно створюють громадські національно-культурні товариства, асоціації, видають пресу, беруть участь у діяльності різноманітних міжнародних та урядових структур.

Законом України „Про засади державної мовної політики” (стаття 5) закріплена державна мовна політика, що базується на визнанні та всебічному розвитку української мови як державної; гарантуванні вільного розвитку

регіональних мов або мов меншин, інших мов, а також права мовного самовизначення і мовних уподобань кожної людини .

Велике значення для всебічного розвитку мов національних меншин має діяльність культурно-освітніх установ, в тому числі, й бібліотек. Згідно із Законом України „Про бібліотеки і бібліотечну справу” система бібліотечного обслуговування, повинна надавати населенню рівні права в отриманні доступу до інформації. Однак, вивчення джерельної бази дослідження показало, що сучасне інформаційно-ресурсне забезпечення бібліотек вступає у протиріччя з інформаційними потребами етнічних меншин, і для створення сприятливих умов доступу користувачам до потрібних документів та інформації щодо їх національно-культурного життя необхідні певні методичні рішення. Слід зазначити, що видання на мовах нацменшин відіграють важливу виховну й організаційну роль, адже відображають громадсько-трудова, культурно-духовну діяльність своєї спільноти. Особливу роль у процесах об'єднання етнічних груп на місцевому рівні відіграють краєзнавчі підрозділи регіональних бібліотек. Саме краєзнавча діяльність бібліотек покликана сприяти всебічному вивченню і науковому дослідженню краю, формуванню національної свідомості, вихованню поваги до історії та культури краю. Базою цієї діяльності є краєзнавчі фонди, які включають документи, пов'язані з краєм своїм змістом (фонд краєзнавчих документів) та документи, пов'язані з краєм своїм походженням (фонд місцевих документів) [1]. Як правило, основна частина літератури мовами національних меншин зосереджена якраз у цих фондах.

У бібліотечній справі традиційно узагальнюються статистичні дані про кількість видань державною мовою у фондах ОУНБ, однак не ведеться спеціальний облік частки документів мовами нацменшин, відомі лише поодинокі приклади наукових розвідок з бібліотечного обслуговування етнічних меншин. Це, зокрема, дисертаційні дослідження В. А. Маркової та А. І. Сидоренко [2, 3], а також дослідження Національної історичної бібліотеки України, Донецької та Закарпатської ОУНБ [4-6].

Висновки дисертаційного дослідження, проведеного В.А. Марковою, свідчать, що організація бібліотечного обслуговування етнічних меншин повинна співвідноситись з етнічною структурою суспільства [2, с. 15].

А. І. Сидоренко, вивчивши проблему формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин, у своїй дисертації вказала на необхідність розробки програм і планів видання літератури мовами національних меншин та її розповсюдження на регіональному рівні [3, с. 15].

У 2003-2004 рр. Державною історичною бібліотекою було проведене дослідження **„Краєзнавчі фонди обласних бібліотек України: сучасний стан, джерела комплектування, перспективи розвитку”**, в процесі якого у 7-ми регіональних бібліотеках України – Донецькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій ОУНБ було виявлено документи іншими мовами, крім українською та російською. [4, с. 7]. Аналіз статистичних даних Книжкової палати засвідчив поступове збільшення кількості іншомовних видань: якщо у 1997 році вийшло близько 350 назв книг і брошур, то в 2001 і 2002 роках таких видань було біля 500 назв. Це позначилося і на відповідних показниках ОУНБ України: зокрема, за період з 1993 по 2002 роки в Івано-Франківській ОУНБ ці показники виросли з 2 до 14, у Рівненській – з 14 до 102, Хмельницькій – з 23 до 41 назви [4, с. 8].

На сайті **Донецької ОУНБ** опубліковано звіт наукового дослідження **"Змістовно-мовні потреби читачів Донецької області"** (2003 р.) [5]. В процесі цього дослідження підтвердилася гіпотеза, що фонди бібліотек області не можуть задовольнити різноманітні галузеві, мовні інтереси та запити читачів через недостатню укомплектованість, відсутність коштів на передплату періодичних видань і придбання книг, незадовільний стан книговидавничої справи.

У 2011 р. під час дослідження Закарпатської ОУНБ «Краєзнавчі фонди та ДБА: стан, проблеми, перспективи розвитку» був здійснений моніторинг обслуговування бібліотеками області угорського, словацького, німецького та румунського населення в місцях їх компактного проживання. З'ясовано, що

подальші перспективи розвитку діяльності бібліотек регіону по відродженню національної культури, популяризації просвітницьких знань ускладнюються вузьким колом джерел інформації. Фонди бібліотек, зокрема, краєзнавчі не повністю задовольняють національно-культурні запити і потреби населення. Не забезпечується у фондах оптимальне співвідношення літератури за національними мовами, оскільки їх надходження практично припинено. У підсумках дослідження зазначено, що бібліотечні фонди мовами національних груп, які компактно проживають на Закарпатті, становлять лише 6,6%. Вони не задовольняють запити користувачів як українською, так і рідною для них мовами. Надходження зовсім незначні, і здійснюються за рахунок дарунків, особистих контактів бібліотекарів з іншими бібліотеками, видавництвами, друзями, адже багато закарпатських авторів друкують свої твори в сусідніх країнах [6].

Мета наукового дослідження „Документи мовами національних меншин в краєзнавчій діяльності бібліотек”, яке в поточному році здійснювали фахівці відділу історичного краєзнавства НІБУ, – на основі аналізу фондів регіональних книгозбірень у мовному аспекті та вивчення статистичних показників етнічного складу населення областей України – надати загальні рекомендації бібліотекам щодо удосконалення мовної структури краєзнавчих фондів.

Безперечно, дане дослідження є актуальним як в площині реалізації державної мовної політики, так і в плані створення умов для відродження та розвитку культурної самобутності корінних народів і національних меншин України.

На перших етапах дослідження вивчено джерельну базу, розроблено програму й систему аналізу фондів ОУНБ України в мовному аспекті. В процесі дослідження застосовано комплекс наукових методів: конкретно-історичний аналіз особливостей національного відродження етнічних меншин в Україні на основі сучасних наукових джерел, анкетування регіональних бібліотек, статистичний аналіз, порівняння, узагальнення тощо.

Анкети та роз'яснення щодо методики їх заповнення розповсюджено в бібліотеки-бази дослідження. В липні було розпочато обробку заповнених анкет шляхом узагальнення в таблицях статистичних даних щодо кількості документів мовами нацменшин у головних книгозбірнях регіонів країни, в тому числі, у фондах краєзнавчих підрозділів, фондах місцевого друку.

Аналіз показав, що загальна кількість видань мовами нацменшин у бібліотечних фондах коливається в межах від 172,3 тис. (Харківська ОУНБ) до 2 млн. 434 тис. примірників (Дніпропетровська ОУНБ). У назвах цифри часто значно менші, наприклад, у фонді Чернівецької ОУНБ – 89,7 тис. назв видань мовами нацменшин, але 398 тис. примірників таких документів. Більша половина книгозбірень не надала кількості назв, бо це доволі складно обрахувати. Однак, дані стосовно фондів краєзнавчих підрозділів подані бібліотеками здебільш вичерпно.

Щодо місцевого друку, то максимальні показники іншомовних видань у Дніпропетровській ОУНБ (понад 16,2 тис.), понад 10,8 тис. – у Луганській ОУНБ. Мінімальна кількість місцевих видань мовами нацменшин – лише кілька десятків – у фондах Закарпатської, Рівненської, Тернопільської ОУНБ.

Вивчення мовного спектра фондів краєзнавчих підрозділів ОУНБ показало, що загалом у цих фондах переважають російськомовні видання – їх від кількох десятків (Рівненська, Тернопільська ОУНБ) до десятків тисяч примірників (Дніпропетровська, Запорізька, Луганська ОУНБ). Кілька сотень російськомовних видань – у відділах краєзнавства Кіровоградської, Сумської та Хмельницької ОУНБ.

На другому місці за кількістю – німецькомовні видання: в загальному фонді Житомирської ОУНБ їх близько 11 тис. примірників. Більше, ніж 8,6 тис. екземплярів німецькомовних видань – у Чернівецькій ОУНБ. У фондах Миколаївської ОУНБ теж чимало літератури німецькою мовою – понад 1400. Кілька сотень німецькомовних видань є у фондах Харківської ОУНБ, кілька десятків – у Вінницькій, Закарпатській ОУНБ, а в кількох бібліотеках (Запорізькій, Рівненській, Сумській ОУНБ) їх нараховується лише одиниці.

Понад 2,8 тис. видань польською мовою є в фонді Чернівецької ОУНБ та 1,1 тис. – Миколаївської ОУНБ. У Житомирській ОУНБ – 320 польськомовних екземплярів, у Волинській – 119. В інших книгозбірнях документів польською мовою одиниці, або вони відсутні зовсім.

Чимало документів угорською мовою є у фонді Закарпатської ОУНБ – 2853. Одне видання на цій мові є в Хмельницькій ОУНБ, а у всіх інших бібліотеках, що взяли участь у дослідженні, таких видань не зафіксовано. Видання білоруською мовою у фондах кількох ОУНБ нараховують одиниці (Волинська, Донецька, Миколаївська та ін.), більше, ніж 430 таких видань – лише у Житомирській ОУНБ.

Загалом аналіз показав, що понад третини з досліджуваних ОУНБ мають доволі широкий мовний спектр документів – від 5 до 12 мов нацменшин (фонди Волинської, Дніпропетровської, Закарпатської, Миколаївської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької ОУНБ). Ще третина – Вінницька, Донецька, Житомирська, Запорізька, Рівненська, Сумська – мають у складі своїх фондів видання на 4 мовах нацменшин. Інші регіональні книгозбірні подали відомості щодо наявності у фондах російськомовних та документів на одній з мов, зазначених у базовій таблиці (Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська ОУНБ).

У цілому, перші результати дослідження свідчать про **незадовільний** стан формування фондів документами мовами нацменшин краю в регіональних книгозбірнях України, за виключенням сегменту російськомовних видань. Під час вивчення відповідності мовних складових загального фонду ОУНБ національній структурі населення області виявлені певні диспропорції щодо книгозабезпечення нацменшин. Для удосконалення мовної структури краєзнавчих фондів регіональним книгозбірням необхідно:

1. З метою проведення систематичного кількісного та якісного аналізу показників мовного складу бібліотечного фонду налагодити чіткий облік документів мовами нацменшин краю;

2. Систематично аналізувати попит користувачів на літературу мовами нацменшин, проводити дослідження стану задоволення інформаційних потреб найбільш численних національностей, які проживають у краї;

3. Наполегливо використовувати всі можливості для отримання обов'язкового примірника місцевого друку мовами нацменшин, зокрема, налагодити тісні зв'язки з місцевими національно-культурними товариствами, громадами, які діють у кожному обласному центрі та багатьох містах України та видають пресу мовами нацменшин;

4. Висвітлювати інформацію про літературу мовами нацменшин регіону на бібліотечних сайтах, у бібліографічних посібниках;

5. Активно залучати членів місцевих національно-культурних об'єднань, організацій, товариств до співпраці – участі в краєзнавчих заходах бібліотеки тощо.

Усі результати та висновки дослідження плануємо опублікувати в 24-му випуску інформаційного бюлетеня „Краєзнавча робота в бібліотеках України”.

Список використаних джерел

1. *Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Затверджено Наказом М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 р. [Машинопис]. - К., 1996. - 7 с.*
2. *Маркова В. А. Бібліотечне обслуговування етнічних меншин України: автореф. дис... канд. пед. наук: 07.00.08 / В. А. Маркова ; Харк. держ. ін-т культури. - Х., 1998. - 16 с.*
3. *Сидоренко А. І. Формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект: автореф. дис... канд. пед. наук: 07.00.08 / А. І. Сидоренко; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. - К., 2002. - 20 с.*
4. *Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 15 / Держ. іст. б-ка України ; підгот. О. В. Михайлова. - К., 2004. - 139 с.: табл.*
5. *Змістовно-мовні потреби читачів Донецької області (результати наукового дослідження). - режим доступу : http://www.library.donetsk.ua/naukdosl/zvit_potr.doc ;*
6. *Григаиш, Л. Формування та організація використання фондів у бібліотеках, що обслуговують компактно проживаючі національні групи*

в регіоні / Л. Григаш // Проблеми формування та використання бібліотечних фондів публічних бібліотек України : зб. наук. статей . – К., 2007. – 104 с. – С. 33-38.

Кобижча Н. І., м. Київ

НАРАТИВИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ НОВОГО БІОГРАФІЗМУ

(до 150-річчя від дня народження)

Аналізу життєвого і творчого шляху знакових особистостей такого масштабу, як Борис Дмитрович Грінченко (1863-1910) безпосередньо «сприяють» численні літературні свідчення про митця і його різнопланову діяльність, яку ми означили як культурницьку, сплетені реальні факти його біографії та суб'єктивні погляди на неї сучасників, алогізми, протиріччя і неточності. Ситуація ускладнюється ще й тим, що впродовж століття після смерті Б. Грінченка відбувалася постійна зміна поглядів на його творчість, а оцінка громадсько-політичної і педагогічно-просвітницької діяльності коливалася в діапазоні маятника: від беззастережного вихваляння до абсолютної неґації, що зумовлювалося суспільно-політичним контекстом, тими трагічними подіями, які супроводжували вітчизняну історію впродовж ХХ ст.

Наративи життєвого шляху Б. Грінченка, опис історії його особистості передбачають врахування його стосунків із владою, професійною спільнотою, соціального статусу, способу життя, рольових позицій і напрямів діяльності. Аналіз родинних, соціальних і дружніх зв'язків, їх стану і змісту на різних етапах життєвого шляху Б. Грінченка є необхідним для розуміння формування ціннісних орієнтацій його особистості й наповненості смыслом індивідуального життя. Усе це складає індивідуальну біографію великого Просвітителя українського народу, освітнього й громадського діяча, педагога, письменника, перекладача, літературознавця, мовознавця, етнографа, лексикографа Б.

Грінченка як особливий вимір соціокультурних процесів, невід'ємний від контексту історії.

На перебіг життя Б. Грінченка суттєво впливали кризові ситуації, соціальні катастрофи, численні трансформаційні процеси. Він народився на землях асимільованої козацької еліти, де пануючою ставала двомовність, де відбувався фронтальний наступ влади на вкраїнську школу, українську книгу, українську мову. Відчуття приниженості, нелегітимності в Російській імперії української мови Б. Грінченко проніс через усе своє життя. Доленосною стала зустріч з «Кобзарем» Т. Шевченка.

Раннє самотійне життя в Харкові розпочалося з навчанням в реальному училищі й знайомством із членами гуртка революційної молоді. Перше важке випробування на життєвому шляху, що вплинуло на подальшу долю Б. Грінченка і значною мірою сформувало характер, був арешт через донос і перебування у в'язниці. Після успішного складання екстерном екзаменів він робить перший свідомий практичний крок у своєму житті – розпочинає вчителювання на Харківщині в селах Введенське, Тройчата (Єфремівка), Олексіївка, Нижня Сироватка (нині Сумщина).

Другий екзистенціальний поворот на життєвому шляху Б. Грінченка – це праця статистиком у Херсонській губернській управі протягом 1886 – 1887 років. У світогляді Б. Грінченка цього періоду представлені дві складові – відчай і безсилля та віра в переродження, яке треба вистраждати.

У чернігівський період (1894 – 1902 рр.) Б. Грінченка супроводжували й численні негаразди – хвороба дружини, проблеми з її працевлаштуванням, які не позначилися на інтенсивній культурницькій діяльності. 1902 – 1910 рр. вважаються вершиною культурницької діяльності Б. Грінченка й знаменуються роботою над Словником. Саме тоді Б. Грінченко вступив до київської української громади, став одним із організаторів Української демократичної, а потім – засновником Української радикальної й лідером Української демократично-радикальної партій. Цей період у житті Б. Грінченка знаменувався багатогранною культурницькою діяльністю в київській

«Просвіті». Афористично була сформульована Б. Грінченком заповідь, вірним якій він залишався до останніх днів свого життя: «Зроблю» – сього сахайся слова, «Зробив», – отсе потужних мова.

Титанічна націєтворча, культурницька діяльність Б. Грінченка в «Просвіті» відбувалася за надзвичайно тяжких умов його особистого життя. Він тривалий час тяжко хворів на сухоти, у сім'ї теж ситуація була дуже важкою: єдина улюблена донька Настя з головою поринула в революційну діяльність, що призвело до її арешту поліцією, і вже в тюрмі вона народила сина Волю (Володимира) й невдовзі померла. Через кілька днів померла й матір дружини. Тяжко хворіла після складної хірургічної операції та потрясінь дружина. Б. Грінченко був змушений взяти на себе клопоти по вихованню онука. Час від часу письменникові доводилося мати справу з брутальними поліційними втручаннями в його громадські справи, навіть опинятися за ґратами. І те, що встиг здійснити митець і громадський діяч у київській «Просвіті» в таких умовах (а крім громадських справ, була в нього й письменницька, перекладацька, наукова, публіцистична робота, загальний обсяг якої, за орієнтовними підрахунками грінченкознавців, становить щонайменше 50 томів), – це справжній подвиг в ім'я відродження української нації. Однак тяжка хвороба змусила врешті-решт Б. Грінченка влітку 1909 р. зректися головування в київській «Просвіті» й виїхати разом із дружиною на лікування до Італії, де навесні обривається і його життя.

Підсумовуючи наративи життя Б. Грінченка від народження до смерті, варто зазначити, що сам предмет аналізу виявляє соціальну і культурну ситуацію. Тільки відносно останньої в нашому випадку персональне життя Б. Грінченка безапеляційно набуває значення історії, особливої смисло-часової цілісності, до якої використовують поняття унікальності, подієвості, розвитку, самоздійснення.

Гостра й, імовірно, недостатньо усвідомлена криза ідентичності в підлітковому віці, що виявилася в переході від російської до української мови, поставила проблему інтеріоризації культурно-історичних конфліктів як одну з

фундаментальних і найбільш складних при аналізі життєвого шляху. Для її рішення недостатньо знати сукупність усіх умов і обставин життя, а необхідно розглядати соціум загалом як джерело морально-етичних приписів, розгортання історичних дискурсів, на тлі яких розігрується велична культурно-історична драма, учасником якої, її актором і був Б. Грінченко. Саме ця тематична спрямованість і дозволяє, на наш погляд, претендувати на вирішення проблеми конкретно-історичної індивідуалізації постаті митця. А наративний аналіз забезпечує переведення біографічного факту чи події в текстуально-аргументативний і тим самим з'ясовує події в житті, які стали формотворчими для Б. Грінченка в аспекті осмислення всіх перипетій та поворотів на життєвому шляху, специфіки формування дискурсивного мислення з його подальшими трансформаціями, виявлення особливостей світоглядної еволюції. І таким фактом і подією з урахуванням реалізації попереднього ряду й виявилася «зустріч» із «Кобзарем» Т. Шевченка. Це дозволяє виокремити проблемні вузли на життєвому шляху чи точки біфуркації: дитячі роки, роль батька, спілкування з селянами, знайомство із творчістю Т. Шевченка; соціальні конфлікти під час навчання, нужденність і читання книжок, арешт і перебування у в'язниці, домашній арешт під наглядом батька, неможливість отримати освіту, усвідомлення нездійсненності омріяного власного вибору й самонавчання; учителювання й зіткнення педагогічного дискурсу з реаліями буття.

Життя постійно ставило перед Б. Грінченком складні запитання, відповідь на які вимагала відповідної стратегії поведінки, в основі якої була концепція повинності. Часто виникали ситуації, коли він потрапляв на маргінальний край життєвих сцен і перед ним поставало класичне питання: «бути чи не бути?» І тоді Б. Грінченко робив свій екзистенціальний, моральний вибір, йдучи назустріч власній долі й значною мірою сам визначив її.

Суспільний резонанс культурницької діяльності Б. Грінченка був зумовлений її масштабністю й різноспрямованістю, в основі якої – невтомна й

щоденна праця на ниві української культури як основи формування національної ідентичності.

*Корнацький І. А.,
м. Артемівськ (Донецька обл.)*

КРАЄЗНАВЧА БІБЛІОГРАФІЯ БАХМУТА-АРТЕМІВСЬКА: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Бахмут (з 1924 р. – Артемівськ) на Донеччині – історичний, адміністративний та культурний центр краю, місто з давніми бібліотечними й краєзнавчими традиціями. Біля витоків краєзнавчої бібліографії в Бахмуті на початку 1920-х років стояв Ф. П. Максименко (1897-1983), видатний український бібліограф і книгознавець ХХ ст.

В роки громадянської війни він працював інспектором бібліотечної справи при Бахмутському відділі народної освіти, у 1919-1920 роках керував міською бібліотекою й першим у Донбасі педагогічним музеєм. Наступні два роки Ф. П. Максименко завідував Костянтинівською районною бібліотекою [1, с. 48], друкував у місцевому журналі «Просвещение Донбасса» свої «Материалы к библиографии Донецкого края (преимущественно Бахмутского уезда)», що стали першою зведеною бібліографічною працею про цей регіон. У 1930 р. вийшли окремим виданням його «Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847-1929» – один із перших українських бібліографічних покажчиків другого ступеня. Значне місце в ньому займають матеріали, що стосуються колишнього Бахмутського повіту Катеринославської губернії [2, с. 66-83].

В самому Артемівську, що після 1925 року втратив роль губернського міста, а після 1930 року – окружного центру (з 1932 року – міськрада й районний центр Донецької області), скорочення книговидавництва в наступні десятиріччя звело до мінімуму випуск бібліографічних видань. Певне

пожвавлення спостерігається вже в часи незалежної України. Перша спроба бібліографічного показника публікацій про місто в цілому була здійснена працівниками Центральної міської бібліотеки з нагоди святкування 430-річного ювілею Артемівська в 2001 році [3]. Показчик містить 208 назв книг, брошур, газетних та журнальних статей, які систематизовані по розділах: «Загальні відомості про Артемівськ», «Археологія», «Природа», «Історія Бахмута–Артемівська», «Артемівськ у роки Великої Вітчизняної війни», «Його ім'я носить наше місто» (про Артема – Ф. А. Сергєєва), «Економіка й міське господарство», «Сіль землі Донецької», «Вони народились, жили працювали, були в нашому місті», «Культура, література, мистецтво міста».

Видатним людям сучасного Артемівська, які відзначилися заслугами в розвитку економіки, соціально-культурної, освітньої сфери міста, спортивними досягненнями, громадською й благодійною діяльністю й стали переможцями щорічного міського конкурсу «Людина року» (запроваджений 1997 року), присвячені два випуски біобібліографічного показника, підготовлені Центральною міською бібліотекою в 2004-2006 роках. До першого випуску увійшли біографії переможців конкурсу, списки їхніх публікацій та літератури про них з 1997 до 2004 року [4], до другого випуску – за 2004-2005 роки [5]. Конкурс «Людина року» триває і в наступні роки, тож варто очікувати подальших випусків показника.

Значний внесок у розвиток краєзнавчої бібліографії Бахмута–Артемівська належить співробітникам відділу краєзнавства Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської. Серед вагомих здобутків варто згадати науково-допоміжний бібліографічний показник, присвячений пам'яткам історії та культури Донецької області, в якому значна увага приділяється публікаціям про пам'ятки міста Артемівська й Артемівського району [6]. Вийшов друком біобібліографічний показник, присвячений одному з найстаріших краєзнавців Донеччини В. П. Замковому (1911-2003), де представлені матеріали про основні етапи його життя, педагогічну, наукову та громадську діяльність – загалом 439 назв книг, брошур, статей зі збірників,

журналів та газет [7]. Важливе значення для з'ясування репертуару газет і журналів, які виходили в Бахмуті й на території Бахмутського повіту до 1917 року, має каталог-довідник «Місцеві періодичні видання Донеччини» [8], що містить відомості також про наявність примірників місцевих періодичних видань у бібліотеках та архівних фондах. Це робить його вельми корисним для науковців, архівних, бібліотечних та музейних працівників.

Суттєвим внеском до краєзнавчої бібліографії міста є біобібліографічні покажчики, присвячені дослідникам рідного краю й видані музейними та громадськими краєзнавчими установами. Вийшов друком укладений в Артемівському краєзнавчому музеї бібліографічний покажчик праць Д. П. Кравця (нар. 1964 р.) – почесного краєзнавця Донеччини. У покажчику представлені 76 наукових праць та 112 газетних публікацій 1980-2001 років з археології, етнографії та краєзнавства [9]. Під егідою Центру пам'яткознавства НАН України й Українського товариства охорони пам'яток історії та культури вийшов бібліографічний покажчик публікацій кандидата історичних наук С. Й. Татаринова (нар. 1948 р.), що містить 187 назв наукових та науково-популярних праць 1970-2010 років. Видання супроводжується ґрунтовною біографічною статтею [10]. Біографічні довідки про окремих артемівських краєзнавців та стислі списки їхніх публікацій є також у довідковому виданні «Краєзнавці Донеччини», підготовленому обласною краєзнавчою організацією [11, с. 10, 24, 56, 69, 74, 130, 134, 138, 153].

Краєзнавча бібліографія Бахмута–Артемівська має глибокі традиції й широкі перспективи розвитку, пов'язані з виданням універсальних і тематичних бібліографічних посібників різного обсягу й призначення, висвітленням краєзнавчого доробку дослідників історії рідного краю, праць архівів та музеїв, репертуару місцевих періодичних видань.

Список використаних джерел

1. Замковой В. П. Артемовский литературный цех : культуролог. очерк: метод. пособие для учителей и культработников / В. П. Замковой. – Артемовск, 1993. – 228 с.

2. Максименко Ф. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847-1929 : список бібліогр. праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму / Ф. Максименко. – К., 1930. – XIX, (1), 264 с.

3. Город славный, город древний : (к 430-летию основания г. Артемовска) : библиогр. указатель / сост.: Н. А. Захарова, Н. В. Правицкая, З. А. Сафронова; ред. Н. А. Захарова; отв. за вып. И. Ю. Древицкая, А. Н. Сторожук . – Артемовск, 2001. – 20 с.

4. Человек года (1997–2003) : биобиблиогр. указатель. Вып. 1 / авт.-сост. : А. Н. Сторожук, Т. Н. Беленко, Л. А. Берестовая, В. И. Голопёрова, Н. А. Захарова, З. А. Сафронова. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 129 с.

5. Человек года (2004-2005) : биобиблиогр. указатель. Вып. 2 / авт.-сост. : Т. Н. Беленко, Л. А. Берестовая, Н. А. Захарова, З. А. Сафронова, О. А. Харина. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 67 с.

6. Памятники истории и культуры Донецкой области : науч.-вспомогат. библиогр. указатель / сост. : Т. М. Дремова, Л. И. Исадченко, Р. В. Рузина – Донецк, 1989. – 283 с.

7. Валентин Полікарпович Замковий : біобібліогр. покажчик / уклад. Т. М. Дрьомова; вступ. ст. М. В. Габелєв ; ред. Ю. О. Лебедєва; відп. за вип. О. В. Башун. – Донецьк, 2000. – 44 с.

8. Місцеві періодичні видання Донеччини : каталог-довідник. Вип. 1 (1889-1917) / уклад. Т. М. Дрьомова; наук. ред. О. В. Башун; ред. О. В. Рязанцева; відп. за вип. Л. О. Новакова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2006. – 36 с.

9. Дмитро Петрович Кравець : бібліогр. покажчик наук. праць / наук. ред. О. Г. Копил. – Артемівськ, 2001. – 18 с.

10. Татаринов Сергій Йосипович : біографія та бібліогр. покажчик наук. та наук.-попул. публікацій / наук. ред. О. М. Бакланов; уклад.: С. А. Федотов, А. В. Драголюбов; відп. за вип. А. В. Драголюбов. – Слов'янськ: Друкарський двір, 2010. – 24 с.

11. Краєзнавці Донеччини : довідник / ред.-упоряд., авт. передм. В. І. Романько. – Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2004. – Вип. 1. – 170 с.

**ІМ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА МАПІ ВІННИЧЧИНИ:
БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ ЗРІЗ**

*Шевченко – наш. Він для усіх століть,
Він – як Ісус Христос для України.
Візьміть його вогню, хоч крихітку візьміть
І з цим вогнем виходьте із руїни.*

Василь Кобець

Тарас Шевченко – видатний український поет, прозаїк, драматург, художник, політичний і громадський діяч. Він був людиною різнобічних обдарувань та інтересів. Все його життя і творчість були присвячені українському народу.

Щорічно на Вінниччині проводяться заходи з відзначення дня народження та дня пам'яті Т. Г. Шевченка. Метою цих творчих акцій є уславлення великого українського поета, прилучення широких верств населення до його творчої спадщини, утвердження в незалежній Українській державі високих духовних ідеалів безсмертного Кобзаря. Активізації роботи з популяризації творчості Великого Українця сприяла Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 1998 р. № 1655 «Про заходи з підготовки до відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка». 2014 рік оголошено в Україні Роком Тараса Шевченка (Указ Президента України...11.04.2012 № 257/2012). Видано розпорядження й Вінницької обласної державної адміністрації «Про підготовку і відзначення на Вінниччині заходів, присвячених пам'яті Т. Г. Шевченка», де передбачено комплекс різноманітних заходів, що проводитимуться в регіоні.

Популяризація джерел про життя і творчість Великого Кобзаря на Вінниччині має системний характер, а підготовка до його 200-річного ювілею набула глибшого змісту. До відзначення знаменної дати долучилися і книгозбірні області.

Загальновідомо, що творчість Великого Кобзаря є багатогранною. Він був і глибоким ліриком, і творцем епічних поем, і видатним драматургом та різнобічно обдарованим митцем. У фондах бібліотек Вінниччини представлено чимало творів Т. Шевченка, від повних зібрань – до окремих збірок, у тому числі для дітей. Гордістю Вінницької ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва є рідкісні та цінні видання письменника, серед яких – і прижиттєві, зокрема, видання «Кобзаря» 1860 року. У цілому ж книжкова Шевченкіана відділу рідкісних і цінних видань бібліотеки представлена 66 виданнями, що хронологічно охоплюють друки 1860-2010 років. Вони представлені 89 томами, з них 18 примірників малоформатних та 2 примірники мініатюрних видань. Найпопулярнішою збіркою творів Т. Г. Шевченка є, мабуть, «Кобзар». У складі фонду відділу його нараховується 25 окремих видань.

Маючи в своєму арсеналі такий потужний творчий спадок Великого Кобзаря, бібліотеки області проводять різноманітні заходи – книжково-ілюстративні виставки, літературно-мистецькі та поетичні вечори, літературні подорожі, дитячі ранки, вікторини. З нагоди відзначення 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка на Вінниччині оголошено конкурс бібліотечних заходів з популяризації творчої спадщини «Його ім'я і слово – в серці народу». Мета конкурсу – активізація роботи бібліотек щодо популяризації творчої спадщини Великого Кобзаря; урізноманітнення форм і змісту заходів із вшанування пам'яті Тараса Шевченка; сприяння засвоєнню духовних цінностей, традицій свого народу; формування національної свідомості користувачів та любові до рідної землі. Кращі матеріали учасників конкурсу будуть представлені в електронному виданні «Бібліотечні Шевченківські студії».

Ім'я Тараса Шевченка близьке нам, вінничанам, ще й тому, що дослідження науковців, краєзнавців підтверджують факт його перебування на Поділлі, зокрема в населених пунктах, що входять нині до складу Вінницької області.

Побувавши у багатьох регіонах України, Тарас Шевченко мріяв відвідати Поділля. Така можливість у нього з'явилася 1846 р., коли київський генерал-губернатор Д. Бібіков видав поетові «Открытое предписание» на подорож до Київської, Подільської та Волинської губерній із вельми широким завданням Археографічної комісії. В його обов'язок входило записати народні перекази, оповідання, легенди й пісні, зібрати відомості про могили та урочища, місцеві перекази, розповіді та історичні дані про них, оглянути й описати визначні монументальні пам'ятки та стародавні будівлі, виявити й придбати старожитності, письмові грамоти й папери, що стосувалися історії краю. Крім того, Шевченкові було доручено відвідати Почаївську лавру, змалювати її зовнішній вигляд та інтер'єр, а також краєвид, що відкривається з тераси храму [1]. Ця подорож, зокрема Вінниччиною, дала Шевченкові дуже багато. Перед ним відкрилися нові обшири рідної землі, її своєрідна природа, побут і звичаї. Поет милувався пам'ятками історії та культури, пісенним багатством краю, його прадавньою топонімікою. Так, у Плискові (нині Погребищенського району) його увагу привернули залишки трипільської культури, у с.Жорнищі (нині Іллінецького району) він міг почути розповідь про військовий табірний збір, що відбувся в серпні-вересні 1825 р. У цьому зборі, як засвідчують документи, брав участь В'ятський полк, яким командував декабрист П. І. Пестель. Зацікавили його залишки оборонних валів та підземних ходів, споруджених у Липовці ще в XIV-XV ст. для захисту від грабіжницьких набігів татар і турків; а також руїни першої фортеці у Брацлаві, переказ про участь його жителів у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького; про героїчну загибель полковника Данила Нечая у нерівному бою з польськими загарбниками поблизу с.Черемошного (нині Тиврівського району). Болісні роздуми викликав у Шевченка вигляд старовинного села Серби (тепер Гонтівка Чернівецького району), де польська шляхта 1768 р. закатувала національного героя України Івана Гонта. Подих минулої слави і волелюбності наших земляків відчув поет і на мальовничих берегах Дністра, у Могилеві-Подільському. Місто від часу свого заснування 1595 р. пережило бурхливу

історію. Тут успішно діяло братство, 1616 р. засновано друкарню. Могилівський козацький полк, створений 1648 р., відзначився в боях з польською шляхтою під час Визвольної війни українського народу. Про часи, коли в місті над Дністром перебував Шевченко, говорять архітектурні пам'ятки XVIII ст. – соборна церква, ряд інших будівель [2].

Отже, Вінниччина, її природа, люди, історія та культура залишили глибокий слід у творчості Т. Шевченка. Це знайшло своє відображення, насамперед, у поемах «Гайдамаки» (1841), «Меж скалами, неначе злодій» (1848), «Варнак» (1848), «Марку Вовчку» (1859), повістях «Художник» (1856), «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1857) та ін.

Дослідження зв'язків Т. Г. Шевченка з нашим краєм проводить і наша обласна книгозбірня, в творчому доробку якої є 7 бібліографічних видань. Фундаментальними є бібліографічні покажчики «Тарас Шевченко і Вінниччина» 1991 та 2004 років видання, укладачами яких стали провідний бібліограф Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України Г. М. Авраменко та відомий вінницький шевченкознавець, письменник, кандидат філологічних наук Б. В. Хоменко. Незабаром за сприяння Вінницької обласної державної адміністрації та Вінницької обласної ради побачить світ третє, доповнене і перероблене видання тих же авторів – бібліографічний покажчик «Т. Г. Шевченко і Вінниччина» накладом 1000 примірників. Це наукове дослідження включає матеріали за такими основними розділами: «Поділля у творчості Т. Шевченка»; «Життя і творчість Т. Шевченка, пов'язані з Вінниччиною» (у тому числі про перебування поета на Поділлі, про його літературно-художню творчість, пов'язану з Вінниччиною, Шевченкове коло на Вінниччині, Т. Шевченко в житті і творчості письменників-земляків та дослідженнях вінницьких науковців, краєзнавців); «Вшанування пам'яті Т. Шевченка на Вінниччині» тощо. Покажчик вміщує і перелік довідково-бібліографічних видань, присвячених Кобзарю.

У тісній співпраці з ОУНБ ім. К. А.Тімірязєва відомий вінницький письменник, літературознавець, кандидат філологічних наук А.М.Подолінний підготував і видав іменний словник «Тарас Шевченко і Вінниччина». Створена і систематично поповнюється електронна база даних «Шевченко і Вінниччина».

Кожний, хто глибоко вивчає творчість Тараса Шевченка, неминуче переконується, що має вона світове значення. Адже твори Кобзаря перекладені всіма слов'янськими та багатьма іншими іноземними мовами.

Про світову славу Кобзаря свідчать понад 1380 пам'ятників, встановлених не лише в містах і селах України, але й в різних країнах світу, в тому числі: в Палермо (Канада), Бухаресті, Вашингтоні, Нью-Йорку, Парижі тощо. Незабаром, сподіваємося, буде встановлено пам'ятник і в нашому місті. Нещодавно міська влада, представники творчої інтелігенції та громадськості визначилися, що монумент буде в історичному центрі Вінниці – на Музейній площі. Його встановлення передбачається до 200-літнього ювілею Кобзаря.

Чимало наших земляків стали Лауреатами Національної премії України імені Тараса Шевченка в галузі літератури і мистецтва, заснованої 1962 року, зокрема: письменники – Микола Зарудний, Василь Земляк, Михайло Стельмах, Володимир Яворівський, Євген Гуцало, Володимир Забаштанський, Василь Стус, Степан Колесник, Михайлина Коцюбинська, Петро Перебийніс, заслужений майстер народно-прикладного мистецтва Віктор Наконечний з Ямпільського району, заслужений майстер народної творчості України Степан Ганжа з Іллінецького району та інші митці.

Список використаних джерел

1. *Тарас Шевченко. Документи і матеріали. 1814-1963.* – К., 1963. – С 25-26.
2. *Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів / Т. Г. Шевченко. У 12 т. Т. 4. Повісті.* К.: Наук. думка, 2003. – С. 266.
3. *Подолінний А. М. Тарас Шевченко і Вінниччина: іменний словник / А. М. Подолінний; Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А.Тімірязєва: Вінниця: «Едельвейс і К», 2012. – 104 с.*

4. Подільський книжник: альманах. Вип. 3 (2010 р.) / уклад. Т. Р. Соломонова, ред. М. Г. Спича, ред. бібліогр. О. І. Кізян, відп. за вип. Н. І. Морозова; Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2010. – 156 с.: іл.

5. Тарас Шевченко і Вінниччина: біобібліогр. покажч. / уклад.: Г. Авраменко, О. Кізян, Б. Хоменко; вступ. ст. «Шевченкіана Вінниччини» Б. Хоменка; Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва, Вінниц. держ. пед. у-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2004. – 107с.

Левченко В. В., м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО СКЛАДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО (НОВОРОСІЙСЬКОГО) УНІВЕРСИТЕТУ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

На сучасному етапі ситуація з кадрами у всіх сферах України має певні проблеми. Не відрізняються в цьому плані й бібліотечні установи. Розглянемо цей аспект на прикладі особливостей формування кадрового складу Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету (далі – НБ) в першій половині ХХ ст. Багатогранна і продуктивна діяльність НБ протягом майже двохсот років здійснюється завдяки її співробітникам, які в цілому сприяють розвитку освіти та науки, необхідності подальшого підвищення їх ролі в житті суспільства. У зв'язку з цим вивчення особливостей формування кадрового складу НБ в один з найскладніших періодів вітчизняної історії представляється науковим завданням.

Метою роботи є дослідження особливості формування кадрового складу НБ з вирішенням наступних завдань: вивчити особливості залучення кандидатур та проаналізувати методи кадрової політики. У сучасних умовах в контексті перегляду концептуальних положень попередньої історіографії з використанням нових джерел і методів дослідження з'явилася можливість об'єктивно проаналізувати особливості цього аспекту. Наукова література, що безпосередньо освітлює проблеми даного дослідження, в кількісному відношенні незначна. Переважно це роботи, які присвячені історії НБ [1-3].

На початку ХХ ст. до складу НБ входило п'ять осіб (один бібліотекар і чотири помічника бібліотекаря [3, с. 14]. На рубежі 1910-20-х рр. актуальним питанням для всієї бібліотечної сфери країни, у тому числі й НБ, стало збільшення кількості штату. Але перші зміни в цьому плані відбулися тільки 1920 р. з приходом до влади більшовиків. У середині 1920 р. з приєднанням до НБ бібліотек Вищих жіночих курсів, Кадетського корпусу, Єпархіальної семінарії, Інституту шляхетних дівчат, Вищого міжнародного інституту [1, с. 19], її склад відповідно поповнили й їх працівники. Модернізація бібліотечної сфери вимагала відповідного кадрового забезпечення. У перші роки радянської влади робота НБ припадали на перманентну ротацію штату співробітників. На 1 січня 1921 р. штат складало 37 осіб [4, арк. 1]. З числа дореволюційних співробітників в ньому продовжували працювати тільки двоє: М. Смирнов і Л. Брун. Решта були звільнені, в тому числі й незмінний завідувач попередніх 32 років – П. Шестериков. У зв'язку з критичним економічним становищем у країні 15 червня 1921 р. кадровий склад НБ був скорочений до 30 осіб (звільнено й М. Смирнова) [4, арк. 3-3 зв.]. Шляхом постійних кадрових ротацій штат НБ на 19 грудня 1921 р. склав 40 осіб [4, арк. 6-6 зв.]. Незважаючи на кількісне поповнення бібліотечних кадрів, ключовою проблемою цього аспекту залишалася якість освітнього рівня більшості співробітників. Так, завідувачі відділу книгообігу Н. Леплявкіна і відділу поповнення Ф. Петрунь 1922 р. в «Проекті організації бібліотечної роботи Головної бібліотеки Вищої школи» акцентували увагу на «якісний підбір співробітників», про необхідність «залучення до роботи в книгосховищах кваліфікованих, інтелігентних, із середнім освітнім цензом співробітників» [5, арк. 18-25]. Ця проблема була вирішена подальшою ротацією кадрів, яка сталася 12 лютого 1923 р., коли Президія Українського головного комітету професійно-технічної та спеціально-наукової освіти затвердила стабільне число штату НБ в кількості 15 осіб [6, арк. 1], серед яких всі мали вищу освіту. Троє з них мали освіту класичних європейських університетів (С. Рубінштейн – Марбурзький, І. Фаас – Київський, Й. Вайнштейн – Новоросійський).

Новий завідувач НБ С. Рубінштейн продовжив політику підвищення освітнього рівня кадрового складу через створення інституту «бібліотечних практикантів», положення про яке розробив особисто 1924 р. [7, арк. 68, 71]. Але керівництво НКО УСРР, посилаючись на відсутність коштів для організації даного починання, відклало ухвалення про нього рішення [7, арк. 95]. Незважаючи на відмову з боку центрального керівництва, С. Рубінштейн продовжував шукати шляхи для вирішення питання про підготовку фахівців у бібліотечній галузі. У 1923 р. при НБ він створив бібліографічний міжвузівський семінар [8], який став центром підготовки бібліотечних співробітників в Одесі. Наприкінці 1920-х рр. він був перетворений у науково-дослідну комісію. У 1927 р. при НБ відкрито науково-дослідну кафедру, де через інститут аспірантури було розпочато підготовку кваліфікованих фахівців для бібліотечної сфери. До його складу увійшли три аспіранти – С. Боровий, О. Варнеке і О. Горецький. Отже, поряд з фахівцями дореволюційної школи бібліотекарів з'являлися молоді співробітники. Крім того, С. Рубінштейн у другій половині 1920-х рр. ввів практику запрошення на різні посади співробітників НБ, представників професорсько-викладацького складу вищої школи Одеси (переважно Одеського інституту народної освіти) – В. Герасименко, К. Копержинський, М. Петринський та ін.

На початок 1930-х рр. наростали тоталітарні методи керування. У цих умовах жертвами репресій ставали тисячі провідних фахівців у різних галузях знань. Не обійшли стороною трагічні події й склад НБ. Серед її співробітників, що працювали в різний час у бібліотеці, були репресовані О. Варнеке, М. Віркау, В. Герасименко, О. Горецький, К. Копержинський, М. Петринський, Ф. Петрунь, О. Тюнєєва, Г. Штейнванд та ін. Внаслідок цього на рубежі 1920-30-х рр. штат НБ покинули С. Рубінштейн та Й. Вайнштейн (відповідно 1930 р. і 1935 р.). Отже, десятиліття комуністичного панування позначилися самим негативним чином на стані науки, особливо гуманітарних її галузей. При цьому найбільшу втрату ці сфери понесли в 1920-40-х рр., коли в результаті

організованого більшовиками масового терору були «зацьковані» фізичними та моральними переслідуваннями тисячі представників інтелектуальної спільноти.

Державна політика щодо особливостей формування кадрів НБ та бібліотечної галузі в цілому на території Російської імперії/СРСР в першій половині ХХ ст. полягала в доведенні того, що в процесі реформування системи науково-освітніх установ вони поступово ставали об'єктом ідеологічної боротьби влади, яка базувалася на класовому підході. У цей час бібліотеки переживали перехідний період, коли влада реформувала всі сфери освіти, підводячи їх під свої ідеологічні стандарти. До основних об'єктивних факторів, що впливали на діяльність співробітників бібліотеки, відносяться: суспільно-політична та соціально-економічна ситуації. Ротація кадрового складу НБ проводилась безпосереднім керівництвом на місці, а не з боку центральних органів влади, при відсутності принципів, методів або пріоритетних напрямків у цій політики. Ситуація ускладнювалася постійною зміною кадрів в бібліотечному середовищі, скороченням кількості професіоналів за рахунок омолодження кадрового складу особами без вищої та середньої освіти (не кажучи про спеціальну бібліотечну освіту), зниження оплати праці. Формування кадрового резерву НБ проводилось без конкурсної основи та без оцінки результатів професійної службової діяльності за допомогою проведення атестації або кваліфікаційного іспиту. Наслідками цієї політики стали наступні негативні процеси в бібліотечній сфері, які поступово доводиться ліквідовувати на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. *Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: іст. нарис: до 185-річчя заснування.* – Одеса, 2002. – 248 с.
2. *Самодурова В. В. Научная библиотека Одесского университета в 1920-е гг. / В. В. Самодурова // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: Історія, проблеми, перспективи.* – Одеса, 2003. – С. 97-106.
3. *Подрезова М. А. Библиотекари Одесского (Новороссийского) университета – мировой науке / М. А. Подрезова, В. В. Самодурова // Вісн.*

Одес. нац. ун-ту. – Одеса, 2008. – Т. 13, вип. 8: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 11-22.

4. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 1. – 105 арк.

5. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 19. – 116 арк.

6. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 46. – 53 арк.

7. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 31. – 146 арк.

8. ГАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк.: 41-44.

Лук'янченко О. Г., м. Луганськ

БІБЛІОТЕКИ ЛУГАНСЬКА – ВАЖЛИВІ ОСЕРЕДКИ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Бібліотечне краєзнавство в історії краєзнавства залишається досить актуальним, оскільки бібліотеки – матеріальні пам'ятки культури – завжди були джерелами інформації, дієвою ланкою у формуванні культурологічного простору суспільства. За роки політико-адміністративного становлення Луганського регіону бібліотеки краю виконували ще й функцію ідеологічних та освітніх центрів, були активними учасниками побудови нової держави. Ось чому сучасне осмислення історії культури нашої держави, розвиток бібліотечно-інформаційного соціуму неможливе без вивчення історії самих бібліотек.

Зародження бібліотечної мережі на Луганщині визначається 20-ми роками ХХ сторіччя, коли окремі бібліотеки різних типів поступово об'єднуються, створюючи бібліотечні мережі регіонів, а згодом і бібліотечну мережу країни. Свої особливості мав цей процес і в Луганському краї. Доцільно окремо прослідкувати становлення бібліотечної мережі в м.Луганську – важливому економічному й політичному центрі Сходу України – та її впливу на розвиток культурного життя луганців у 20-30-х роках ХХ ст., що є метою нашого повідомлення.

У перші роки радянської влади в м. Луганську активно функціонували, в основному, бібліотеки, створені при великих промислових підприємствах (на заводі ім. Жовтневої революції, на Патронному заводі), в клубах при державних

та громадських установах (при Центральному робочому клубі, при об'єднанні промисловців, при текстильному об'єднанні, в Кооперативному технікумі, в Інституті народної освіти, при Індустріальному робітничому факультеті, при партшколі, при клубі ім. Свердлова, при Домпросі, при організації Юних ленінців).

Продовжувала свою діяльність земська народна бібліотека-читальня, але з 1919 року вже в новому статусі публічної Центральної Радянської Бібліотеки, яка згодом стане Центральною округовою бібліотекою. Документів, що підтверджують точну кількість бібліотек у м. Луганську та Луганському повіті, починаючи з 1917 року, не збереглося, проте з доповідної записки завідувача Уполітосвіти повітової політосвіти і повітового статбюро за № 6146 від 21/IX. 1922 р. маємо наступну інформацію. До кінця вересня 1922 року в м. Луганську та Луганському повіті налічувалося 58 бібліотек, 7 бібліотек обслуговували жителів м. Луганська [2, с. 271]. Автор доповідної записки підкреслює, що ці відомості неповні, але основні цифрові показники підтверджує ще один документ – «Відомості про стан політосвітніх установ по Луганському повіту за 1922 рік». З нього ми дізнаємося про наступне: центральна бібліотека 1, вона функціонує в м. Луганську, у повіті працюють 58 бібліотек різного рівня та 8 хат-читалень, що, загалом, і підтверджено основними попередніми цифрами [1, с. 5].

Луганська міська бібліотечна мережа стрімко розросталася. Вже в 1922 році було створено бібліотечне об'єднання м. Луганська, засідання якого проходять двічі на місяць у вихідні дні «для обговорення справ і для читання літератури бібліотечної роботи». Щомісяця бібліотечному інспектору для загального звіту про роботу бібліотек міста Луганська надаються звіти. Свою роботу об'єднання проводить, керуючись вказівками органів політосвіти, про що свідчить низка документів.

Інтерес луганців до книги був досить високий. Історія бібліотек зафіксувала яскраві сторінки краєзнавчої діяльності в роки «золотого десятиліття краєзнавства». Місцеві бюджети інтенсивно фінансують створення

бібліотек в м. Луганську, в сільських будинках культури, хат-читалень в Луганському краї. Показовим є 1925 рік, зафіксований у багатьох зведеннях, звітах, планах. Є порівняльні зведення про кількість книг у міських бібліотеках м. Луганська на 1.01.1925 р. і 1.09.1925 р.

Бібліотеки завдяки своїй активній роботі мали значний вплив на громадян. Діяльність лікнепів, бібліотек-пересувок, голосні читки, організація різноманітних гуртків, виставок, зустрічей з українськими та російськими письменниками, заходи «Бібліотечного походу» та багато інших форм роботи утвердили бібліотеки Луганська справжніми культурними центрами. Місцева влада надавала великого значення виховному та ідеологічному потенціалу бібліотек, сприяла їх швидкому розповсюдженню.

Роботі центральної бібліотеки надавалася особлива увага, так як передбачалося, що її діяльність значною мірою повинна реалізовувати культурно-освітню, акумулюючу, науково-методичну та виховну функції в місті Луганську та в Луганському краї. Така легендарна бібліотека, що була біля витоків бібліотечної мережі Луганщини ще з минулого століття, нині успішно функціонує в Луганську як один із провідних закладів культури східної України – Луганська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. М. Горького. Ми прослідкували славетний шлях бібліотеки й знайшли невідомі раніше сторінки з її історії за часів становлення на початку XX сторіччя [4].

Характерною ознакою в суспільно-культурному житті Луганщини 20-х років XX сторіччя було відкриття бібліотек у клубах промислових підприємств або на самих підприємствах. Значна кількість бібліотек на підприємствах функціонувала ще з дореволюційних часів, переважна більшість розпочала свою діяльність вже під керівництвом політосвітніх установ радянської влади.

Вагомим внеском у формування культурного середовища міста Луганська було відкриття нових закладів освіти та створення при них спеціалізованих бібліотек. У перше десятиліття після громадянської війни в Луганську відкривається низка нових навчальних закладів, закладів культури, в багатьох з

них відразу ж починають функціонувати бібліотеки. Формування основного книжкового фонду бібліотек проводилось відповідно до профілю закладу, але дуже швидко спеціалізовані бібліотеки ставали справжніми центрами науки й культури відповідного району міста.

Вже на початку 40-х років XX сторіччя у місті Луганську налічувалось 20 бібліотек, в які з усього Радянського Союзу надходило більше 20 тисяч екземплярів газет і журналів. Але до цього показника ще був складний історичний шлях, який бібліотеки міста пройшли разом зі своїми читачами за часів такої непростой, але надзвичайно цікавої й важливої епохи в житті нашого народу.

Список використаних джерел

1. ДАЛО. Р-401, оп. 1, спр.653.
2. ДАЛО. Р-405, оп. 1, спр.28.
3. ДАЛО. Р-2761, оп.1, спр.134.
4. Лук'янченко О. Г. *Сторінки історії Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького / О. Г. Лук'янченко // Вісник Кн. палати. – 2013. – № 6. – С. 27-32.*

Лучка Л.М., м. Дніпропетровськ

ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕКИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Під час дослідження з історії бібліотечної справи на Катеринославщині виявлено розвинену мережу бібліотечних осередків різного підпорядкування, серед яких були представлені земські, громадські, народні, бібліотеки освітніх закладів та різних товариств. Окреме місце в історії місцевого бібліотекознавства посідали приватні бібліотеки, які відігравали певну роль у розвитку культурно-освітнього простору регіону. У висвітленні зазначеної

тематики автор звернувся до «Материалов по истории народных библиотек городов и земств России, собранных библиотекарем Вольтером». Едуард Олександрович Вольтер (1856-1940) – відомий лінгвіст, етнограф, археолог, один з авторів енциклопедичного словника Брокгауза – Ефрона. За структурою першоджерело складається з анкет під назвою «Сведения о книгохранилищах и библиотеках разного типа». Історія створення анкет пов'язана з Е. О. Вольтером, який на той час працював бібліотекарем 1-го відділу Імператорської Академії наук (зараз – БРАН). Цінні відомості він зібрав з власної ініціативи, розсилаючи опитувальні листи до бібліотек Російської імперії. Е. О. Вольтер планував опрацювати надіслані матеріали та підготувати перше видання про стан бібліотечної мережі Російської імперії на початку XX ст. На жаль, його плани не здійснились. У країні не знайшлося коштів, тому зібраний матеріал так і не був опублікований.

За «Материалами» на Катеринославщині початку XX ст. діяли приватні бібліотеки, до яких належали бібліотека в Ігрени, Павлоградська приватна бібліотека, Павлоградська єврейсько-російська бібліотека, приватна безкоштовна народна читальня та бібліотека-крамниця Н. Д. Липовського в Катеринославі. Приватні книгозбірні сприяли розвитку бібліотечної справи в Катеринославській губернії, зміцнювали та поширювали бібліотечний простір, задовольняли читацькі попити катеринославців у різних галузях знань. Частину бібліотек заснували на початку XX ст. з ініціативи єврейського товариства за участі єврейського Духовного правління, інші відкривалися приватними особами.

Фонди Павлоградської приватної бібліотеки нараховували 1680 томів. Крім російських друкованих видань (1238 томів), бібліотека мала книги, написані давньоєврейською мовою у кількості 442 примірника. Певний відсоток складали книги іноземними мовами. Наукові видання зберігалися в приватних бібліотеках у незначній кількості. Заслужують на увагу умови збереження бібліотечних фондів приватних бібліотек. Книги зберігалися у шафах, поділених на кілька частин у відповідності до зібрань творів різних авторів

(алфавітно-тематична розстановка). За кількістю книжкове зібрання в Ігрні було незначним (387 прим.), більшість складали російські видання (347 прим.). До складу бібліотеки в Ігрні увійшли повні зібрання творів українських та російських письменників І. Гончарова, М. Горького, Г.Данилевського, М. Лермонтова, О. Пушкіна, Л. Толстого, І. Тургенєва, А.Чехова та ін. Крім книг бібліотечні осередки мали періодику. Зокрема, Павлоградська приватна бібліотека містила перелік періодичних видань, які вона отримувала на початку ХХ ст. Зазначено 15 назв, серед яких були загальнодержавні журнали («Вестник Европы», «Вестник иностранной литературы», «Исторический вестник», «Русская мысль») та краєзнавчі видання («Южный край»). Також бібліотека купувала науково-популярні та дитячі видання («Детское чтение», «Задушевное слово», «Нива», «Стрекоза»).

Загальна кількість книговидачі приватних бібліотек Катеринославської губернії складала 18626 книг та періодичних видань (1901 р.). Популярністю користувалися книги белетристичного змісту (російські та перекладні романи), загальноосвітні брошури, література про побут та видання історичної тематики. Приватні бібліотеки були платними: за користування книгами читач мав сплачувати кошти (10 коп. за примірник чи 40 коп. на місяць). Середня цифра щоденного відвідування зазначених бібліотек становила 70-80 чоловік: 30-40 осіб на абонементі та 40 читачів – в кабінеті для читання (читальна зала).

Запис читачів Павлоградської приватної бібліотеки відбувався за схемою «Абонементного листка библиотеки для чтения А. Я. Липского». Там мали бути такі записи: ім'я та по-батькові читача, дата запису та кінцевий термін користування книгою. Обов'язковим елементом абонементного листка був розряд читача. Читачів обслуговували згідно з чотирма категоріями, які залежали від кількості видань та вартості застави. До четвертого розряду належали особи незаможні та ті, які мало читають.

Цінну інформацію щодо обслуговування читачів подають «Правила библиотеки А. Я. Липского в Павлограде», які склались із 12 пунктів. У документі конкретизовано права та обов'язки читачів, затверджено платню за

обслуговування, введено суворі правила заміни втрачених читачами книг та періодичних видань. Цікавим, на нашу думку, був пункт № 7 «Правил», де зазначалося, що читач міг не тільки приходити до бібліотеки за необхідною йому літературою, але й надсилати перелік потрібних книг та журналів поштою. Він складався з різних книг та журналів певної тематики. «Правила» містили інформацію про видачу нових книг та журналів, термін користування якими діяв до п'яти днів. Загальні правила користування бібліотечними виданнями складало десять днів. Зазначимо, що на початку ХХ ст. в Павлоградській приватній бібліотеці «обмен книг два рази в день не допускався».

Працівників приватних бібліотек хвилювали питання збереження бібліотечних фондів. Вони зверталися до читачів з проханням не загинати сторінок у книгах та не робити позначок на полях. Приватні бібліотеки утримувались на асигнування, надані приватними закладами або окремими особами, і складали різні суми: від 25 крб. (бібліотека Ігрени) до 400 крб. (Павлоградська єврейсько-російська бібліотека).

Приміщення приватних бібліотек були різними: вони розміщувалися в одній-трьох кімнатах. Зокрема, Павлоградська єврейсько-російська бібліотека розташовувалася у будинку Лихачова в трьох кімнатах: передпокій, зала для читання та книгосховище. До складу правління приватних зібрань входили 2-3 особи: завідувач бібліотеки та службовці. Павлоградською приватною бібліотекою, що знаходилась у тому ж будинку, завідував місцевий купець А. Я. Липський, обов'язки бібліотекаря виконувала С. А. Грюнвальд, отримуючи платню у розмірі 100 крб. на рік. Завідувачем Павлоградської єврейсько-російської бібліотеки був І. А. Зубков, бібліотекарем працювала його дружина Б. М. Зубкова. Їх щорічне утримання складало 390 крб. на рік. Бібліотека цікава ще й тим, що у своєму штаті вона мала прибиральницю.

Серед приватних книгозібрань заслуговує на увагу діяльність бібліотеки-крамниці Н. Д. Липовського в Катеринославі, яка знаходилась в приватному будинку разом з бібліотекою Товариства прикажчиків. Книги зберігали в

шафах, розташованих по колу вздовж стін площею 9x15 кв. арш. Загальний фонд складав понад 2000 томів, з них близько 1000 – література єврейською мовою. За першоджерелом, у 1901 р. понад 100 читачів прочитали близько 1000 книг та журналів. Переважну більшість складали художні твори: романи, повісті, оповідання. Бібліотечні фонди мали різногалузеву наукову літературу. Обслуговування читачів було коштовним (від 20 до 45 коп. на місяць). Бюджет на придбання книг складав до 200 крб., на переплетення – до 25 крб. Утримували бібліотеку-крамницю Б. Л. Файбисавич та його дружина, обов'язки бібліотекаря безкоштовно виконував хлопчик-учень. Сама назва – «бібліотека-крамниця» - підкреслювала призначення закладу: відвідувачі мали можливість не тільки знайомитись з літературою у читальній залі, але й купувати необхідні їм видання.

Таким чином, унікальні «Материалы по истории народных библиотек городов и земств России, собранные библиотекарем Вольтером» дозволяють суттєво розширити знання про розвиток культурного простору Катеринославщини на початку XX ст., виявити коло приватних бібліотечних осередків та проаналізувати основні показники діяльності за кількісно-тематичним складом (фонди, обслуговування), визначити інтелектуальний рівень бібліотечних працівників краю.

Малиш О. М., м. Суми

СИСТЕМА КРАЄЗНАВЧИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСІБНИКІВ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Вивчення історії рідного краю, популяризація його традицій, культурних цінностей, надбаних народом протягом століть, у наш час є одним з головних завдань Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Відомий сумський краєзнавець Геннадій Терешкович Петров казав: «Щоб народ зрозумів цінність свою, треба відкрити йому її, щоб знав і розумів

історію, знав своїх діячів, культуру, мистецтво, традиції. Ми всі з минулим пов'язані дуже тісно. І коли зрозуміємо це, нам легше буде зрозуміти історію і себе».

Сумська ОУНБ має свій доробок в галузі історичного краєзнавства. Важливу роль тут відіграє діяльність відділу краєзнавчої роботи і бібліографії. За час свого майже тридцятирічного існування відділ накопичив у цій справі деякий досвід і традиції.

Одним з основних напрямків роботи відділу краєзнавчої літератури і бібліографії Сумської ОУНБ є підготовка та видання краєзнавчої бібліографії.

З 60-х років XX століття беруть початок наші традиційні видання «Сумщина за ... квартал» (протягом часу змінювались його назви і періодичність) і «Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на ... рік». У репертуар видавничої справи відділу входять також каталог «Книги Сумщини за ... рік» та різноманітні тематичні та персональні покажчики.

Поточний універсальний бібліографічний покажчик **«Сумщина за ... квартал»** вміщує книги і статті з республіканських газет і журналів. Матеріал систематизується згідно зі схемою нашого Зведеного краєзнавчого каталогу, створеного на основі «ББК для краєзнавчих каталогів бібліотек» (М., 1989). Довідково-пошуковий апарат складається з іменного і географічного покажчиків.

«Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на ...рік». Підготовці такого видання передуює копітка робота. Перш за все, це визначення знаменних і пам'ятних дат області у наступному році. Основою для створення «Календаря...» є картотека «Персоналії місцевих діячів», яка містить фактографічні відомості з життя персони з зазначенням джерела, звідки взяті відомості. За своїм призначенням це видання допомагає працівникам культури і освіти Сумської області у плануванні краєзнавчої роботи; відзначенні ювілейних дат і популяризації краєзнавчої літератури, зокрема, літератури з актуальних питань життя краю, його економіки, науки, освіти, літератури, мистецтва; в організації масової роботи, виховної діяльності учбових закладів,

громадських організацій і т. ін. і тому є найпопулярнішим серед читачів. Поєднання в одному виданні фактографічної та бібліографічної інформації, різноманітність змісту, цікавість і пізнавальність роблять його цінним краєзнавчим джерелом. Показник містить відомості про діяння минулих поколінь, популяризує нові імена славетних земляків, висвітлює їх внесок у скарбницю світової науки, культури і т. ін., є основою для формування історичної пам'яті, виховання національної гордості народу. «Календар ...» містить хронологічний перелік основних дат, котрі мають святкуватися в наступному році, а до визначних дат подаються статті, фото, ілюстрації та бібліографія. Треба відзначити, що донедавна статті, в основному, готувалися укладачем, тобто були компілятивного характеру. Зараз же входить у практику використання якомога більше авторських статей, а також написаних на наше прохання особисто ювілярами. Досвід показує, що таке співробітництво значно підвищує науковий рівень видання, робить його унікальним і застраховує від помилок у бібліографічних і фактичних даних. Так, у «Календарі... на 2014 рік» наші користувачі матимуть змогу ознайомитися з життям і творчістю визначних постатей, статтями, написаними самими ювілярами: народною артисткою України, артисткою Сумського обласного академічного театру драми і музичної комедії ім. М. С. Щепкіна Олександрою Сокол, письменником і журналістом, лауреатом премії імені М. Теницького Петром Нестеренком, поетом Василем Чубуром, а також з авторськими статтями, присвяченими мистецтвознавцю Стефану Таранушенку (автор – історик-краєзнавець, письменник, лауреат премій імені В. Стуса і М. Хвильового Борис Ткаченко), поету Володимирі Затуливітру (автор – письменник, лауреат премії ім. М. Хвильового Юрій Царик), заслуженим працівникам культури України: науковому працівнику Сумського обласного художнього музею Людмилі Федевич (автор – мистецтвознавець Н. С. Юрченко) і директору Сумської міської бібліотечної системи Людмилі Стадниченко (автор – головний методист ЦБС – С. А. Мамай). Досвід показує, що не всі визначні дати, які відбуваються протягом року, включені до «Календаря...». Тому з наступного року плануємо

включити нову інформацію – хроніку подій області за минулий рік, зараз іде накопичення цього матеріалу.

З 2005 року відділ почав видавати каталог **«Книги Сумщини за ... рік»**. Він вміщує інформацію про документи, видані на території області протягом року і які надійшли до фонду нашої бібліотеки згідно з Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 09.04.1999 р. Акумуляуюча і облікова функція цього каталогу надає змогу бібліотечним працівникам і нашим користувачам слідкувати за книговидавничою справою області. Для зручності користування каталогом створюємо допоміжний апарат: іменний, алфавітний покажчик назв і покажчик видавництв. Зараз іде робота над дев'ятим випуском цього видання.

У всебічному розкритті фонду відділу і його поширенні нам допомагають різноманітні **тематичні** бібліографічні покажчики. При виборі тем керуємось, насамперед, їх актуальністю і інтересами читачів. Серед посібників, підготовлених нами за останнє десятиріччя, хочеться назвати такі: «Історичні маєтки Сумщини та їх володарі. Родоводи» (2003 р., 36 с.), «Чи знаєте ви свій край? : (методико-бібліографічні рекомендації по проведенню краєзнавчої вікторини)» (2003 р., 32 с.), «Сумській ОУНБ – 65» (2004 р., 76 с.), «Сумчани – воїни-інтернаціоналісти: (15 років виводу обмеженого контингенту радянських військ із Афганістану)» (2004 р., 18 с.), «Туристичний потенціал Сумської області: каталог видань друкованої продукції» (2007 р., 14 с.), «Геральдика і символіка Сумщини» (2008 р., 47 с.), «Місцеві періодичні видання у фондах Сумської ОУНБ ім. Н. К. Крупської і районних бібліотек станом на 01.01.2010 р. : каталог» (2010 р., 36 с.), «Адреси, телефони, електронна пошта краєзнавчих організацій і краєзнавців Сумщини: довідник» (2010 р., 11 с.), «Сумські письменники – дітям: огляд дитячої літератури письменників Сумщини» (2011 р., 22 с.). Останній матеріал було надруковано у місцевому педагогічному журналі «Освіта Сумщини» (2011. – № 4. – С. 63–66).

Персональну бібліографію відділу представляє серія **«Краєзнавці Сумщини»**, започаткована 1995 року. Коли починали цю серію, ми і не

передбачали, що підемо так далеко, але вже протягом 18 років щорічно складаємо і видаємо черговий покажчик, присвячений дослідникам краю, усвідомлюючи важливість і історичну необхідність цієї справи. На сьогоднішній день вийшло у світ 19 біобібліографічних покажчиків цієї серії, три з них витримали друге доповнене видання. Кожний посібник – це наша данина шани і поваги безкорисливим дослідникам нашої малої батьківщини, їхній наполегливій і самовідданій праці. Вчителі, журналісти, музейники, бібліотекарі, науковці – вони кожен на своєму місці активно долучились до вивчення історії свого краю, міст і сіл, вулиць, видатних земляків.

Робота над цією серією примітна тим, що укладач безпосередньо співпрацює з самими краєзнавцями, персонами-об'єктами посібників. Це гарантує максимальну повноту і точність зібраної бібліографії, особливо, якщо врахувати, що статті краєзнавців публікувались і під псевдонімами, дати життя і діяльності, біографії надаються також самими краєзнавцями, що сприяє запобіганню фактичних помилок. Майже всі посібники містять написані за нашим проханням авторські статті з аналізом і оцінкою творчої діяльності краєзнавців.

Як правило, структуру біобібліографічних покажчиків складають два основних розділи: «І. Публікації краєзнавця» і «ІІ. Література про краєзнавця». Звичайно, в залежності від діапазону наукової та творчої діяльності дослідників з'являються і такі рубрики, як: «Переклади», «Вірші», «Інтерв'ю», «Рецензії», «Редагування», «З неопублікованого», «Участь у виставках», «Виступи по обласному радіо і телебаченню», «Відгуки відомих діячів літератури про краєзнавчу діяльність краєзнавця», «Відеосюжети, присвячені краєзнавцю». Фото краєзнавців теж є необхідним елементом посібників.

Майже всі джерела, які включені до покажчиків, укладачем опрацьовуються *de visu*. Для зручності користування посібником складаються допоміжні іменний та географічний покажчики.

Сподіваємось, що біобібліографічні покажчики серії «Краєзнавці Сумщини» допоможуть ввести в науковий обіг імена людей, які в різні часи й

за різних обставин творили і творять правдивий літопис нашого краю. Ці імена мають бути присутніми й у всеукраїнському довіднику «Краєзнавці України», який видає Національна спілка краєзнавців України. Віримо, що зібрана бібліографія публікацій краєзнавців Сумщини у подальшому слугуватиме для книговидавців першоосновою при виданні збірників статей краєзнавців, так, як це сталося з бібліографічним покажчиком «Геннадій Петров : до 75-річчя від дня народження» (2011 р., 74 с.), який став у пригоді при підготовці Сумським обласним державним архівом збірника статей відомого сумського краєзнавця і журналіста Геннадія Петрова під поки що робочою назвою «Прославлю і я прізвище Петрових».

Наша бібліографічна продукція, як правило, виходить малим тиражем – не більше 10 примірників, тож тільки за допомогою електронних версій покажчиків широкий загал користувачів має можливість ознайомитись з їх змістом. На сайті Сумської ОУНБ виокремлений спеціальний розділ «Видання бібліотеки», де розміщено електронні версії підготовлених нами бібліографічних посібників.

Маньковська Р. В., м. Київ

ВНЕСОК АКАДЕМІКА П. Т. ТРОНЬКА В ОСВІТЯНСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО УКРАЇНИ

Розвиток краєзнавства, стан його впровадження в усі ланки системи національної освіти засвідчує актуальність взаємозв'язків і взаємообумовленості двох складових: освіти та краєзнавства як галузі знань про конкретний край. На сучасному етапі спостерігається удосконалення механізму взаємодії цих систем, що ґрунтується на активному використанні краєзнавчого аспекту в освітньо-виховному процесі. Глибоке поширення краєзнавства в українську освіту, як важливого інструменту науково-

інтелектуального та духовного впливу на формування державницької свідомості та патріотичних почуттів у молодих громадян нашої країни, сприяє творенню її національного змісту.

Освітнянське краєзнавство належить до пріоритетних напрямів в роботі Національної спілки краєзнавців України. Особливу увагу цій діяльності приділяв Голова Національної спілки краєзнавців України, академік НАН України, Герой України Петро Тимофійович Тронько [1].

Саме він у 1990-х рр. доклав чимало зусиль по відродженню краєзнавства в Україні. Науковець своїм завданням вбачав активне використання широкого потенціалу краєзнавства в національній освіті. Усвідомлюючи, що освітянське краєзнавство спрямоване на залучення молодого покоління до вивчення історії та культури рідного краю, формування свідомого громадянина держави, виховання любові до рідної землі, П. Т. Тронько послідовно і тісно опікувався цією галуззю краєзнавства.

Голова Спілки неодноразово наголошував, що краєзнавство забезпечує всебічність та гармонійність розвитку особистості, здатної працювати для України, тому необхідно охопити ним всі етапи навчання дітей та молоді: від дитячого садка до вищої школи.

Стверджуючи, що краєзнавча освіта повинна починатись з маленьких громадян, Петро Тронько опирався на власний життєвий досвід педагогічної роботи, яка розпочалась у 1933 р., коли він учителював у неповній середній школі в селі Кленове на Богодухівщині, викладав українську літературу і суспільствознавство. За плечима 18-річного юнака були лише перші спроби навчати малограмотних жінок з родин шахтарів у 1932 р. під час його перебування на шахтах Донбасу.

Педагогічні здібності молодого вчителя проявилися на посаді помічника директора школи сільськогосподарського учнівства в Лебедині, куди він у 1934 р. був направлений на нове місце роботи. У школі потрібно було вирішувати важливі проблеми неписьменної молоді, підвищення її культурно-освітнього рівня.

Після військової служби в Єйській школі морських льотчиків, П.Т. Тронько в 1937 р. повернувся до Лебедина, де його призначили директором дитячого будинку. Працюючи на педагогічній ниві, молодий вихователь накопичував багатий досвід роботи з людьми, вміння знаходити спільну мову з представниками різних поколінь, що знадобилося в подальшому на комсомольській, державній, науковій і громадській роботі.

Протягом довгих років своєї діяльності він плекав міцне підґрунтя для освітянського краєзнавства, залучав освітян, працівників закладів культури, краєзнавців до наукових форумів, конференцій, заходів, зібрань з краєзнавства, створив потужний загальний одностайний, які працюють на освітянській ниві, ініціюють і підтримують краєзнавчі проекти в освіті.

Визначальним для академіка було залучення в своїй діяльності напрацьованого попередниками XIX – початку XX ст. досвіду в краєзнавстві, збереження позитивних напрацювань і традицій з використання краєзнавчих знань у навчальному процесі.

Значну увагу краєзнавству, його освітньо-виховній функції приділяли видатні вчені та діячі української культури: М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький, М. Біляшівський та інші, чия плідна праця наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. сприяла розвитку краєзнавства як науки та становлення його нерозривного зв'язку з освітньою галуззю.

У 1874-75 рр. М. Драгоманов у зустрічах із галицькими колегами з прикрістю відзначав недостатній рівень знань місцевої інтелігенції про рідний край, вказуючи на причину такого стану речей, а саме: панування Австрійської імперії, яка не дбала про розвиток української нації та її традицій.

Цю думку підтримував І. Франко. У своїй фундаментальній праці «Галицьке краєзнавство» підкреслював, що краєзнавство «легко могло б пробудити у його мешканців надто велику любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле, не кажучи вже про теперішній стан»[2]. Для колонізаторів було зручно, коли покоління за поколінням зростало населення, позбавлене знань про історію і культуру своєї «малої батьківщини».

I. Франко написав понад 150 праць, де висвітлював проблеми розвитку краєзнавства [3]. Його численним краєзнавчим дослідженням притаманний глибокий науковий аналіз проблеми вивчення рідного краю. Наприкінці XIX ст. у згадуваній вже праці «Галицьке краєзнавство» він означив краєзнавство як науку, виокремив його значення і місце в житті суспільства, в освітянській діяльності.

Вагомий внесок у поширенні краєзнавчих знань через освітні заклади належить видатному українському історику Д. Багалію. Центральне місце у його науковій творчості займає історія Слобідської України, якій він присвятив понад 100 праць, та вивчення історії Харкова. Діяльність вченого була тісно пов'язана з освітньою галуззю. Як ректор Харківського університету (1906-1910 рр.), а згодом член освітянських комісій та комітетів, він приділяв особливу увагу проблемам викладання історії України, краю і міста у вищій школі.

Традиції освітянського краєзнавства, багатий досвід попередників отримали новий імпульс наприкінці XX ст. За умов утвердження державної незалежності України розпочався новий етап взаємодії краєзнавства та освітньої галузі.

П. Т. Тронько доклав багато зусиль, щоб краєзнавство одержало офіційне визнання, він наполегливо працював над програмними документами з краєзнавства, де особливе місце відводилось освітянському краєзнавству.

Указом Президента України від 23.01.2001 р. «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» краєзнавство було включено до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів [4], Кабінет Міністрів України затвердив «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року», де основним завданням визначалось «удосконалення науково-методичної бази краєзнавства, формування у громадян відповідальності за збереження духовних скарбів»[5] тощо.

Дієві кроки вченого сприяли змінам у національній системі освіти. Звільняючись від ідеологічних нашарувань, вона дедалі виразніше набувала рис української. «Краєзнавчі засади в освіті, - наголошував у своїй доповіді на II з'їзді Спілки П. Т. Тронько, - торкнулися всіх її рівнів, виділилась окрема галузь – шкільне краєзнавство»[6].

Проблему взаємодії краєзнавства і освіти окрім П. Т. Тронька порушували в своїх працях українські вчені Ф. П. Шевченко, М. Ф. Дмитрієнко, О. Я. Деміфенко, М. П. Крачило, С. І. Захаров та ін. [7], російські дослідники В. І. Ашурков, Д. В. Коцюба, Т. І. Матюшин, Н. С. Цепелєва, К. Ф. Строев та ін.[8]. Предметом активного обговорення з ініціативи та за підтримки П. Т. Тронька означена тема була на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів науковців, краєзнавців та освітян [9].

Академік П. Т. Тронько запропонував проблему освітянського краєзнавства для чергової наукової краєзнавчої конференції, керував і пильно слідкував за її підготовкою. 6–7 жовтня 2011 року в Івано-Франківську, в приміщенні Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника відбулась XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи», присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів Івана Вагилевича та Маркіяна Шашкевича. Ініціатором краєзнавчого форуму була Національна спілка краєзнавців України, співorganizаторами стали – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національна академія педагогічних наук України, Інститут історії України НАН України, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника та Івано-Франківський обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді.

П. Т. Тронько відзначав, що освіта є головним чинником соціально-економічної, культурної, наукової, політичної життєдіяльності суспільства, має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Він вважав одним із

головних пріоритетів освітньої галузі – національне виховання, важливою складовою якого є краєзнавство. Ключову ідею краєзнавчого форуму академік чітко окреслив у своїй доповіді, що в національній освіті краєзнавчий принцип викладання навчальних дисциплін має скласти основу навчально-виховного процесу [10].

Освітня спадщина П. Т. Тронька потребує глибокого дослідження. Вчений піклувався про вивчення краєзнавства в навчальних закладах, щоб учні знайомилися з природними особливостями краю, історією, культурою своєї малої батьківщини. Так, з'явилися факультативні предмети «Історія мого краю», «Києвознавство», «Краєзнавство Черкащини», «Історія Полтавщини» «Історія Донецької області», «Кіровоградщина в минулому і сьогодні», «Історія Фастівщини»[11] тощо.

Проте, як зазначав академік, цей процес характеризується певною безсистемністю, слабкістю навчально-методичної бази, непідкріплений наявністю в достатній кількості навчальних підручників і посібників. Тому необхідно підготувати навчальні робочі програми з предмету «Краєзнавство», методичні розробки з викладання краєзнавства в навчальних закладах, систематично проводити навчально-методичні наради вчителів, що викладають краєзнавство, запровадити введення в педагогічних вузах курсів «Методика викладання краєзнавства у загальноосвітніх школах».

Петро Тимофійович тісно співпрацював з Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України, де плідно й енергійно трудиться Д.Г. Омельченко – член Президії правління НСКУ. В Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, також розгорнули роботу 8254 краєзнавчих гуртки, в яких навчається понад 140 тис. вихованців[12].

За підтримки НСКУ, особисто Петра Тронька, Міністерство освіти та науки, молоді і спорту України ініціювало цілу низку широкомасштабних

заходів: програму руху учнівської молоді за збереження традицій, звичаїв і обрядів українського народу — «Моя земля – земля моїх батьків», міжнародний форум «До берегів відродження», всеукраїнські історико-географічні експедиції «Географічні мікротопоніми в Україні», «Сто чудес України», всеукраїнську історико-краєзнавчу акцію «Пам'ять» тощо. Такі заходи сприяли всебічному використанню пізнавального і виховного потенціалу краєзнавства. У своїх зверненнях до юних краєзнавців вчений закликав вивчати і шанувати історію своєї малої батьківщини, зберігати традиції українського народу, досліджувати власний родовід.

Велику увагу П.Т. Тронько приділяв юним дослідникам рідного краю, слухачам Малої академії наук України. Мала академія об'єднує 27 територіальних відділень, 102 наукових товариства талановитої молоді. Їхньою роботою опікуються досвідчені фахівці та вчителі. Понад 30 років у Київському територіальному відділенні Малої академії наук керувала історичною та краєзнавчою секціями вдумливий педагог та талановитий наставник, Заслужений працівник культури України Г. Й. Братчук. Її вихованці, багато з яких отримували призові місця на всеукраїнських конкурсах та олімпіадах з історії України та краєзнавства, закінчили вузи, стали науковцями, державними, політичними діячами, лікарями, вчителями, інженерами, але кожному вона зуміла прищепити інтерес до пошукової роботи, любов до рідного краю, його історії. Щороку близько 100 учнів секції історичне краєзнавство відділення Історії проводять науково-дослідну роботу з вивчення історії, географії, етнографії, культурної спадщини краю.

Відчутну підтримку надає «манівцям» Національна спілка краєзнавців України. Цю традицію започаткував П. Т. Тронько. Він часто зустрічався з учнями, ділився з ними нагальними проблемами сучасного краєзнавства, залучав до участі в історико-краєзнавчих дослідженнях, сприяв участі членів МАН у роботі Всеукраїнських науково-практичних конференцій з історичного краєзнавства, де вони мали можливість обговорювати краєзнавчі проблеми разом з відомими науковцями, істориками, краєзнавцями.

З ініціативи П. Т. Тронька, відомого вченого Т. Ф. Григор'євої та досвідченого педагога-історика Г. Й. Братчук дослідження членів МАН у 2000 р. вийшли окремою збіркою «Ми діти твої, Україно», присвяченій 55-річчю Перемоги українського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. У 2010 р. вихованці МАН присвятили Петру Тимофійовичу своє дослідження, яке успішно захистили на Всеукраїнському конкурсі.

Петро Тронько зробив вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад у краєзнавстві. Вчений неодноразово підкреслював, що краєзнавство, як галузь наукових знань, виникло на фундаменті, закладеному історією, етнографією, географією, археологією, природознавством, генеалогією, економікою, культурологією тощо. Міждисциплінарний характер краєзнавства висвітлює загальні тенденції сучасної науки до синтезу і посилення інтеграційних процесів, взаємовпливу і взаємопроникненню різних галузей знань при вивченні конкретного краю. Кожна з наук дає можливість поглибити комплексне дослідження про край, виокремити його характерні сторони. Краєзнавство вбирає знання, отримані іншими науками, і органічно включає їх в цілісну систему науки про край.

П. Т. Тронько був переконаний, що гуманітарна освіта нового тисячоліття гостро потребує нової методології, нового типу мислення для визначення перспектив розвитку людини та її цінностей. Поява нових галузей гуманітарного знання, зміни по відношенню до класичної гуманітарної освіти, виникнення приватних альтернативних форм освіти, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінюють попередні контури системи знань, і що важливо – підносять і посилюють краєзнавчий аспект у освіті.

Краєзнавство – соціогуманітарна наука, яка досліджує край в різноаспектній направленості як історично розвиваючий, багатогранний об'єкт. Як навчальна дисципліна воно покликане не тільки оптимізувати інтерес молоді до історії «малої батьківщини», особливостей її розвитку, культурної спадщини, видатних постатей краю, але й допомагає усвідомити власне місце в

історії, спрямувати свій інтелектуальний потенціал, здібності, можливості на процвітання краю, а отже і країни в цілому

Викладання курсу краєзнавства у вищих навчальних закладах є важливим і необхідним, тому що змістом і призначенням вищої освіти є не лише набуття студентом професійних знань та навичок, але розвиток його як всебічно-розвиненої особистості з активною громадянською позицією. При такому підході невід'ємною частиною вищої школи є гуманітарна складова. На цьому наголошували П. Т. Тронько і відомі педагоги минулого, зокрема, С. Русова: «Ми збудуємо таку школу, котра б вся була пройнята національним свідомим натхненням, яке виявить вільно увесь наш національний духовний склад і міцно з'єднає нас з рідним краєм, з рідним людом»[13].

Навчальна дисципліна «Історичне краєзнавство» викладається на історичних факультетах в університетах, «Туристичне краєзнавство» – у профільних вишах, також читаються курси «Географічне краєзнавство», «Педагогічне краєзнавство», «Літературне краєзнавство», «Музичне краєзнавство», у 2001 р. з метою підвищення ефективності системи навчання, активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку творчої ініціативи курс «Краєзнавство» був введений у технічному вищому навчальному закладі – Київському державному університеті інформаційно-комунікаційних технологій [14], який яскраво засвідчив великий інтерес молоді до вивчення історії рідного краю, своєї родини, а також вкотре підтвердив виховний аспект краєзнавчої освіти. Проте, П.Т. Тронько послідовно працював над тим, щоб курс «Краєзнавство» був внесений до основних дисциплін гуманітарного циклу в усіх вищих навчальних закладах.

Вчений започаткував велику роботу з підготовки навчального посібника «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів. До його написання залучені відомі вчені, педагоги, фахівці з краєзнавства Києва, Луцька, Чернігова, Харкова, Кам'янця-Подільського, Львова. Розроблена наукова концепція, структура книги, триває процес підготовки та апробації її

текстів. Поява такого підручника є нагальною потребою освітянського краєзнавства, сприятиме новому поштовху краєзнавчих досліджень.

Значним досягненням науковця стало відкриття при університетах Центрів краєзнавства, у яких викладачі та студенти об'єднують свої зусилля та вміння в дослідженні історії та культури краю. Плідно працюють такі осередки в Харкові, Івано-Франківську, Кам'янці-Подільському, Вінниці, Чернівцях. За ініціативою П. Т. Тронька на базі Київського національного університету ім. Тараса Шевченка діють Київська міська та Київська обласна організації НСКУ, які очолюють відповідно доцент О. П. Гончаров та професор Г. П. Савченко. Так один із кращих університетів України і Європи став потужним центром краєзнавчої науки.

П. Т. Тронько приділяв постійну увагу молодіжним краєзнавчим форумам. Він щоразу виступав перед студентами з науковими доповідями про історію розвитку краєзнавства, його проблеми і перспективи, з великою зацікавленістю слухав виступи студентів, проводив дружні дискусії та закликав не полишати краєзнавчого пошуку. З 2000 року з ініціативи викладачів і студентів Київського університету інформаційно-комунікаційних технологій (тоді Київський інститут зв'язку) та активної підтримки Міжрегіональної академії управління персоналом проведено 4 таких конференції. П. Т. Тронько брав в них активну участь. Кращі виступи увійшли до збірника статей «Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті», що побачив світ у 2003 р., завдячуючи зусиллям члена правління Національної спілки краєзнавців України, доктора історичних наук, професора А. І. Кудряченка, нині директора Інституту Всесвітньої історії. Неодноразово студентські дослідження публікувались у журналі «Краєзнавство».

Академік П. Т. Тронько, розглядаючи національну освіту як загальносуспільну і загальнодержавну справу, нерозривно пов'язував її з краєзнавством, наполягав на всебічному аналізі сучасного досвіду співпраці краєзнавців та освітян, необхідності працювати над подальшими кроками зближення краєзнавства і освіти. Його великий внесок в розвиток краєзнавства

в системі національної освіти, вироблення дієвого механізму їх взаємодії, активізація політики державного сприяння цьому процесу сформували основні засади для неперервного розгортання освітянського краєзнавства.

Список використаних джерел

1. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство. Крок у нове тисячоліття / П. Т. Тронько. – К., 2000; його ж: Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті народу. – К., 1999; його ж: Історія міст і сіл України. – К., 2001.
2. Франко І. Галицьке краєзнавство // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Кн. 1, 2. – К., 1986. – Т. 46. Кн. 2. – С.117.
3. Грабовецький В.В. Історико-краєзнавчі погляди І.Франка в його праці «Галицьке краєзнавство» / В. В. Грабовецький // ІУ республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: тези доп. і повідомл. – К., 1989. – С. 64-65.; Лехман І. І.Франко – пропагандист краєзнавчих екскурсій / І. Лехман // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2003. – № 41. – С.22.
4. Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні: Указ Президента України // Урядовий кур'єр. – 2001. – 31 січ.
5. Про затвердження програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2002 р. // III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29-30 жовт. 2003 р.): матеріали та документи. – К., 2004. – С.114-115
6. Тронько П. Т. Доповідь на II з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців / П.Т. Тронько // II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996): матеріали та документи. – К., 1997. – С.31, 50-51.
7. Шевченко Ф. П. Зв'язок історичного краєзнавства з спеціальними історичними дисциплінами / Ф. П. Шевченко // Друга наукова конференція з історичного краєзнавства, м. Вінниця. – К., 1982; Дмитрієнко М. Ф. Специфічні історичні дисципліни: значення їх дослідження для розвитку історичного краєзнавства / М. Ф. Дмитрієнко // Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі. – Кіровоград, 1990. – С. 13-17; Деміфенко О. Я. та ін. Основи краєзнавства: навч. посібник / О.Я. Деміфенко та ін. – Х., 1999; Крачило М. П. Краєзнавство і туризм: навч. посібник / М. П. Крачило. – К., 1994; Захаров С. І. Функції, етапи, стадії географічного краєзнавства / С. І. Захаров // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – № 3. – С. 38-39;

- Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство / В. С. Прокопчук. – К., 2011. – 336 с;
Гайда Л. Музей у навчальному закладі / Л. Гайда. – К., 2009. – 126 с.
8. Ашурков В. И. и др. Историческое краеведение / В. И. Ашурков, Д. В. Коцюба, Т. И. Матюшин. – М., 1980; Цепелева Н. С. Факультатив по краеведению / Н. С. Цепелева. – М., 1972; Строев К. Ф. Краеведение / К.Ф. Строев. – М., 1974.
9. Розвиток українського краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України : матеріали V Всеукр. наук. конф. – Кам'янець-Подільській, 1991; Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність : матеріали VII Всеукр. наук. конф. – Черкаси, 1995; Краєзнавство в системі народної освіти : матеріали регіональної наук.-практ. конф. – Слов'янськ, 1994.
10. Тронько П. Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу / П. Т. Тронько // Краєзнавство. – 2011. – №3. – С.5-10.
11. Бокій Н. М. та ін. До джерел історії краю: навч. посібник / Н. М. Бокій, О. Д. Брайченко, Л. В. Куценко. – Кіровоград, 1994; Козир І. А. Історія рідного краю : (навч. посібник для шкіл Кіровоградщини) / І. А. Козир, С. І. Шевченко. – Кіровоград, 2001. – 72 с.; Києвознавство: посіб. для шкіл. – К., 1999. – 138 с.; Кравченко Н.М. та ін. Фастівщина: Сторінки історії. (Від давнини до 20-х рр. ХХ ст.): навч. посіб. для загальноосвітніх навч. закладів / Н.М. Кравченко, Л. Г. Чиговська, Т. В. Неліна. – Фастів, 2004. – 255 с.
12. Тронько П. Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу / П. Т. Тронько // Краєзнавство. – 2011. – № 3. – С. 5, 9.
13. Русова С. Ф. Націоналізація школи // Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. – К.: Освіта, 1996. – Кн. 2. – С. 229.
14. Маньковська Р. В. Робоча навчальна програма з дисципліни “Краєзнавство” / Р. В. Маньковська. – К., 2001. – 24 с.

**Мартинюк М.В., м. Бердичів
(Житомирська обл.)**

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ МУЗИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Гортаючи безсмертні твори Тараса Григоровича Шевченка, усвідомлюєш, що його вірші позначені мелодійністю, що сприяє їхньому втіленню в музиці, й розумієш, що життєву силу, творчу наснагу, незламну віру в майбутнє в

найтяжчі хвилини свого життя поет знаходив у невичерпному, життєдайному джерелі – музиці, насамперед, народній пісні, яку він добре знав і цінував. Пристрасна любов до народної пісні супроводжувала поета все життя. Її відгомін, мотиви, інтонації, творче переосмислення пісенних образів знаходимо в багатьох поезіях Кобзаря. Народна пісня народжується у взаємозв'язку поезії та музики. Подібно до цього особливість поезії Т. Шевченка відзначається зв'язком не лише з поезією народу, а й з її музичною стороною як невід'ємною складовою частиною. Поет ніколи не записував мелодії та й навряд був спроможний це зробити, але ж як вражає його тонке музичне відчуття гармонії природи, її вічної музики! Часто оригінальні твори поета настільки наближались до народнопісенного варіанту, що досить швидко переходили у народні пісні.

Народна пісня, любов до якої поет проніс крізь усе життя, стала матір'ю його поезій. Вона виросла з фольклорної стихії, а потім продовжила побутувати в усній народно-співочій традиції. Переконливим свідченням того, як досконало він знав українське народне багатство в усіх його жанрах, є, приміром, вірш „Перебендя”, в невеликому уривку якого згадується 11 пісенних творів! Народну пісню він називав не інакше, як „моя задушевная песня”. А в повісті „Близнецы” наводить понад двадцять народних пісень, серед яких ”Ой не ходи, Грицю, на ті вечорниці”, ”Ой ішов чумак з Дону”, „У неділю вранці ішли новобранці”, „Стала хмара наступать”, „У степу могила з вітром говорила”, „Летить орел через море”, „Зійшла зоря із вечора” та інші.

Широка обізнаність Тараса Григоровича з пісенним фольклором спричинилася і до особливостей його поетичної мови. Саме музичність, мелодійність мовної майстерності пов'язані з особливостями української народної пісні. Пісні різних жанрів, записані під час подорожей по Україні за дорученням Київської археографічної комісії, згодом давали поштовх творчій фантазії поета та ставали історичною основою багатьох його поезій. В історичному минулому України він вбачав перспективу її майбутнього – звільнення від поневолювачів.

Особливість народнопісенної символіки, яку використовує Кобзар, - це її природність, відповідність традиціям. Саме співзвучність, близькість його поезій до народної творчості зумовили їх надзвичайну популярність, стали причиною широкого музичного втілення. Шевченко постійно вводив народні пісні (або хоч перші рядки з них, окремі куплети, пісеннодумну ритмоінтонацію) у чудове мереживо своїх оригінальних творів. Поет добре відчував життєдайний вплив народнопісенних засад на високе мистецтво віршування. Могутнє епічне дихання в його поемах „Гайдаки”, „Великий льох” здійснюється з історичного епосу; лірико-побутові пісні та балади стали основою його романтичних поем „Мар’яна-черниця” й „Катерина”; історичний контекст часів татаро-турецької навали в поемі „Сліпий”, а також ритмоінтонаційна пульсація розповіді споріднює твір митця з думами та народними баладами. Спорідненість оригінального віршування Шевченка із історичним епосом спостерігається у вільній побудові віршованої строфи, ліричних відступів, у досить часто діалогічній будові та ін. Увага до фольклорного епосу як істинного витoku щодо пізнання історії свого народу спричинилася до вміщення ним у букварі поруч з офіційно дозволеними молитвами та біблійськими текстами народних прислів’їв та дум. Тобто, Т.Шевченко давав можливість дітям проїнятися поезією свого історичного минулого, бо виховне значення фольклору ставив надто високо. Омузичена поезія Кобзаря є тим живим джерелом натхнення для сучасних дітей, до якого вони припадають. При вивченні його пісенної творчості пріоритетними мають бути слова поета: ”Пісня – то народне життя, його минуле й сучасне, його душа, мрія, сподівання, його біль і радість”.

На уроках музичного мистецтва тема „Шевченко та музика” вивчається досить ґрунтовно. Ці уроки – унікальна можливість глибше осягнути Шевченківську поезію, проникнути в її сутність, збагнути таїну її величезного емоційного впливу на дітей, визначити критерії та вимоги щодо перекладу поетичного слова Т. Шевченка на мову музики. Адже завдяки надзвичайній мелодійності та ритмічній віртуозності своїх поезій Кобзар здобув славу одного

з наймузикальніших поетів світу. Для глибшого сприймання твору „По діброві вітер віє” можна використати на уроках музики репродукцію поета „Циганка-ворожка”, за яку його, як учня Академії, нагородили срібними медалями 2-ї достоїнності.

...Дівчина переживає за долю свого милого і в розпачі звертається до ворожки. На репродукції обличчя дівчини неспокійне, тривожне, відвернуте від циганки – вона не вірить ворожбі, але це її останній шанс дізнатися про долю коханого. Сонце освічує дівчину, підкреслюючи внутрішнє переживання, простоту й чистоту помислів нещасної. Циганка ж зображена обличчям від світла, в тіні, як уособлення таємничого, незвіданого, з прихованим передчуттям біди. Фон теж допомагає передати сум’яття дівчини: блідо-голубе, світле сподівання непомітно переливається у насичену фіолетового кольору тривогу. Біда неминуча...

Таким поєднанням засобів виразності музики та образотворчого мистецтва досягається більш глибоке та свідоме розкриття смислу творчості великого Кобзаря. Для того, щоб стати зрозумілим представникам простого народу, Т. Шевченко повинен був увібрати в своїй поезії не тільки зміст, але й усі елементи та форми народної пісні. Хоча його поезія і не була безпосередньо пов’язана зі співом, але всі ознаки співності української народної пісні перейшли у вірші поета. Багато з них мають таку ж ритмічну основу, як українська пісня. Тут доречно згадати слова відомого українського композитора-музикознавця С. Людкевича, який першим вивчив народнопісенну основу багатьох поезій Шевченка: ”Він не складав, а виспівував свої поезії, хоч і без мелодії”, і визначив одну важливу особливість кобзарського вірша – вільний перехід від одного ритму до іншого. Іноді досить одного рядка народної пісні, щоб надихнути поета на багато оригінальних строф, які за своїм наближенням до народного пісенного джерела також сприймаються як народна пісня.

Т. Г. Шевченко – постать велетенська і унікальна. Серед світових геніїв важко назвати ім’я поета, вірші якого так природно переливались у музичні

твори. Інтерпретація його поезії в музиці почалася ще за життя поета і триває в наші дні. Досить нагадати, що на початку ХХ ст. 227 поезій „Кобзаря” було втілено у понад 1500 музичних творах. Протягом століття творчість поета залишається живим джерелом натхнення композиторів у різних країнах. З плином часу ускладнюються засоби музичної виразності у втіленні її, розтинаються жанрові межі від народних та аматорських пісень до опер і ораторій. Інтерес до Шевченкової музики не згасає. Кожне покоління митців знаходить в поезії Шевченка все нові риси біблійської мудрості, отримуючи імпульси для творчості. Сьогодні ними зроблено важливий крок до розуміння багатогранного та складного духовного світу Шевченка, і паростки їхньої творчості обов’язково знайдуть шлях до сердець та свідомості все нових та нових поколінь, до яких пророче слово Кобзаря донесе і його музична інтерпретація.

Список використаних джерел

1. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 10 т. / Т. Г. Шевченко – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – Т. 5. – С. 158, 195.
2. Мартинюк М. Музична Шевченкіана / М. Мартинюк // Педагогічна Житомирщина. – 2005. – № 2. – С. 54-55.
3. Доля: книга про Тараса Шевченка в образах та фактах / авт.-упоряд. тексту В. Шевчук. – К.: Дніпро, 1993. – С. 142.
4. Шевченко Т. Г. Поеми та повісті / Т. Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1978. – С. 316.
5. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Шевченка / В. Анісов, Є Середа. – Вид 2-е, допов. – К.: Дніпро, 1976. – С. 162.

**Мельник В. П.,
Чарковська Т. Д., м. Київ**

ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ГУМАНІЗМ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

***Кобзар дав нам історичну програму на всі віки
(Б. Леппкий)***

Тарас Григорович Шевченко не писав окремих досліджень про роль національної освіти в духовному житті людини. Ідея освіти простого люду не полишала митця протягом усього життя. Значне місце у творчій діяльності Кобзаря займала проблема трудового виховання підростаючого покоління. Нову школу поет не уявляв без поєднання освіти й праці. На думку Тараса, навчання – це повсякденна праця та практика. Погляди поета на школу та освіту можливі лише в контексті тогочасних суспільних, культурних та комунікаційних реалій. У той час, коли жив Тарас Шевченко, школа була конфесійного змісту, а їй на зміну прийшла світська, яка мала на меті сформувати громадянина національної держави з досить міцними знаннями.

Коли ж здійснювався перехід від однієї освітньої системи до іншої, саме на цьому переломі опинився Тарас Шевченко. У неповні 9 років хлопчика віддають до школи-«дяківки», де він пізнав усі принади старої освіти. У таких школах викладали представники нижчої церковної ієрархії. Учні вивчали церковні книги напам'ять: Часослов, Псалтир, буквар – усі комбінації складів за назвами церковнослов'янських літер. Але таке навчання було нудним, важким та нецікавим, ще й били різками. Тарас не тільки закінчив цю науку, а й був школярем-робітником у дяка С. Богорського, який призначав хлопця консулом, покладаючи на нього деякі вчительські обов'язки (навчати менших школярів). Саме з цього моменту починається просвітительська діяльність поета, хоча ми знаємо, що Шевченко не був професійним педагогом.

27 листопада 1846 року поет подає прохання призначити його викладачем малювання в університеті св. Володимира і протягом кількох місяців працює штатним художником Київської археографічної комісії. До роботи вчителя готувався досить серйозно, глибоко аналізував як теорію, так і практику організації методів і змісту навчання, був обізнаний із найновішими педагогічними ідеями свого часу, зокрема Белля і Ланкастера.

Цього ж року Тарас Шевченко у Києві стає членом Кирило-Мефодіївського товариства, яке виникло в середовищі інтелігенції, що

гуртувалась навколо Київського та Харківського університетів. Учасники товариства мали намір заснувати школи з рідною мовою викладання, видавати книжки і посібники для простого народу. Мріяли, що українською мовою будуть викладатись не тільки вітчизняна й світова історія, а й точні науки. Шевченко володів такою рисою просвітителя-педагога, як уміння переконувати та вести за собою. У 1847 році за любов до України, бажання зробити її освіченою та вільною поета заслали до Орської фортеці з найтяжчою забороною писати й малювати.

Але й на засланні поет не змінив думки про свій внесок у справу народної освіти. У листі до Михайла Чалого пише: «Думка єсть за «Букварем» напечатать лічбу (арифметику). За лічбою – етнографію і географію – в 5 копійок... Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике само б зробилося». Велике діло життя поета – це боротьба за волю, яку він пов'язував із поширенням навчання й освіти. Усе велике починається з малого. Освіта простого народу – це фундамент, на якому ґрунтується вся система національної освіти.

У 1859 році на Україні почали організовуватись недільні школи для неписьменних дітей та дорослих. Перша така школа була створена у Києві на Подолі 11 жовтня 1859 року в приміщенні Подільської дворянської школи. Пізніше вони були створені в Білій Церкві, Могилеві-Подільському, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Єлисаветграді. Викладання в них було народною зрозумілою мовою, школи базувались на знаннях, які давали змогу орієнтуватись у динамічному суспільному житті. На них звернули увагу українські діячі, в тому числі й Тарас Шевченко. Для навчання української мови у недільних школах необхідні були підручники та посібники.

На той час уже були відомі «Граматка» П. Куліша (1857), «Українська абетка» М. Гатцука (1860), «Домашня наука» К. Шейковського (1860), «Азбука по методу Золотова для Южнорусского края» А. І. Строніна (1861). До цих навчальних посібників був близький «Букварь южнорусский» Т. Г. Шевченка, упоряджений для недільних шкіл.

Повертаючись із заслання у 1857 році, Шевченко затримався у Нижньому Новгороді, сюди Пантелеймон Куліш надсилає свою «Граматку», на що Тарас щиросердно відгукнувся: ««Граматка» твоя мені так на серце пала, що я не знаю, як тобі й розказать. Розкажу колись, як дасть Бог побачимось, а тепер тільки дякую, ... і більше нічого». Переїхавши до Петербурга восени 1860 року, Т. Шевченко укладає «Букварь...». Митець видає книгу наприкінці земного шляху, тому що як справжній педагог шукає все життя кращих методів просвітити простих українських людей. У посібниках цих митців більше спільного ніж відмінного. Кулішеве видання – це півтораста сторінок з окремими ілюстраціями, вигаданими заголовками, літерами, заставками і кінцівками, з передмовою і післямовою, розлогим і ґрунтовним коментуванням навчального матеріалу. Для того часу це видання було корисним, але занадто дорогим – 50 копійок.

Шевченків «Букварь...» непоказний: художнє оформлення, м'яка палітурка, обсяг у 24 сторінки (вийшов у 1861 році, за іншими джерелами, – листопад-грудень 1860 року). Це й робило його доступним для всіх простих людей. У ньому подаються «велика та мала азбука» (36 літер), склади, «велика і мала рукописна азбука», лічба, таблиця множення до 100, основні християнські молитви: «Отче наш», «Вірую», «Господи, Владико життя мого», переспіви «стихов» з Біблії, зразки прислів'їв та приказок, афоризмів, народні думи «Про пирятинського поповича Олексія» та «Про Марусю Богуславку».

Тарас Григорович був людиною небагатою, тоді виникає запитання: де ж він узяв гроші на видання? У вересні 1860 року на виставці в Академії мистецтв митець представляє 5 офортів: «Сліпа з дочкою» до поеми «Слепая», унікальним є портрет Варварки і Миколки – дітей рідного брата Варвари Миколаївни Репніної, «Портрети дітей князя Кейкуатова», сепія «Байгуші», де зображено казахських дітей поряд з автопортретом художника та автопортрет, намальований олійними фарбами, та розіграє його в лотерею. На автопортреті художник зобразив себе значно молодшим: справжнім парубком, у вишиванці,

смушевій шапці та свитці. За офорт «Вірсавія» художника удостоїли звання академіка гравюри.

«Букварь...» вийшов великим тиражем – 10000 примірників. Гроші від продажу цієї книги часто йшли на потреби недільних та сільських шкіл. Цей факт засвідчує ще раз, що Шевченко велику увагу приділяв проблемам освіти. Ця книга була найдешевшою та найдоступнішою для широких верств населення серед подібних видань. Реалізувалася вона за ціною – 3 копійки. Шевченко цікавився харківськими недільними школами; мав намір поїхати до Харкова з метою налагодження дружніх стосунків із приятелем ще з часів спільного навчання в Академії мистецтв учителем Ф. Ткаченком, а також із діячем недільних шкіл А. Балдіним; передав по 50 примірників «Букваря...» чернігівським та київським школам.

Т. Г. Шевченко був глибоко переконаний, що освіта має допомогти людині орієнтуватись у різних життєвих ситуаціях, розвинути прагнення вдосконалювати свої знання, і якщо зміст роботи школи не зорієнтований на всебічний розвиток особи, то лише її відвідування не дасть позитивних наслідків. Сам факт навчання, вважав він, ще не говорить про освіченість.

Нагорна Г. М., м. Запоріжжя

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І ЗАПОРІЖЖЯ

*Якщо плоть Шевченкова народжена
кріпачкою в Моринцях на Черкащині,
то його дух народжений і виплечаний
Хортицькою свободою, запорозькою
демократичністю, непокрою та
болестями народного лицарства.
Д. Павличко*

Ім'я Т. Г. Шевченка, його творчість нерозривно пов'язані з нашим краєм, де Кобзарева муза припала до чистих джерел національної історії та народної героїки, де Хортицькі граніти стоять на сторожі нашого духовного безсмертя.

Серед струн, що постійно дзвеніли в його душі та давали йому силу й віру, була й «запорозька». Запорожжя увійшло в душу поета ще в ранньому дитинстві – розповідями діда, піснями лірників, думами кобзарів, адже коріння Шевченкового роду по материнській і по батьковій лінії сягає в Запорозьку Січ. Нащадки Шевченка розповідають, що його предок був січовиком, служив у Чигиринському полку, брав участь у битві під Жовтими Водами. Прадід поета (по лінії матері) воював на Запорозькій Січі, був учасником Коліївщини.

Ще до зустрічі з Хортицею поет володів значним історичним матеріалом, багато знав про морські походи запорожців, про славетні битви з польською шляхтою, про боротьбу проти турецько-татарської агресії. Запорозька Січ сприймалася ним як осередок волі, центр національно-визвольної боротьби. Свої знання Шевченко черпав із кращих історичних праць свого часу – І. Срезневського «Запорожская старина», козацьких літописів С. Величка, Г. Грабянки, М. Коржа, Самовидця та ін.

Про це свідчить історична зрілість його поем «Гайдамаки» та «Гамалія», які були написані до першої подорожі в Україну.

В історико-героїчній поемі «Гайдамаки» поет вперше створив образ Хортиці.

«Грай, кобзарю, лий шинкарю!» -

Козаки гукали.

Шинкар, знає, наливає

І не схаменеться,

Кобзар вишварив, а козаки –

Аж Хортиця гнеться –

Метелиці та гопака

Гуртом оддирають...»

В десятках його творів оспівується Запорожжя, Запорозька Січ і Хортиця. Вся творчість Кобзаря пройнята болісною пам'яттю минулої запорозької слави.

Запорізький письменник П. П. Ребро у своїй книзі «Т. Шевченко і Запоріжжя» пише: «І коли ми сьогодні кажемо, що в творах Шевченка термін «Запорожжя» зустрічається 14 разів, «запорозький» - 16, а «запорожець» - аж 44 рази, то це – не просто захоплююча арифметика, а свідчення великої любові поета до нашої землі, щирого захоплення її легендарною історією, постійного тяжіння до її цілющих джерел. А ще ж рука геніального поета 6 разів вивела слово «Хортиця», 7 разів – «Великий Луг», 23 рази – слово «Січ», яке в нього майже завше було синонімом слова «Запорожжя».

«Із-за Дніпра широкого» зове він свої думи («Думи мої, думи мої»), ранкову зорю просить розказати «Як у Дніпра веселочка воду позичає», уві сні бачить козацьку церкву над Дніпром, яка даремно чекає запорожця із Лугу. В поемі «Іржавець» поет розказав «як покидали запорожці «Великий Луг», «Січ». Поему «Чернець» присвятив запорожцю Семену Палію. У вірші «У неділеньку у святую» він прославляє «преславного запорожця Павла Наливайка». Запорозькому козацтву – безстрашному і справедливому – присвятив він ще багато своїх віршів («У тієї Катерини», «Ой чого ти почорніло», «Не хочу я женитися») та ін. Та й у своєму «Заповіті», вважає Петро Павлович, він пише саме про Запорожжя, про Дніпрові пороги, адже Дніпро ревів у порогах, і Ревучим люди називали поріг «Ненаситець».

***«Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий».***

З існуючих біографій Кобзаря відомо, що він відвідав острів [Хортицю] у липні-серпні 1843р. під час своєї першої подорожі Україною. Це була омріяна й вистраждана мандрівка молодого Тараса на рідну Україну після багатьох років розлуки з нею.

У вірші «Не хочу я женитися» поет устами козака говорить про свою давню мрію...:

*«Піду я одружуся
З моїм вірним другом
З славним військом запорозьким
Та з Великим Лугом.
На Хортиці у матері
Буду добре жити...»*

Побачене й почуте на Запоріжжі надзвичайно вразило Т. Шевченка. Зустріч із запорозькою дійсністю, яка так контрастувала з мріями поета, шокувала його і мала виключне значення у формуванні його революційно-демократичних поглядів. Не випадково І. Франко Шевченкову поезію цього періоду вважає суцільно політичною. Образно кажучи, Хортиця стала горнилом духовного меча українського Прометея.

За переказами відомо, що він зупинився в с. Вознесенівка (зараз – територія м. Запоріжжя) у сім'ї Прокопа Булата, де прожив близько двох тижнів, ночував під старою грушею. За цей час він, користуючись послугами сина Прокопа Булата Романа, кілька разів на човні перепливав Дніпро, щоб дістатися острова, який обійшов по колу. Він ходив стежками легендарної Хортиці; оглядав залишки козацьких укріплень поміж похилених хрестів козацького кладовища, зарослого бур'яном; був зачарований красою порогів і круч великого Славутича; і, як свідчать дослідники його творчості, у селі Вознесенівці читав селянам свою поему «Катерина». Є записані спогади старожила с. Вовниги Власа Сербіченка, котрий розповідав, як одного разу, йдучи до с. Нікольське, він зустрів Т. Г. Шевченка, який ходив вклонитися «Діду» (так називали Ненаситецький поріг).

У своєму листі до Я. Кухаренка – наказного отамана Чорноморського козачого війська, генерал-майора, українського письменника й етнографа, Шевченко згадує свою подорож Україною, зокрема на Хортицю: «Був я торік на Україні – був у Межигорського спаса. І на Хортиці, скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями, щоб вони переказилися. Заходився оце, вернувшись в Пітер, гравірувати і издавать в картинах остатки нашої України...». Над чим же плакав Великий Тарас? Його вразила Хортиця: чужоземні колоністи, користуючись пільгами, наданими царатом, жорстоко експлуатували селян, учорашніх козаків, а на могилах січовиків вирощували картоплю... В грудні 1845 р. у своєму відомому творі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє» поет з обуренням написав:

***«І на Січі мудрий німець
Картопельку садить,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та хвалите Запорожжя.
А чиєю кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картоплю родить,
Вам байдуже.
Аби добра була для городу.»***

З м. Олександрівська Тарас Григорович поїхав далі по місцях запорозьких Січей.

Запорізький краєзнавець М. П. Шевельов у своїй книзі «Над синню буйного Славути...» пише, що напередодні 150-літнього ювілею Т. Г. Шевченка запорізький художник Микола Журович подарував Обласному краєзнавчому музею Шевченкового «Кобзаря» випуску 1840 р., який купив у лахмітника на Великому базарі. Він стверджував, що на титульному аркуші можна було розібрати дарчий надпис олівцем «Вчительці Катерині».

Випитавши у перекупника адресу останньої володарки книги, приїхав до неї і вона розповіла, що «вчителька Катерина» - її рідна бабуся, служила у школі для дітей відставних військових колишньої Олександрівської фортеці. Збірка була подарована вчительці заїжджим художником, який «малював могили і церкви»- з вдячністю за те, що знайомила його з містом та околицями.

Що міг малювати Т. Шевченко у Олександрівську? Що його цікавило? У проханні до Петербурзького «Общества поощрения художников», обґрунтовуючи задум альбому «Живописная Украина», він обіцяв увічнити для нащадків «следы вековых потрясений, поэтические предания о доблестных подвигах предков и разнообразные красоты природы». Де ж поділися ці ескізи? Марко Петрович пише: «Альбоми з етюдами та малюнками 1843 року були вилучені у Тараса Шевченка під час арешту на Дніпровській переправі у 1847 році. Якимось неймовірним шляхом вони потрапили перегодом до польського археолога і колекціонера Костянтина Свідзинського. Вже по смерті цього археолога Пантелеймон Куліш згадував: «Дивним і незбагненим явищем було б для якого-небудь малоросійського пана умираючий поляк, католик і аристократ, оточений такими речами, як мідні дошки з українськими сценами, гравірувані поетом Шевченком, як його дорожні альбоми, набуті з десятих рук за велику плату».

Сьогодні пам'ять про перебування Т. Г. Шевченка на Вознесенівці зберігає стара груша. Щороку на День народження поета сюди з'їжджаються представники всіх районів області, вчителі проводять біля неї відкриті уроки. Народні майстрині, вишивальниці приносять свої твори, присвячені поету, його творчості. Зокрема, багато творів шевченківської тематики є у народній майстрині В. Г. Харлової. У липні 2013р. відбулися урочистості, присвячені 170-й річниці з дня перебування Т. Г. Шевченка на Запоріжжі. Учасники у святковому вбранні, у вишиванках йшли урочистою ходою з майдану Фестивального до «груші Булатів» - місця, де Шевченко жив, перебуваючи на Запоріжжі. Там відбулися виступи – читання поезії Т. Г. Шевченка, власної поезії місцевих авторів, звучали пісні у виконанні запорізького співака і

композитора А. Сердюка, хорових колективів, фольклорних ансамблів, бандуристів.

Покоління запорожців глибоко шанують пам'ять про народного генія, вірного сина України, полум'яного борця за добро і свободу. Щороку в області проводяться культурно-мистецькі заходи, присвячені пам'яті Т. Г. Шевченка.

Яскраво засвідчують цю всенародну любов до Кобзаря документи, що зберігаються в фондах Державного архіву Запорізької області. Вони розповідають про те, як шанували пам'ять поета на Запоріжжі, починаючи з подій столітньої давнини (Тарас Шевченко і Запорізький край: за документами Державного архіву Запорізької області. – Запоріжжя, 1992. – 118 с.). Цінним джерелом є і книги. Так, журнал «Кіевская старина» за квітень 1901 р. писав: «26 февраля с. г. в Александровске, (Екатеринославской губернии), в театре Молчановского, был устроен кружком почитателей украинского поэта Т. Г. Шевченка, в память сорокалетней годовщины его смерти, литературно-вокальный вечер в пользу библиотеки и бедных. На вечере П. И. Чижевским была прочитана биография Тараса Григорьевича, после чего перед туманной картиной (портрет Шевченка) местный поэт Т. А. Полищук прочел свое стихотворение, посвященное памяти Т. Г. Шевченка. Дальнейшая программа вечера, состоявшая из трех отделений, была посвящена исключительно исполнению украинских песен хором под управлением Н. С. Попова и чтением произведений чествуемого поэта. Сбор от вечера достиг почти 400 рублей».

Серед тих, хто популяризував творчість Шевченка, почесне місце посідають наукові працівники та діячі мистецтв Запоріжжя: Михайло Давидович Бернштейн, Микола Севастьянович Державін, Трохим Абрамович Зіньковський, Іван Сергійович Паторжинський, Опанас Георгійович Сластіон та ін.

Присвятили Кобзарю свої вірші й запорізькі поети: П. П. Ребро, М. Х. Лиходід, М. Р. Ласков, О. Семко та ін.

1987 р. м. Запоріжжя було удостоєне великої честі: з 9 по 11 березня у нас проходило Всесоюзне літературне свято «В сім'ї вільній, новій». В дні

вшанування 175-х роковин поета запоріжці виступили з ініціативою побудувати йому достойний пам'ятник. В Запоріжжі було оголошено про збір коштів. Багато поштових переказів надходило з інших областей, республік, із-за кордону, зібрали чималеньку суму та через інфляцію ці гроші перетворилися на папірці...

Сподіваємося, що пам'ятник все ж таки побудують. Вже обрано проект майбутнього пам'ятника (автори: архітектор Ю. Бірюков і скульптор В. Дубінін). Постає монумент неподалік міськвиконкому і палацу культури «Дніпроспецсталь». Прийде час і образ Кобзаря вознесеться на святій землі козацької слави так само гордо й велично, як він вознісся вже в багатьох містах і країнах світу: в Києві, Каневі, Харкові, Москві, Вашингтоні, Палермо, Сіднеї, Парижі, та інших.

В цей же час колектив Обласного українського музично-драматичного театру імені М. О. Щорса (нині – Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр імені В. Магара) підготував виставу «Душі натхненна ліра» (за творами Т. Г. Шевченка). До речі, за даними відомого мистецтвознавця В. М. Гайдабури, в Запоріжжі під час окупації працював український драматичний театр, в репертуарі якого були 24 вистави, в т.ч. – «Назар Стодоля» за п'єсою Т. Г. Шевченка. Вона мала особливий успіх у глядачів.

В засобах масової інформації з'явилося повідомлення, поширене прес-службою Національного заповідника «Хортиця», що його керівництво і колектив планують реалізувати тематичний проект «Кобзар на Хортиці», адже, ще у 1964 році, коли створювали проект Заповідника, у плані були і парк, і пам'ятник Т. Г. Шевченку. Парк є, а на місці пам'ятника вже багато років стоїть пам'ятний знак у вигляді каменю з написом...

На відзнаку 175-річчя від дня народження видатного українського поета у жовтні 1989 р. біля Шевченківської районної ради м. Запоріжжя було відкрито невеличкий пам'ятник Т. Г. Шевченку.

8 вересня 2000 року біля Запорізького національного університету встановлено погруддя поета, створене на основі автопортрету часів заслання: молодий, засмучений Тарас дивиться на нас з великою тугою в очах зі «захалавною книжечкою» в руці.

З нагоди 190-річчя з дня народження поета в Музеї історії запорозького козацтва на Хортиці відкрито меморіальну дошку з барельєфом Т. Г. Шевченка (автори – скульптор О. Башкатов і архітектор Ю. Бірюков).

У м. Енергодарі встановлено погруддя Т. Г. Шевченкові у 2004 р.(скульптор Ф. Г. Логвинов). Поетові відведено найпочесніше місце на майдані біля палацу культури «Сучасник».

«Тарасова стежка» - так називається туристично-меморіальний маршрут, відкритий у північній частині о. Хортиця в 2005 році. На ньому встановлено 7 гранітних стел, на яких викарбувано слова Т. Шевченка, присвячені Запоріжжю, Хортиці, Великому Лугу.

Декілька років на обласному радіо звучала авторська програма запорізького письменника, почесного доктора Запорізького національного університету П. Ребра «Тарас Шевченко і Запоріжжя».

Запорізькі бібліотеки притаманними їм формами і методами пропагують творчість Т. Г. Шевченка: відзначають роковини великого сина нашого народу, зокрема, проводять тематичні літературні вечори, організовують виставки літератури. В краєзнавчому каталозі виділено розділ: «Т. Г. Шевченко і Запорізький край».

Нестримно плине час та чим далі, тим дорожчим стає нам геній Шевченка. В області 14 населених пунктів названо його ім'ям, а також – десятки будинків культури, кінотеатрів, книгарень, бібліотек, шкіл, парків, вулиць. Його ім'я носить і один з мікрорайонів м. Запоріжжя, завод у м. Вільнянську та ін. Йому присвятили свої вірші запорізькі поети.

По-новому дзвінко і чисто звучить Кобзареве слово «Бо знать, од Бога – і голос той , і ті слова!», воно допомагає нам знайти відповідь на питання, що одвічно хвилює народ – хто ми і де наші корені. Його слово залишається

совістю народу, могутньою зброєю в боротьбі за рівність людей і народів. І так буде, допоки житиме на землі хоч один українець.

Новальська Т. В., Бачинська Н. А., м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ТА БІБЛІОТЕК ПО УДОСКОНАЛЕННЮ КАДРОВОГО СКЛАДУ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Сучасні зміни охоплюють практично всі сторони бібліотечної діяльності, якість якої, в першу чргу, залежить від професійного рівня та особистісних якостей працівників бібліотек. Сучасний бібліотекар повинен бути особою з високим рівнем інформаційної культури, знати і вільно володіти новітніми технологіями, навичками пошуку та опрацювання різних видів інформації, бути здатним прогнозувати запити користувачів, моделювати свою діяльність, в залежності від їх ІП, мати комунікаційні здібності, тощо. Вимоги, що висувуються до сучасного фахівця, актуалізують проблему удосконалення кадрового складу бібліотек, вирішення якої в значній мірі залежить від взаємодії закладів та організації бібліотечно-інформаційної галузі.

Постановка питання удосконалення кадрового складу бібліотек вимагає глибокого аналізу його сучасного стану.

На сьогодні нараховується 18025 публічних бібліотек Міністерства культури України. Загальна кількість їх працівників 34407. Освітній рівень сучасних бібліотекарів, на перший погляд, викликає позитивне враження. Так, повну вищу освіту мають 12669 осіб (36,3%), базову вищу – 19019 (54,5%), тобто, в досліджуваних бібліотеках, освітній ценз мають 31688 бібліотекарів, що складає 90,7%. Занепокоєння викликає той факт, що бібліотечну повну вищу освіту мають лише 8317 працівників (23,8%), бібліотечну базову освіту – 15464 (43,3%).

Станом на 2010 рік найбільша кількість фахівців з бібліотечною освітою працює в обласних універсальних наукових бібліотеках – 1279 осіб (62, 4%). В публічних бібліотеках – 6312 осіб (20,0%).

Найменший відсоток працівників з вищою бібліотечною освітою працює в бібліотеках сільською місцевості – 1084 (7%).

Аналіз статистичних показників по областях свідчить, що найбільший відсоток фахівців з базовою вищою бібліотечною освітою працюють у наступних областях: Рівненській (41,1%); Харківській (37,2%); Миколаївській (32,6%); Донецькій (30%); Київській (29,9%); Сумській (28%); Луганській (27,3%) у містах Київ (32%) і Севастополь (38%).

Найменший відсоток – Одеська (13,4%); Херсонська (14,1%); Львівська (14,9%); Чернівецька (15%); Тернопільська (15,8%); Івано-Франківська (16,1%); Житомирська (16,5%); Закарпатська (17,7%). В решті областей показник наближений до середньостатистичного по країні й дорівнює 23,8%.

Не викликає сумніву, що передують по показниках ті області та міста, в яких протягом багатьох років планомірно здійснюється підготовка кадрів для бібліотечно-інформаційної галузі вищими навчальними закладами культури, зокрема, в Харківській державній академії культури і мистецтв, Київському національному університеті культури і мистецтв, Рівненському державному гуманітарному університеті, Луганській державній академії культури і мистецтв.

Досить низький відсоток бібліотечних фахівців у західному регіоні, можна пояснити тим, що на п'ять областей цього краю, лише два учбові заклади готують бібліотечних фахівців, а саме: Львівський національний університет імені І. Франка та філія КНУКІМ у м. Ужгороді. Прикро, що набори становлять в середньому 10-15 осіб, що не вирішує проблеми забезпечення кваліфікованими кадрами західного регіону. В 2013 році дипломи магістрів і спеціалістів отримали 218 випускників. Якщо ця кількість випускників вузів отримає робочі місця в бібліотеках, то їх збільшення відбудеться до загальної кількості бібліотекарів (34407 осіб) всього на 0,6 %. А кількість фахівців з

вищою бібліотечною освітою, (а їх сьогодні нараховується 8283), - лише на 2,6 %. Проте це незначне збільшення відбудеться в тому випадку, якщо випускники вузів займуть робочі місця в бібліотеках.

Як показало дослідження, сучасний освітній рівень бібліотечних працівників потребує подальшого удосконалення, адже дедалі зростаюче значення інформатизації для піднесення нашого суспільства, перетворення бібліотек на потужні інформаційні центри, які у системі соціальних комунікацій відіграють провідну роль, потребують відповідної освіти, головною метою якої є створення механізму професійної соціалізації особистості бібліотекаря, що сприяє модернізації бібліотечної справи, підвищення статусу бібліотек, розвитку професійного співтовариства.

Для удосконалення якісного складу персоналу бібліотек слід об'єднати зусилля установ та організацій, які зацікавлені в розвитку бібліотечно-інформаційної галузі, а саме: бібліотек, обласних та районних управлінь культури, вищих та середньо-спеціальних учбових закладів, УБА. Перш за все, необхідно з'ясувати потреби бібліотек у забезпеченості їх кадрами. Реальний стан кадрового складу по областях допоможе порушувати питання про збільшення бюджетного набору до вищих навчальних закладів та коледжів культури; відкриття в окремих регіонах, зокрема: Західному, Південному, Східному факультетів та кафедр при вузах культури по підготовці книгознавців, бібліотекознавців та бібліографів.

Наступне важливе питання – це безперервна освіта. Слід налагодити співпрацю коледжів культури з вищими навчальними закладами, що буде сприяти ступеневій підготовці фахівців.

Проблемним залишається питання державного розподілу випускників та їх відпрацювання в бібліотеках. Управління культури, бібліотеки повинні активніше співпрацювати з навчальними закладами, інформувати про наявність робочих місць в бібліотеках, подавати замовлення на випускників. Адже сьогодні на бюджетній основі здобуває бібліотечну освіту значно менша кількість студентів, ніж кілька десятиліть тому. Декілька слів слід сказати про

діяльність Української бібліотечної асоціації, яка була заснована в 1995 році. Головне завдання асоціації – впливати на розвиток бібліотечної професії та управління галуззю, а саме: брати участь у вирішенні проблем удосконалення бібліотечно-інформаційної політики, в тому числі її правових аспектів, розробці деонтології, розвиткові науки і практики бібліотечної справи, бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, формувати документну базу бібліотечної справи шляхом розвитку видавничої діяльності. Українська бібліотечна асоціація розвиває міжнародну співпрацю, є членом ІФЛА, партнером в реалізації міжнародних проектів і програм, що сприяють удосконаленню бібліотечно-інформаційної галузі та розвитку бібліотечної професії.

Проте, бажано, щоб ця громадська професійна організація активніше співпрацювала з вузами та коледжами культури, залучаючи студентів у члени УБА.

Важливим завданням на сьогодні є поліпшення іміджу бібліотек та тих, хто в них працює. Відомо, що престиж професії визначають економічні фактори та авторитетність і знання, якими володіють представники професії. Велике значення має усвідомлення бібліотекарями, що престиж професії залежить від їхньої кваліфікації та якості виконання професійних функцій, відповідності потребам суспільства, що постійно змінюється.

Взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі, розробка спеціальних проектів та програм допоможе усвідомити значущість, престижність бібліотеки та бібліотечної професії в країні, що сприятиме активізації розуміння суспільством значення інформаційної функції бібліотеки, яка ставить її в один ряд зі стратегічними ресурсами країни.

*Пахолок О.С.,
(м. Бережани, Тернопільська обл.)*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРАЄЗНАВЧІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Краєзнавча діяльність – одна з пріоритетних сфер роботи Бережанської центральної районної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка. Вона направлена на: сприяння соціальному та культурному розвитку регіону; виховання патріотизму, національної свідомості, поваги до історії, традицій Тернопільщини; поширення поглиблених знань про неї; охорону та використання природних багатств; виявлення та популяризацію місцевого досвіду; взаємодію з державними і громадськими установами та організаціями; підвищення престижу бібліотечного краєзнавства.

Одним із аспектів краєзнавчої роботи є формування і достатньо різноманітне використання фонду краєзнавчої літератури, який вміщує в собі книги, статті про область в цілому та про Бережанський район зокрема, публікації про видатних людей краю а також твори місцевих письменників, поетів, та інші краєзнавчі матеріали, що висвітлюють економічний стан краю, історичні та культурні особливості району, міста, екологічні проблеми тощо. Краєзнавчі документи виділено окремо у краєзнавчий куток, що розміщений у читальному залі Центральної районної бібліотеки. Тут зосереджено всі цінні видання, які користуються попитом, а дублетні примірники краєзнавчої літератури знаходяться у фондах відділу обслуговування. У краєзнавчому кутку оформлено книжкові виставки на теми: **«Із джерел рідної землі», « А коріння їхнє з Бережан...», «Бережани – місто літературних традицій», «Тернопільщина літературна», «Природа рідного краю».**

На основі зібраних краєзнавчих джерел у бібліотеці оформлено папки газетно-журнальних статей, а саме: **«Історія Бережан», «Лисоня», «Видатні діячі Бережанщини», «Бережанська «Просвіта», «Твої таланти, Тернопільщино»** та обл.

Бережанська центральна районна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка має свій доробок у галузі вивчення та узагальнення історичного краєзнавства. Це знайшло втілення у підготовці та виданні довідкових та інформаційно-бібліографічних матеріалів. Бібліограф Центральної районної бібліотеки Віра Палій підготувала підбірку бібліографічних довідок про видатних людей краю – письменників **Лева і Антона Лотоцьких, Богдана Лепкого і Левка Різника, поетів Марію Чумарну і Оксану Сенатович, Геннадія Мороза, Надію Репецьку і Федора Кржечківського, вчених Маркіяна Якубця, Миколу Чайковського і Мирослава Лабуньку, культурних діячів Ярослава Масляка та Володимира Савчака.**

З метою популяризації творчого доробку наших земляків було видано попереджувальні довідки на теми:

«Щедра палітра таланту» *(про О. Кульчицьку);*

«Настроєний життям, як скрипка» *(про Богдана Лепкого);*

«Творив для рідної землі» *(про Василя Подуфалого);*

«Згоріла зірка, але не погасла» *(про Дмитра Мирона-Орлика).*

Користувачам бібліотеки пропонувались також попереджувальні довідки:

«Скарбниця історії та культури рідного краю», в якій представлені матеріали про історію створення краєзнавчого музею та його сьогодення;

«Храм книги», де зібрані матеріали про історію створення Бережанського музею книги та його сьогодення.

Інтерес широкої громадськості міста до діяльності та творчості Маркіяна Шашкевича спонукав до підготовки та випуску бібліографічного покажчика **«Будитель Галицької землі»**. У цьому покажчику зібрані та описані матеріали про життєвий та творчий шлях Маркіяна Шашкевича, які знаходяться у фондах Центральної районної бібліотеки, Бережанського краєзнавчого музею та музею книги.

Видано також покажчики **«Лисоні вічне притяжіння»** (до 95-річчя боїв на [славетній горі Тернопільщини] Лисоні) та **«Його життя – як спалах зірки»** (до 100-річчя від дня народження Дмитра Мирона-Орлика).

Бібліограф Центральної районної бібліотеки Віра Палій брала активну участь у складанні іменного та географічного покажчиків до книги О. Коковіна **«Товариство «Рідна школа» на Бережанщині (1903 – 1939)»**.

В серії «Славетні імена Бережанщини» видано бібліографічну довідку **«Галина Дидик – зв'язкова Романа Шухевича»** (до 100-річчя від дня народження нашої землячки, уродженки с. Шибалин).

Серед підготовлених видань історико-краєзнавчої тематики найцікавішим є анотований бібліографічний покажчик **«Бережанська земля у краєзнавчих виданнях 1991-2011 рр.»**.

Презентація цього покажчика відбулася на зустрічі дослідників історії малої Бережанщини на тему **«Роль краєзнавства в дослідженні історії Бережанщини»**, яку провели районна рада і районна державна адміністрація. До організації зібрання однодумців, залюблених у минувшину краю, долучились Бережанський державний історико-архітектурний заповідник, краєзнавчий музей та Центральна районна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка. Працівниками бібліотеки була оформлена книжкова виставка **«Бережанська земля у краєзнавчих виданнях 1991-2011 рр.»**. Приємним подарунком для всіх учасників став однойменний анотований покажчик, який уклали бібліограф нашої бібліотеки Віра Палій та учений секретар Державного історико-архітектурного заповідника Надія Волинець.

Центральна районна бібліотека обл. Т.Г. Шевченка включилася і виборола І-ше місце на обласному конкурсі на кращий бібліографічний покажчик Тернопільщини. Бібліограф ЦБС підготувала і видала бібліографічний покажчик на тему **«Доля судила жити з піснею»**, приурочений 70-річчю від дня народження Василя Подуфалого – відомого краєзнавця, композитора Бережанщини, презентація якого відбулася в читальному залі бібліотеки в червні цього року.

З метою популяризації літератури про рідний край працівники бібліотеки використовують різні форми роботи, серед яких є традиційні, а також нові. Темі краєзнавства був присвячений комплекс заходів: **«Тут все священне, все твоє,**

бо зветься просто краєм рідним», «Літопис рідного краю», «І гомін віків, і природи краса», «Благословенний будь, мій краю», «Бережанщина із минулого в майбутнє».

Дієвими формами залучення користувачів до читання краєзнавчої літератури стали інформаційні години **«Цікаві факти про наш край», «Вони творять і мешкають на Бережанщині»;** експрес-інформації **«Стежинами Бережанщини», «Отчий світильник знань»** (про Бережанську гімназію); дні краєзнавства **«Тобі, рідний краю, і честь, і любов», «Наш край: щоденний ритм буття».**

З числа оновлених і ефективних форм масової роботи набули нового звучання краєзнавчі читання, краєзнавчі уроки. Вони були у нас проведені на такі теми: **«Рідне місто моє», «Скарбниця талантів землі Бережанської»** (про наших земляків Миколу Лепкого, Левка Лепкого і Миколу Бездільного), **«Літературними стежками рідного краю».**

Змістовну і різноманітну роботу проводить бібліотека разом із музеями, школами, Бережанським державним історико-архітектурним заповідником, Будинком народної творчості та громадськими організаціями, краєзнавцями.

Спільно з краєзнавчим музеєм проведено презентацію книги Романи Бортник **«Мій світ рядками віршів ожива»**, а також зустріч із поетесою Марією Звіришин – **«З любов'ю до людей».**

Працівники бібліотеки брали участь у презентації поетичного альманаху **«На хвилях Липи Золотої»**, яку проводив музей Б. Лепкого.

Одна з яскравих сторінок бібліотечного краєзнавства – популяризація літератури про Велику Вітчизняну війну, вшанування учасників визвольного руху ХХ століття та пам'яті жертв політичних репресій. У цьому напрямку заслуговує на увагу урок мужності **«Вдячну пам'ять збережемо»**, під час проведення якого читачі дізналися про багато невідомих фактів оборони Тернопільщини, ознайомилися з рідкісними фотографіями нашого міста воєнної пори, отриманих з мережі Інтернет.

Увагу учасників заходу привернули книжково-ілюстративна виставка **«Письменники про Велику Вітчизняну Війну»** та експозиція предметів воєнного періоду, яку представили нашій бібліотеці працівники краєзнавчого музею.

На основі зібраних краєзнавчих матеріалів у бібліотеці разом із краєзнавчим музеєм проведено теоретичну конференцію **«Маркіян Шашкевич – будитель народного духу в Галичині»**.

Готуючись до бібліотечних посиденьок **«Прощання з колядою»**, які проводилися спільно з музеєм книги, бібліотека організувала перегляд літератури **«Різдво у нашому домі»**.

На посиденьки були запрошені всі працівники бібліотеки та гості – активні користувачі нашої книгозбірні. Між присутніми велася невимушена розмова, спогади про українські звичаї, традиції, вірування, про історію Різдва Христового.

Звучали вірші, колядки, щедрівки. Активну участь у підготовці та проведенні заходу взяла хорова капела «Боян» Районного будинку народної творчості.

Нові можливості для покращення краєзнавчої роботи відкрило активне впровадження комп'ютерних технологій, підключення до глобальної мережі Інтернет.

Користувачі та відвідувачі відчули значну перевагу нових послуг у порівнянні з традиційними: замість багатогодинного пошуку та перегляду інформації у читальному залі – миттєвий результат у вигляді електронної копії документа, в т.ч. з питань краєзнавства.

Із запровадженням новітніх технологій бібліотека ввела в практику таку форму роботи, як віртуальна конференція. Через веб-камеру та мікрофон користувачі та бібліотекарі мають змогу обмінюватися своїми розповідями, думками, ділитися досвідом.

Зокрема, наша бібліотека взяла участь в інтернет-конференції за темою **«Світло її таланту»**, присвяченій Соломії Крушельницькій.

Цікавою була інформація про життя й творчість видатної співачки від працівників Львівської національної наукової бібліотеки обл. В. Стефаника, Рівненської та Івано-Франківської обласних універсальних наукових бібліотек, Буцацької центральної районної бібліотеки нашої області та інших.

Учасники віртуальної конференції отримали також інформацію про перебування С. Крушельницької на Бережанщині.

З даним повідомленням виступила науковий працівник Державного історико-архітектурного заповідника Надія Волинець. Свою розповідь вона доповнила фотографіями з власного архіву.

З учнями загальноосвітніх шкіл міста проведено віртуальну мандрівку «Всі шляхи ведуть у Бережани», де учні із захопленням подорожували мальовничими куточками нашої Бережанщини.

На сайті Бережанської ЦРБ розміщено віртуальні книжкові виставки: **«Вершина стрілецької слави»**, **«Моя подільська Швейцарія»** (до 635-річчя заснування м. Бережани).

З метою підвищення іміджу сільських бібліотек, популяризації історії Бережанщини з 1 травня по 1 грудня 2011 р. проведено огляд-конкурс бібліотек-філіалів **«Нашої історії рядки»**, який проходив у 2 тури. Переможців конкурсу нагороджено комплектами книжок.

15 червня 2012 року на базі Центральної районної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка проведено семінар бібліотечних працівників району на тему **«Бібліотека – осередок краєзнавчої роботи»**. Із вступним словом виступив начальник відділу культури і туризму РДА М.В.Драбик. Директор Бережанської ЦБС А. Л. Заруцька розкрила питання **«Сучасні підходи до організації краєзнавчої роботи»**.

Присутні прослухали консультації: **«Організація краєзнавчої роботи у сільській бібліотеці: різноманітність форм і методів, співвідношення традицій і новацій»**, **«Краєзнавчий ДБА: структура і методика ведення»**, **«Створення «малих форм» бібліографічних посібників краєзнавчої тематики»**.

Учасники семінару ознайомилися із блогами:

«Бережанщина – край чудовий», «Храм книги», «Моє рідне село», «Мій рідний край», а також здійснили екскурсію в Бережанський краєзнавчий музей.

В нашій бібліотеці в напрямку популяризації літератури з питань краєзнавства багато зроблено, але багато ще належить зробити. Але ми глибоко віримо, що спільними зусиллями, тісною співпрацею з місцевими організаціями ми здобудемо вагоміших результатів у задоволенні читацьких запитів, залученні нових користувачів, вихованні любові до рідної землі в молодого покоління.

Петренко О. Б., м. Київ

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

У 1992 році Національна бібліотека України для дітей розпочала науково-дослідницьку роботу з вивчення історії дитячих бібліотек України. За роки пошукової роботи матеріали досліджень висвітлювалися в публікаціях науковців НБУ для дітей та вийшли друком, зокрема: Погребняк Г. І. «Становлення та розвиток дитячих бібліотек України» (д. п. XIX ст. — 1940 р.); Новікова Н. О. «Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини XX століття»; Ашаренкова Н. Г., Гільманова Л. В. «Робота з читачами дитячих бібліотек України у повоєнні роки»; «Історія розвитку бібліотек України для дітей. 1960-1974 рр.»; «Історія розвитку бібліотек України для дітей. 1975-1991 рр.»; Душенчук Н. Г., Чачко С. О. «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України» (1960-1975 рр.); Душенчук Н. Г., Петренко О. Б. «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України» (1976-1991 рр.); Погребняк Г. І. «Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей» (1946-1976 рр.); Погребняк Г. І. «Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей» (1976-1991 рр.); Гажаман Н. О., Красножон В. М., Дяченко Н. С. «Бібліографічна діяльність бібліотек України для

дітей» (1960-1974 pp.); «Історія розвитку бібліотек України для дітей» (1975-1991 pp.).

Значну частину в науковому дослідженні відведено ретроспективним науково-допоміжним бібліографічним показникам «Видавнича діяльність Національної бібліотеки України для дітей» (1967-2002 pp.)», «Методичні видання обласних бібліотек для дітей (1945-2002 pp.)» та довіднику «Бібліотеки України для дітей», «Дитячі бібліотекарі України. Сто кращих». Підготовлено до друку монографію «Історія розвитку бібліотек України для дітей ХІХ ст. – 1991 pp.».

Завдяки науковому підходу до вивчення процесів бібліотечної роботи, впровадженню результатів досліджень у практику та, власне, самій бібліотечній практиці, яка слугувала джерельною базою для аналізу й узагальнення набутого досвіду, відтворено історію розвитку дитячих бібліотек України за такий тривалий історичний період. Поєднання історичної ретроспективи з проблемно-тематичним аналізом дало можливість подати історію українських бібліотек для дітей цілісно, показавши багатогранність функцій, роль і значимість їх в історії як бібліотекознавства, так і української культури.

У різні історичні періоди бібліотеки були центрами духовності, освіти та виховання підростаючого покоління. Дослідження періоду ХІХ ст. до 1940 р. показало, що на розвиток бібліотек впливали ідеї просвітителів, вчених, літераторів – І. Франка, К. Ушинського, М. Корфа, Х. Алчевської, Б. Грінченка, С. Сірополка, С. Русової, Д. Доброї, Г. Марголіної, які нерозривно пов'язували виховання нового покоління із читанням і розбудовою самостійних бібліотек для дітей. Якщо на початку 20-х pp. ХХ ст. існувало 23 самостійних дитячих бібліотеки, то наприкінці 30-х років майже в кожній області були організовані дитячі бібліотеки, існували обласні, центральні міські, міські та районні дитячі бібліотеки. Таких бібліотек на початок 1941 року налічувалось 191.

Дитячі бібліотеки постійно виборювали своє право на самостійне існування. Їх кількість то збільшувалася, то, за об'єктивних причин (роки голодомору та Великої Вітчизняної війни), зменшувалася. У дослідженні періоду 1941-1959 pp.

описано руйнацію бібліотек у роки війни і відновлення мережі дитячих бібліотек у післявоєнний період та роль бібліотекарів, роботу яких оцінювали переважно кількістю заходів політичного спрямування, у відбудові бібліотек та збереженні бібліотечних фондів.

Дослідження функціонування дитячих бібліотек у 60-х – с. 70-х рр. виявило позитивні тенденції у розвитку: впроваджується бібліотечно-бібліографічна класифікація, випробовуються експерименти з централізацією мережі, втілюється теорія книжкового ядра бібліотек. Поворотною віхою цього періоду є створення головної дитячої бібліотеки країни — Державної республіканської бібліотеки України для дітей (1967), яка стала науково-дослідним, науково-методичним, координаційним центром для дитячих бібліотек республіки. Проте гальмівними чинниками розвитку дитячих бібліотек, як культурних та інформаційних закладів, залишалися їх надмірна політизація, домінування принципу партійності бібліотек, розгляд теоретиками історії, теорії та практики бібліотечної справи не в єдиному контексті світового розвитку бібліотекознавства, а в протилежних напрямках: «соціалістичному» і «буржуазному», що породжувало перекоси в змісті роботи бібліотек, формуванні фондів, масовій та індивідуальній роботі з читачами.

Вивчення бібліотечної практики обслуговування дитячого населення 1975-1991 рр. показало, що в країні сформувалася мережа дитячих бібліотек: на кінець 1990 р. функціонувало 1349 бібліотек для дітей, 254 з яких – у складі 16 самостійних централізованих бібліотечних систем для дітей. Бібліотекарі намагалися подолати невідповідність між потребами дітей у книзі і формами бібліотечного обслуговування: читацькі потреби значно зросли, проте вони входили у протиріччя із заідеологізованими фондами бібліотек та з відкритістю доступу до інформації. Попри ідеологічні нашарування, бібліотечна практика з обслуговування читачів-дітей набуває комплексності: зосереджується увага на героїко-патріотичному, інтернаціональному, моральному та естетичному вихованні читачів, формуванні через книгу високих моральних якостей у дітей, поваги до людей праці, рідної землі, природи.

У 1985 році розпочинається демократизація суспільного життя, що внесло відповідні корективи: дитячі бібліотеки поступово відходять від ідеологічних догм, звільняються від бюрократично-партійного диктату, зосереджуючи увагу на виконанні своїх головних функцій — бути інформаційними, культурними, рекреаційними центрами дозвілля. Бібліотекарі освоюють суміжні професії: психолога, соціолога, організаторів дозвілля і стають високопрофесійними фахівцями бібліотечного обслуговування юних читачів бібліотек для дітей.

Досягнення в розвитку дитячих бібліотек України вміщено у довідниках: «Бібліотеки України для дітей», де йдеться про Національну бібліотеку України для дітей (дані станом на 01.01.2007 р.: назва, рік заснування, структура, книжкові фонди, режим роботи, поштова та електронна адреси, телефон, факс) та обласні, міські, районні, сільські дитячі бібліотеки України (інформація про стан мережі бібліотек для дітей, наявність комп'ютерної та розмножувальної техніки, перелік бібліотек для дітей, які мають електронну адресу та сайт); «Дитячі бібліотекарі України. Сто кращих», присвячене бібліотекарям з великої літери, засновникам бібліотек для дітей, які сформували їхні фонди, стали для юних читачів наставниками і порадиниками. Це сотня бібліотекарів, впливових особистостей, ділові та моральні якості яких отримали визнання в суспільстві.

Дослідження історії дитячих бібліотек України варто продовжувати, доповнюючи новими фактами, подіями та особистостями, аналізуючи, узагальнюючи і висвітлюючи діяльність сучасних дитячих бібліотек з позиції історичної ретроспективи та об'єктивності. У такий спосіб встановлюватиметься зв'язок епох та історичних періодів. Розкриття характерних тенденції минулих десятиліть та еволюціонування дитячих бібліотек у роки незалежності допоможуть об'єктивно висвітлити самовіддану роботу бібліотекарів на ниві освіти, культури та виховання дитини як громадянина і патріота своєї незалежної держави. Наразі розроблено Програму наукового дослідження «Бібліотеки України для дітей: 1991-2011 рр.».

Список використаних джерел

1. Ашаренкова Н. Г. Робота з читачами дитячих бібліотек України у повоєнні роки / Н. Г. Ашаренкова, Л. В. Гільманова; Держ. б-ка України для дітей, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — К., 1998. — 83 с.
2. Бібліотеки України для дітей : довідник / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Н. Г. Душенчук, Г. І. Погребняк, Л. П. Полікарпова. — Вінниця : Теза, 2008. — 311 с.
3. Дитячі бібліотекарі України. Сто кращих / Нац. б-ка України для дітей. — К., 2012. — 208 с. : фото.
4. Історія державних бібліотек України для дітей : методика наук. дослідж. / Держ. б-ка України для дітей ; авт.: О. Ф. Довгич, В. М. Медведєва, Т. М. Турбаніст, Н. Г. Душенчук, О. Г. Саватєєва, Т. І. Пилипенко. — К., 1993. — 26 с.
5. Історія розвитку бібліотек України для дітей (1941-1959 рр.) / Нац. б-ка України для дітей. — К., 2005. — 88 с.
6. Історія розвитку бібліотек України для дітей (1975-1991 рр.) / Нац. б-ка України для дітей; наук. ред. Л. П. Каліберда. — К., 2011. — 116 с.
7. Історія розвитку бібліотек України для дітей (1960-1974 рр.) / Нац. б-ка України для дітей. — К., 2007. — 76 с.
8. Новікова Н. Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини ХХ століття : моногр. / Н. О. Новікова ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2006. — 287 с.
9. Погребняк Г. І. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України / Г. І. Погребняк ; Держ. б-ка України для дітей. — К., 2003. — 92 с.

Полянська Н. І., м. Харків

ПАРТНЕРСТВО В КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК (на прикладі ХДНБ ім. В. Г. Короленка)

У сучасних умовах бібліотека повинна бути в центрі всіх культурно-просвітницьких заходів, що проводяться місцевою громадою. Вона має надавати інформацію про народні традиції, залучити жителів до вивчення культурної спадщини краю, сприяти їх творчому розвитку. Успішнішого результату в поширенні краєзнавчої інформації бібліотека може досягти у співдружності з інформаційними, навчальними, культурно-мистецькими установами, творчими спілками. Саме партнерські відносини, а не конкуренція розширюють усталені рамки просвітницьких заходів.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка накопичила великий досвід партнерської співпраці у царині краєзнавчої діяльності. Насамперед, активним, взаємовигідним є співробітництво з Харківською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, з бібліотеками провідних ВНЗ Харкова, Центром краєзнавства ім. П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, співробітниками харківських музеїв, зокрема, художнього, історичного, літературного, музеїв історії окремих навчальних закладів, видавцями та видавництвами краєзнавчої літератури («САГА», «Харьковская старина», видавництво Приватного музею міської садиби, «Савчук»), обласними методичними центрами підвищення кваліфікації працівників культури та бібліотечних працівників системи професійної освіти, організаційно-методичним центром культури і мистецтва, Харківським єпархіальним управлінням Української Православної Церкви та іншими установами. Варто наголосити і на вдало створюваних творчих тандамах Бібліотеки з окремими науковцями, письменниками, художниками.

Проведення науково-практичних конференцій, краєзнавчих читань, тематичних вечорів, презентацій нових видань про Харківщину, Днів фахівця, участь у роботі редколегій харківських видань – далеко не повний перелік спільних проєктів. Організовані заходи дозволяють об'єднати не лише зусилля, а й ресурси, наслідком яких є покращення краєзнавчого інформаційного сервісу.

Одним із важливих напрямків краєзнавчої діяльності ХДНБ ім. В. Г. Короленка є популяризація ресурсів з історії та культури Слобожанщини. Тут використовуються широкі можливості партнерських відносин. Зокрема, разом з мистецтвознавцями Харківського художнього музею в Бібліотеці створена «Мистецька вітальня». Розповідь фахівця про творчість того чи іншого художника супроводжується оформленням книжкової виставки, бібліографічним оглядом за темою, що надає можливості користувачеві далі самостійно глибше вивчити тему. Тематичні години, проведені зі співробітниками Харківського літературного музею, відкривають невідомі

сторінки творчого життя письменників. Участь у традиційних «Сумцовських читаннях», організованих Харківським історичним музеєм, допомагає у вивченні історії, етнографії краю. Широкого розголосу набув Міжнародний літературно-мистецький захід «Йогансен-fest», організаторами якого були Харківська обласна організація Національної спілки письменників України, Департамент культури Харківського міськвиконкому, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харківський літературний музей. ХДНБ ім. В. Г. Короленка репрезентувала книжкову виставку прижиттєвих видань письменника.

Тематичні вечори, проведені спільно з бібліотеками ВНЗ, сприяють донесенню до молоді інформації про Харків, походження назв його вулиць, пам'ятні місця. Найуспішнішими були заходи, організовані спільно з колегами із Харківського національного університету внутрішніх справ, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Проведення засідань клубу «Краєзнавець», що діє при ХДНБ ім. В. Г. Короленка з 1978 р., неможливо уявити без участі працівників Центру краєзнавства ім. П. Т. Тронька ХНУ ім. В. Н. Каразіна, редакційно-видавничої групи Харківського тому «Реабілітовані історією», музеїв Харкова та області.

В галузі інформаційної підтримки здійснюваних заходів ділові та творчі зв'язки існують з Харківським обласним радіо, редакціями місцевих періодичних видань (газет «Слобідський край», харківського випуску «Комсомольская правда в Украине», «Сегодня»).

Партнерські відносини Бібліотеки в галузі наукової краєзнавчої діяльності реалізуються шляхом участі у роботі щорічних наукових конференцій «Слобожанські читання» (Харківський художній музей, Харківський обласний науково-методичний центр охорони культурної спадщини), «Краєзнавство і учитель», «Багаліївські читання» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини» (ХОДА, Управління культури,

ХДАК та ін.), тощо. Співробітники Бібліотеки входять до редколегій деяких харківських видань, наприклад, журналу «Віра і Розум», видаваного Харківською єпархією Української Православної Церкви.

Науково-методична партнерська діяльність Бібліотеки в галузі краєзнавства здійснюється, зокрема, шляхом проведення заходів і читання методичних лекцій для курсантів Науково-методичного центру професійно-технічної освіти у Харківській області та Обласного навчально-методичного центру підвищення кваліфікації працівників культосвітніх закладів; організації та проведення семінарів, у т. ч. міжнародних, присвячених актуальним проблемам розвитку бібліографії, особливо краєзнавчої.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка бере участь у підготовці фахівців бібліотечної справи. Тут щороку студенти Харківської державної академії культури та Харківського училища культури проходять практику за темою «Краєзнавча діяльність бібліотек». Співробітники Бібліотеки рецензують дипломні роботи випускників ХДАК.

Партнерські стосунки складаються й у видавничій справі. Деякі краєзнавчі бібліографічні посібники виходять друком за сприяння установ та організацій, зацікавлених у розповсюдженні інформації про них. Це стосується, наприклад, таких бібліографічних покажчиків, як «Курорт «Березівські мінеральні води»: до 150-річчя заснування», «Історія розвитку циркового мистецтва у Харкові», «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток», виданого за сприяння Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна тощо.

В популяризації краєзнавства нині використовуються інформаційні технології. Веб-сторінка «Краєзнавство», розміщена на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка, створюється і підтримується співробітниками відділу «Україніка». Але його наповнення неможливо уявити без партнерських відносин з відповідними установами, окремими науковцями та краєзнавцями, які надають свої статті та повідомлення для розміщення в мережі Інтернет. Причому коло партнерів та географія їх проживання розширюється: учасниками проектів та

публікацій є дослідники з Києва, Кам'янця-Подільського, Полтави та інших міст.

Таким чином, партнерство в галузі краєзнавчої діяльності сприяє ширшому розповсюдженню інформації про край, залученню молоді до дослідницької роботи, а, відтак, і вихованню у неї зацікавленості минувшиною і сьогоденням міста, області, вирішенню фахових бібліотечних проблем.

Приліпко Т. А., м. Київ

КРАЄЗНАВЧА ШЕВЧЕНКІАНА

Національна історична бібліотека України до 200-річчя з дня народження поета, художника, мислителя, демократа Т.Г. Шевченка започаткувала новий проект «Історична Шевченкіана», який є довготривалим. Тематика праць Кобзаря охоплює широку палітру світової й вітчизняної історії, проблеми політичної й національно-визвольної боротьби, біблійні й біографічні мотиви, в т. ч. і краєзнавчого спрямування – перебування поета в різних місцевостях та відтворення героїчних, історичних подій в його творах, пов'язаних з українським географічним фактором.

Історична Шевченкіана недостатньо вивчена та маловідома широкому загалу і перед нами стоїть завдання заповнити цю прогалину. Фахівцями науково-бібліографічного відділу розроблено проспект бази даних (БД), в якому визначено основні напрями формування ретроспективної бібліографічної «Історичної Шевченкіани».

Об'єктом вивчення «Історичної Шевченкіани» є джерела з фондів нашої Бібліотеки для БД, що подають біографію поета та аналіз його історико-літературної, етнографічної, археологічної та художньої спадщини. Хронологічно БД в АБІС ІРБІС 64 містить бібліографічні записи **книг** (автобіографія, нариси біографії, листування, спогади і записки сучасників,

дослідження творчості тощо), **статей, публікацій** українською та російською мовами з першої половини XIX ст. і до 2014 р. Бібліографічні записи частково анотовані, в деяких випадках документи розкриваються за допомогою змісту та назв розділів. Джерелами для БД є фонди, бібліографічні напрацювання Бібліотеки, поточні та ретроспективні посібники, а також фонди провідних бібліотек України.

Мета роботи: показати особистість Кобзаря, розкрити та вивчити **історичну значимість** його багатобічної історико-літературної та художньої діяльності, донести до користувачів невідомі сторінки його **повсякденного життя**. В подальшому БД стане споживачам надійним орієнтиром з історичної Шевченкіани, підґрунтям для видання однойменного бібліографічного покажчика. Плануємо оприлюднити бібліографію на сайті Бібліотеки.

Серед основних напрямів тематичного відбору джерел для БД є розділ її схеми **«Т. Г. Шевченко і край»**. Фонди нашої Бібліотеки містять понад 1000 бібліографічних записів матеріалів про Кобзаря, зокрема, 40 бібліографічних покажчиків. Вказані джерела першими вводилися до бази і мають позначку «Утримувач документів НІБУ». На сьогодні вже маємо вагомий масив бібліографічних записів, чільне місце якого належить краєзнавчим виданням, публікаціям, статтям.

Згадаймо коротко біографічні події життя поета. Навесні 1843 р. Т.Шевченко, навчаючись в Петербурзькій художній академії, приїхав на рідну українську землю. Побував у Києві, Яготині, Качанівці, Кирилівці, Березані та на Запоріжжі. 1844 року побачило світ перше видання "Живописної України", що містило шість офортів "У Києві", "Видубицький монастир", "Судна рада", "Казка", "Дари в Чигирині 1649 року", "Старости".

У 1845 р. він вирушив удруге в Україну, впродовж 1845-1847 рр. працював у Тимчасовій комісії для розбору давніх актів (Київська археографічна комісія) на посаді художника, збирача фольклору, етнографічних матеріалів. Він досконало володів техніками олійного живопису, акварелі, сепії, рисунку олівцем, вугіллям, офорту. Відвідав він і Київщину, Полтавщину,

Чернігівщину, Поділля та Волинь (2, 3, 4, 5, 6). У лютому 1846 р. на Чернігівщині Т. Шевченко зробив ряд замальовок: "Потир із церкви с. Мохнатин", "Трапезна чаша Густинського монастиря", "Енколпійон". Малював пам'ятки архітектури, історичні пам'ятки, збирав народні пісні, легенди про С. Палія, У. Кармалюка. На запрошення М. Д. Іванишева в червні-липні 1846 р. брав участь у розкопках скіфського кургану Переп'ятиха Васильківського повіту Київської губернії. Результати роботи опубліковано в трьох зошитах «Древностей, изданных Временной Комиссией для Разбора Древних Актов» (1). Планував підготувати підручник з української етнографії.

Він влаштувався на роботу в Київський університет 21 лютого, але вже 24 березня 1847 р. був заарештований. Влітку 1859 року здійснив останню подорож в Україну – Лебедин, Пирятин, Кирилівка, Київ.

Наведемо декілька прикладів назв міст і сіл, регіонів України в творах Т. Шевченка: м. Бердичів – поема «Чернець», повість «Прогулка с удовольствием и не без морали»; с. Гульськ Новоград-Волинський р-н Житомирської обл. – повість «Варнак»; Волинь – поезії "За байраком байрак" та "Ой, чого ти почорніло, зеленее поле"; с. Лемишівка Яготинський р-н Київської обл. – поезія «Садок вишневий коло хати», м. Полтава – поема «Іржавець», м. Очаків – поема «Невольник».

Презентована БД має пошукові ключі, зокрема, географічне поле, за яким можливо віднайти різні населені пункти та регіони перебування Тараса Григоровича. Так, наприклад, кількість згадуваних місцевостей: (Черкащина – 11 позицій, м. Яготин Київської обл. – 11, с. Качанівка Чернігівської обл. – 3, м. Лубни Полтавської обл. – 3, м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. – 5).

Історичний творчий доробок Кобзаря є цінним внеском у розвиток краєзнавства, фольклору, археології, живопису. Зібраний матеріал адресовано та, сподіваємось, стане в пригоді вченим-шевченкознавцям, краєзнавцям, викладачам, учителям, студентам, учням.

Список використаних джерел

1. Древности, изданные Временною Комиссией для Разбора Древних Актов, утвержденной при Киевском военном Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К. : Литогр. И. Вальнера, 1846. – VI, 24 с., XI табл. ил. – Южнорусские древности.
2. Розум В. Шляхами Кобзаря [по Київщині]. – К.: Київ. обл. кн.-газ. вид-во, 1963. – 142 с. : портр.
3. Тарас Шевченко і Вінниччина : біобібліогр. покажчик /Вінниц. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. К.А. Тімірязєва; уклад. Г. Авраменко. – Вінниця, 2004. – 108 с.
4. Ребро П.П. Т. Шевченко і Запоріжжя : [розвідки, нариси, інтерв'ю]. – Запоріжжя : Хортиця, 1996. – 67 с. : іл., портр.
5. Лазаревський О. І ті люди, і село... : Тарас Шевченко на Конотопщині // Вітчизна. – 2007. – № 5-6. – С. 116-132.
6. Шляхами Тараса Шевченка. Чернігівщина: путівник / редкол.: С. Л. Лаєвський, Л. П. Линюк, С. О. Половнікова та ін.; авт. тексту: С. Л. Лаєвський, Л. П. Линюк, С. О. Половнікова, Н. Є. Самохіна. – К.: Богдана, 2012. – 276 с.: іл. – Імен. покажч.: с. 258-273.

Пристаї Г. І., м. Івано-Франківськ

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСІВ У ІВАНО- ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ УНІВЕРСАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМ. І. ФРАНКА

Актуальність дослідження: Краєзнавча робота розглядається, як один з найважливіших, пріоритетних напрямів діяльності бібліотек [1]. Дослідження історії краю – тривалий і багатовекторний процес, який диктує нові завдання. Це зумовлено тенденцією постійного зростання інтересу до історії регіонів, їх культури, життя й творчості діячів мистецтва, пов'язаних з процесами відродження та збереження національних традицій, народних ремесел, художніх промислів, вивченням культурних особливостей краю [2].

Мета дослідження полягає у розкритті діяльності обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка з питань краєзнавства, здійсненні системного аналізу, повного й оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів. Вивчення краєзнавчих ресурсів бібліотеки допоможе обґрунтувати видозміну традиційних форм, продуктів, послуг; виявлення нових та визначення їх практичного застосування.

Методи дослідження. Аналіз науково-методичних джерел, синтез, порівняння та узагальнення отриманих відомостей; практичні – спостереження, бесіда, анкетування, моніторинг.

Результати дослідження та їх обговорення. Івано-Франківщина – колоритний і своєрідний регіон, що славиться неповторними ландшафтами, самобутньою культурою, туристичною привабливістю.

Роботу з питань краєзнавства обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка (ОУНБ ім. І. Франка) проводить у кількох напрямках: історичному, природно-географічному, економічному, екологічному, народознавчому, літературному, мистецькому. Для її успішної організації бібліотечні працівники нагромаджують інформацію про історію, культуру краю, діяльність видатних земляків, популяризують їхню творчість, виявляють і отримують додаткові знання про рідний край, доносять їх до широкого кола читачів; здійснюють збір, опрацювання, збереження та надання у користування краєзнавчих документно-інформаційних ресурсів з різних аспектів життєдіяльності регіону.

Краєзнавчі видання зберігаються у фонді відділу краєзнавчої літератури та частково у кількох структурних підрозділах бібліотеки: у відділі літератури з мистецтва, книгозберігання та довідково-бібліографічному. Тут сформовано авторський книжковий фонд академіків В. Качкана та В. Грабовецького, колекції з власних зібрань краєзнавців Л. Вардзарука, П. Арсенича, В. Морозюка, фотомитця В. Пилип'юка та фонд мецената з США – нашого краянину Є. Паранюка. Особливу цінність складають фонди рідкісних видань, ретровидань, рукописів відомих людей Івано-Франківщини, колекцій грамплатівок із записами творів світової класичної музики.

Літературно-мистецьке краєзнавство пов'язане з вивченням та залученням користувачів бібліотеки до творчості авторів, які пишуть про край, чи творили у ньому [3]. Бібліотека зосереджує діяльність на поверненні творчої спадщини, збиранні та виданні творів письменників-земляків, біографічних документів, записів з вуст живих сучасників. Так, започатковано серію „Гості літературно-мистецької вітальні”. Це – збірник інтерв'ю, що знайомить з доробком і неординарними долями творчих людей Прикарпаття, а за структурною побудовою, інформаційним наповненням кардинально відрізняється від традиційних інформаційних продуктів бібліотеки [4].

Під час дослідження доведено, що культуротворча функція бібліотеки реалізується всією її діяльністю як закладу культури. Спостерігається переорієнтація з традиційної соціокультурної діяльності ОУНБ ім. І. Франка на роботу із зв'язків з громадськістю, що передбачає не тільки популяризацію краєзнавчих ресурсів, а й підняття значення бібліотеки у суспільстві. Окрім збереження культури регіону завдання бібліотеки – сприяти її розвитку. Трансформуючі процеси ОУНБ ім. І. Франка знайшли місце і серед інших культурних закладів краю: музеїв, театрів, спілок, мистецьких навчальних закладів: синтезуються в тій чи іншій мірі функції бібліотеки та координується робота з цими установами. Завдяки точним знанням їхньої діяльності бібліотечні працівники постійно ведуть діалоги у проведенні спільних проєктів. Так, відділом літератури з мистецтва створено пріоритетні проєкти „У колі муз” та „Сузір'я майстрів Прикарпаття”, у рамках яких проводиться цикл заходів, що викликають серед громадськості значний резонанс та популяризують краєзнавчий ресурс бібліотеки.

У співпраці з Музеєм мистецтв Прикарпаття бібліотека долучилася до проведення мистецьких акцій „Ніч у музеї”: до Дня Святого Валентина – „Я хочу вам сказати про любов”, до Міжнародного дня музеїв та „Шарм літньої ночі”.

Сьогодні книгозбірня плідно співпрацює з Національним академічним гуцульським ансамблем пісні й танцю „Гуцулія”. Втілюються спільні проєкти у

відзначенні Шевченківських Днів та Днів міста. Започатковано цікаву, неординарну форму популяризації мистецьких колективів Івано-Франківщини – серію слайдоспектаклів „Йти вперед, зберігаючи традиції”.

Важливим етапом у популяризації краєзнавчих продуктів бібліотеки стало налагодження співпраці 2012 року з Центром патріотичного виховання учнівської молоді ім. С. Бандери. Це дає можливість за сукупністю невідомих досі матеріалів істотно доповнювати образ історії нашої культури, визначних постатей та сприяти піднесенню патріотичної самосвідомості.

Тісні взаємини з викладацьким складом й студентами Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника дали змогу лобіювати питання про створення лабораторії творчої молоді, заходи в рамках якої проводяться у новому форматі в тижневому блоці навесні або восени. Заходи, що проходять в ОУНБ ім. І. Франка, подаються на шпальтах газет в єдиному комплексі культурних подій міста.

Шляхом проведення моніторингів спільно з краєзнавцями, істориками, мистецтвознавцями, митцями, враховуючи запити реальних та потенційних користувачів, готуються документи і носії інформації – бюлетені: „Літературне Прикарпаття”, „Пам’ятки історії і культури області”, „Мистецька палітра”, „Музичний арсенал” та ін., здійснюється інформаційне забезпечення управлінського апарату, організацій міста, окремих користувачів та централізованої бібліотечної системи області. Завдяки цьому спектр та сервіс бібліотечних послуг краю значно розширюється.

Серед цікавих видавничих проєктів бібліотеки: буклети листівок вибраних робіт, що експонувались у мистецькій вітальні; автобіографічні мозаїки з додатком відео-презентацій та відео літописів, присвячених ювілейним датам митців. Всі ці культурологічні проєкти й матеріали оперативно ознайомлюють з творчим доробком і неординарними людьми краю.

Новизною є формування працівниками відділу літератури з мистецтва теки: „Банк мистецьких цікавинок” про діяльність Івано-Франківського осередку

Національної Спілки кінематографістів України зі сторінок преси та серії DVD-дисків з фільмами режисерів Прикарпаття.

Створено цикл мультимедійних презентацій „Розмаїтий мистецький дивосвіт” та відео-фільмів „В рамках партнерства”, яким передувала багатовекторна пошукова робота. Систематично наповнюються і оновлюються бази даних „Мистецтво” та „Видатні діячі Прикарпаття”, що також сприяє популяризації мистецького життя краю.

Результати дослідження показали, що нові моделі популяризації краєзнавчих ресурсів ОУНБ ім. І. Франка в основному є діючими: у чомусь – розвиваються та знаходяться на стадії становлення, деякі з них уже отримали позитивні відгуки. Майбутнє збагатить ці моделі ще ефективнішими можливостями, а бібліотека зможе їх реалізувати та провести обмін досвідом із провідними бібліотеками України.

Список використаних джерел

1. Кушнарєнко Н. Теоретичні засади бібліотечного краєзнавства / Н. Кушнарєнко // Вісн. ХДАК. – 2006. – Вип. 17. – С. 119-131.
2. Барабаш С. Модерація заходів у роботі з громадськістю та персоналом як комплексна форма менеджменту в бібліотеках / С. Барабаш // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 5. – С. 1-3.
3. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / П. Тронько ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії. – К., 2000. – 270 с.
4. Постельжук О. Новітні види інформаційно-аналітичної продукції обласних універсальних наукових бібліотек України / О. Постельжук // Бібл. вісник. – 2013. – № 1. – С. 3-8.

**ВЕБ-САЙТ «FAMILYSEARCH»
ЯК ЗАСІБ ПОШИРЕННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІБЛІОТЕК**

Поширення краєзнавчих знань, яке, за визначенням Н.М. Кушнарєнко, є «планомірною і цілеспрямованою діяльністю бібліотеки щодо поширення об'єктивних та достовірних знань про свій край у формі, доступній для жителів усього краю, відвідувачів бібліотеки» – традиційно важливий напрям краєзнавчої діяльності сучасної бібліотеки [1, С. 324].

Сьогодні найефективнішим засобом популяризації краєзнавчих документів та просування краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг бібліотеки, який дозволяє охопити найширшу аудиторію реальних і віддалених користувачів, є глобальна мережа Інтернет. Окрім представлення інформації на власному веб-сайті, бібліотеки можуть використовувати можливість репрезентації краєзнавчих ресурсів на спеціалізованих веб-порталах [2, С. 71].

Краєзнавчі ресурси бібліотек є важливою складовою джерельної бази генеалогічних досліджень.

Розглянемо пропозиції, які надає бібліотекам світу веб-сайт «FamilySearch» (<https://familysearch.org>) [3], котрий підтримується Генеалогічним товариством штату Юта (США), заснованим ще 1894 р. Сьогодні «FamilySearch International» – одна із найстаріших у світі некомерційних сімейно-історичних організацій, яка присвячує свою діяльність об'єднанню поколінь нащадків. Її основною метою є допомога людям у пошуку інформації про своїх предків шляхом надання безкоштовного доступу до історичних записів. Важливою формою такої діяльності є плідна співпраця з генеалогічними товариствами, архівами, бібліотеками різних країн світу щодо розробки стандартів зі збирання, фотозйомки, індексування, публікації та

зберігання записів. Сучасні цифрові технології надають унікальні можливості для реалізації таких завдань та обміну генеалогічною інформацією.

У структурі веб-сайту «FamilySearch» працює безкоштовний сервіс «ПошукоWiki», створений за аналогією з відомою мережевою енциклопедією, який пропонує громадським організаціям, архівам та бібліотекам будь-якої країни світу розмістити інформацію про власну установу та напрями діяльності, що допоможе залучити нових користувачів із числа відвідувачів веб-сайту «FamilySearch», кількість яких щорічно сягає 1 млн. чол. Важливим фактом є наявність російськомовної версії веб-сайту, що значно розширює можливості його використання нашими співвітчизниками.

Окрім того, що «FamilySearch» може перенаправляти трафік користувачів на сайт бібліотеки, тут пропонується розміщення посилання на facebook-сторінку, висвітлення проектів бібліотеки, реклама її заходів, подання інформації про міжнародні наради, семінари та конференції, публікація повнотекстових періодичних видань, розглядається можливість надання послуг віртуальних консультантів із генеалогічних досліджень тощо.

На сторінках багатьох країн (Австралії, Великої Британії, Канади, Німеччини, Перу, США, Франції) можна ознайомитися з ґрунтовними академічними довідками та оглядами, присвяченими детальному аналізу установ даної країни, ресурси яких є цінним джерелом для проведення генеалогічних досліджень. Зокрема, тут подані довідки про системи архівів і бібліотек у даній країні; охарактеризована законодавча та нормативно-правова база, яка регламентує доступ до архівних і бібліотечних ресурсів країни; представлена коротка інформація про конкретні установи з характеристикою їх фондів та колекцій, адресами, контактами відповідальних осіб та посиланнями на веб-сайти; бібліографічні списки літератури; фотографії будівель архівів та бібліотек тощо.

На сторінці, присвяченій установам України, сьогодні розміщена тільки коротка довідка про архівну систему нашої держави. Реєстрація українських бібліотек, які мають потужні напрацювання у сфері краєзнавчої діяльності,

фонди яких можуть стати у нагоді при проведення генеалогічних досліджень, можуть значно розширити свою користувачську аудиторію, зареєструвавшись у розділі «ПошукоWiki» веб-сайту «FamilySearch».

Отже, веб-сайт «FamilySearch» є потужним ресурсом поширення генеалогічної інформації, можливості якого можуть активно використовуватися і бібліотеками України для виконання одного з основних завдань краєзнавчої діяльності – надання знань про предків, які сприяють зростанню самосвідомості особистості, а також формуванню міцного духовного зв'язку між поколіннями минулого, сучасного і майбутнього.

Список використаних джерел

1. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство: підручник / Н.М. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
2. Неверова Т.А. Краеведческая деятельность библиотек: учеб.-метод. пособие / Т.А. Неверова. – М. : Либерия-Бибинформ, 2005. – 136 с. : ил.
3. FamilySearch [Electronic resource] / FamilySearch International. – Electronic data. – [USA], [s. n.]. – Mode of access: Wide World Web: URL: <https://familysearch.org/>. – Eng. – The title from the screen.

**Проценко Л.Г, Іванченко Л. А.,
с. Дубовичі, Кролевецький р-н, Сумська обл.,**

СПАДОК КОЧУБЕЇВ У СЕЛІ ДУБОВИЧІ

Зараз людям, котрі живуть у селі Дубовичі складно навіть уявити весь внесок роду Кочубеїв для розвитку і значення в історії цього населеного пункту. Звичайно, оцінка діяльності цього роду має протиріччя і в масштабах держави, від «возхвалення» до «гоніння». Це зрозуміло, адже міняються часи, міняються пріоритети і погляди на історичні події.

Коротко «пробігши» по історії виникнення роду Кочубеїв, згадаймо, що їхній предок татарин Кучук-бей був охрещений в православ'я з ім'ям Андрій, а його внук – Василь Леонтійович – дав роду славне ім'я, залишився вірним до смертної страти у своїй присязі служінню одному царю, одній державі.

Незабаром, після воєнних перипетій, у 1708 році цар Петро I видає Грамоту на повернення маєтків вдові В. Л. Кочубея – Любові Федорівні Жученко. Серед маєтків були хутір Ретик і село Дубовичі. З того часу аж до 1918-х років XX ст. володіли Дубовичами Кочубеї.

Зважаючи на відданість Василя Леонтійовича царю, Петро I і подальші правителі держави роблять наближеними до царського двору багатьох нащадків Кочубея. Під час правління Олександра I правнук Василя Леонтійовича, Віктор Павлович Кочубей, стає міністром внутрішніх справ на два терміни. Це говорить про високу довіру і статус родини Кочубеїв в імперії. В подальшому Кочубеї рідняться з багатьма аристократичними сім'ями і обіймають важливі посади в управлінні державою. Представники цього роду відзначались ініціативністю, ерудованістю, освіченістю і вели активне громадське і суспільне життя.

Маєтності Кочубеїв у селі Дубовичі в XVIII-XX ст. в рамках імперії були середні. Досліджуючи в архівах і бібліотеках діяльність родини Кочубеїв, можна сказати, що вони володіли прагматизмом і дбайливістю у господарюванні. В історії розвитку дворянства імперії Російської були різні часи. Багато дворянських родів розорялись, продавали маєтки. Та дубовицькі Кочубеї відчували економічну ситуацію у всі часи і підлаштовувались до неї. На хуторі Ретик відкривається паперова фабрика, в селі будуються цегляний, цукровий, крохмальний заводи, розвивається лісове і аграрне господарства. Завдяки Василю Васильовичу (1829-1878 рр.) селу надається статус містечка, запроваджуються ярмарки, а це давало приплив капіталу та розвиток ремесел і підтримку сільським жителям.

Неабияким є внесок родини Кочубеїв у розвиток духовного і культурного життя в селі Дубовичі. За власний кошт та за утримання того ж Василя Васильовича відкривається в селі парафіяльне училище. Різними представниками цієї родини в селі будуються церкви: на сільське кладовище у 1825 році переносять храм з хутора Ретик, який зводився завдяки Любові Федорівні Жученко, 1863 року закладається домовою церква біля маєтку в парку.

Храмовий комплекс у центрі села 1777 року зводився з розмахом на майбутній приплив прихожан. В стародруках бібліотек знаходимо описи храму. На жаль, в силу перипетій ХХ ст., жодна з церков не збереглася. Окрасою центрального храму була чудотворна ікона Дубовицької Божої Матері.

На поклоніння до ікони приходили з усіх околиць. За розповідями старожилів, чавунна підлога храму була вичовгана до заглиблень від ніг прихожан, а під час свят в храмі надавали притулок богомольцям і паломникам. Ікона Дубовицької Божої Матері була родовою свяติною не лише родини Кочубеїв. У Софійському соборі Національного заповідника «Софія Київська» зберігся образ Дубовицької Божої Матері, подарований собору княжною Львовою.

Облаштованість селища, духовне і культурне життя, краса природи, притягували в Дубовичі людей різних станів. Тут народилось, жило і працювало чимало цікавих особистостей. Про них – окрема розмова. Завдяки насиченому життю, чисельність населення до 1855 р. досягла 4 тис. осіб.

Великим внеском Кочубеїв у селі Дубовичі є парк, який дожив до наших часів. Ландшафтне поєднання річки й парку додає шарму та радує око. Парк є окрасою села, свідком життя уже більше двохсот років, надихає своєю красою поетів, художників, музикантів, сприяє романтичному настрою.

На архівному фото у парку біля будівлі панського маєтку ми бачимо духовий оркестр, людей на терасі. Зважаючи, на те, що на той час Василь Петрович – чоловік Варварі Василівни (останньої володарки маєтку) – був предводителем Глухівського дворянства, можна здогадуватись, що у цьому будинку проводились дворянські збори, засідання, бали. У післявоєнні роки (тобто в 1946-х роках ХХ століття) в залишках маєтку була школа, потім відкрили лікарню. Працювало там і пологове відділення. Багато дубовичан з'явилися на світ у тих стінах. Співавтор цієї статті – один з народжених там.

На завершення хочеться відмітити, що та пам'ять і ті пам'ятки, залишені Кочубеями, які вціліли і збереглися до нашого часу, ми повинні вберегти і передати нащадкам, бо це – данина пам'яті й нашим предкам, які вкладали і

свій труд, і майстерність, які під керівництвом Кочубеїв створювали ці пам'ятки; донести до нащадків ту, знайдену спільними зусиллями науковців, дослідників, архівних, музейних і бібліотечних працівників інформацію, яка нам доступна. Хотілось би, щоб минуле було збережене для майбутнього.

Список використаних джерел

1. ДАЧО, Ф. 127, оп. 1, спр. 3624.
2. ДАЧО, Ф. 127, оп. 1, спр. 3625.
3. Липский А. Ф. *Моя автобиография* / А. Ф. Липский. – СПб., 1884.
<http://dostovalov.ru/af1.html>
4. Павлович П. Э. *Дубовичи. Имение Варвары Васильевны Кочубей* / П. Э. Павлович. – К., Тип. Кульженко, 1903.
5. *Памятная книга Черниговской губернии*. – Чернигов, 1862.
6. *Российская Родословная Книга, издаваемая кн. Петром Долгоруким*. – СПб.: Тип. Э. Веймара, 1855. – Ч. 2.
7. Сінкевич Н.О. *Реліквії та чудотворні ікони Софії-Київської* / Н. О. Сінкевич. – К., 2011.
8. ЦДІАУ, Ф. 707, оп. 20, спр. 19.
9. ЧЕИ. – 1864. – № 1-24. – С. 53.

Салата Г. В., м. Київ

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ШТРИХИ ДО ПРОБЛЕМИ

Людству ХХІ століття необхідне нове мислення та ціннісні орієнтири для становлення нового типу глобальної спільноти людей, здатних подолати те, що їх роз'єднує заради збереження соціобіологічного життя на планеті. Громадськість переживає конструктивний креатив нових форм суспільного життя, основою якого є всесвітня електронна мережа Інтернет, з її неоднозначним характером. Сьогодні будь-яка людина нашої планети може «відвідати» бібліотеку за її допомогою.

Збільшення можливостей доступу до засобів отримання, зберігання та відтворення інформації подібне цунамі, що стимулює спільноту віднаходити об'єднавчі фактори окремих громадян нашої планети. Адже сучасна наука

інформаційного суспільства не тільки не відображає єдиного образу та єдиної методології, а й відсутній єдиний образ взаємодії з суспільним оточенням.

Постановка проблеми. Бібліотечне краєзнавство може і повинно стати ваговою складовою інформаційного суспільства, адже особливістю ситуації в сучасному книгознавстві та бібліотекознавстві є визнання того, що запит іде від визнання впливу теоретичних і методологічних наукових досягнень на суспільний прогрес.

Аналіз джерел і публікацій. Бібліотечне краєзнавство в інформаційному суспільстві має комплексний характер і знаходиться в центрі уваги дослідників, починаючи з кінця ХХ століття. Об'єкт міждисциплінарних досліджень, процес переходу і образ нового суспільства, проблеми глобалізації та взаємодії цивілізацій, численні моделюючі інформаційні образи суспільства, тлумачення бібліотечного краєзнавства в інформаційному суспільстві та інформаційного суспільства зокрема – становить спектральний погляд на проблему.

Метою доповіді є спроба окреслити взаємозв'язок сентенцій «користувач-бібліотека-краєзнавство-інформація-суспільство».

Основна частина. Усвідомлення та прагнення людини пізнавати й управляти процесами соціального функціонування та реалізація цих прагнень у розвитку бібліотечного краєзнавства визначає процес актуалізації переведення розгляду (осмислення) бібліотеки із книгозбірні регіонального масштабу до національної працюючої інформаційно-програмної системи. Бібліотека – національне багатство інформаційного суспільства, бібліотечне краєзнавство ХХІ століття – вагомий інформаційний ресурс нашої держави, її платиновий запас.

Сучасні дослідження окресленої проблеми відкидають співвідношення рівня знань з рівнем людської поведінки, відходять від фундаментальності, що, на думку автора, є неприпустимим. Загравання із всесвітньою мережею Інтернет, а за інформацією Вікіпедії число користувачів Інтернету в 2012 році налічувало приблизно 2,4 мільярда чоловік, що становило більше ніж 34% від

населення планети, у псевдопроінформованості користувача – перший шлях до примітивізму індивіду.

Саме бібліотечне краєзнавство, як інформаційний ресурс, повинно стати каталізуючим фактором в процесі співвідношення рівня знань з рівнем людської поведінки на місцях, в державі, на планеті. Активність користувачів бібліотек на регіональному рівні, що активно формують інформаційний, економічний, соціальний, політичний та духовний виміри буття індивіду, передбачає образ мобільного суспільства, яке не просто існує, а створює себе, здійснюючи власну самоідентифікацію, але інтегровану в інформаційний простір.

На сучасному етапі зберігається безліч неоднозначних, а часом і суперечливих трактувань сутності бібліотечного краєзнавства в інформаційному суспільстві. Більшість науковців розглядають лише фактори та наслідки окресленої проблеми, в той час як фундаментальне значення має аналіз протиріч, тенденцій та суб'єктів («користувачів») цього процесу. Інтегрованість бібліотечного краєзнавства розвинулася в міждисциплінарні науки, концепції, що дозволяють розпочати процес наукового узагальнення проблеми.

Бібліотечне краєзнавство інформаційного суспільства в науці, зокрема, відіграє особливу роль, адже, виступаючи необхідною умовою індивідуальної наукової діяльності, формує її системно-утворюючий механізм. Так, праці окремих вчених регіонального рівня з'єднуються в наукові галузі, напрямки та утворюють цілісну систему. Від ефективності наукових комунікацій залежить вся професійна діяльність наукового співтовариства. Створюючи вільний доступ до каталогів бібліотек, всесвітня електронна мережа надає обопільний зв'язок між замовником та постачальником, що об'єднано в систему «користувач-бібліотека-краєзнавство-інформація-суспільство».

Осмислення унікальності бібліотечного краєзнавства як суб'єкта інформаційного суспільства, змінюється розумінням того, що становлення його

новітніх форм без розвитку бібліотечного краєзнавства, або суб'єктності на державному рівні та рівні культурному стає неможливим.

Скавронський П. С., м. Бердичі

6

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКИМИ КНИГАМИ

Бібліотека Російської Академії наук (надалі БАН) в Санкт-Петербурзі — це перша державна наукова бібліотека громадського користування в Росії, яка була заснована за указом Петра I ще в 1714 році. Громадський статус БАН унікальний, тому що він поєднує в собі функції як наукової, так і публічної бібліотеки.

Після створення БАН розпочалась епоха швидкого розквіту науки та культури в Росії. Першим її директором був призначений лейб-медик Петра I Роберт Карлович Арескін. А першим бібліотекарем став Іоган-Даніель Шумахер. В БАН служили видатні вчені свого часу: Ф. І. Шуберт, А. А. Куник, А. А. Шахматов, К. Г. Залеман, К. М. Бер та інші.

Першу службову поїздку за кордон для поповнення фондів бібліотеки та налагодження зв'язків з європейськими бібліотеками здійснив ще в 1721 році І.-Д. Шумахер. Посилаючи його за кордон, Петро I склав для нього інструкцію: **«Пункты о том, что библиотекарю Шумахеру чрез путешествие ево в Германии, Франции, Англии, Голландии учинить»**. Після повернення І.-Д. Шумахер повідомив Петру I імена зарубіжних вчених з якими, на його думку, необхідно було підтримувати контакти та запропонував **«двомяки книги на другие новыя менять»**, що поклало початок міжнародному книгообміну.

Восени 1716 року ганноверський резидент при російському дворі Х.-Ф. Вебер писав в своєму щоденнику: **«... Если будет продолжаться постоянно приращение и теперь уже драгоценной библиотеки, то в немного лет она станет наряду с важнейшими Европейскими, не по числу, но по**

достоинству находящихся в ней книг...». Член Петербургской Академии профессор Г.-Б. Бюльфинтер в 1731 р. відмітив авторитет нового закладу такими словами: «...Кто задумает основательно изучить естественные науки и землемерие, пусть ориентируется на Париж, Лондон и Петербург. Там имеется коллектив сведущих лиц и оборудование. Петр сам занимался науками. Потому он собрал всё, что для этого необходимо, — замечательную библиотеку. Искусный и старательный смотритель этого собрания Шумахер показывал мне вновь поступивши книги...».

У XVIII столітті Бібліотеку відвідують як співробітники Російської Академії наук, так і сторонні відвідувачі. Відомо, що в 1715 році одним з перших читачів БАН був мандрівник і перший російський консул в Китаї Лоренцо Ланге. 2 лютого 1724 року Л. Блюментрост брав для першої читачки БАН Цесарівни Анни Петрівни книгу «Всемирно известное путешествие Адама Олеария в Московию и в Персию...». В 1733-1735 рр. академічну Бібліотеку відвідував молодий гвардійський офіцер Василь Іванович Суворов, батько майбутнього генералісимуса. З 1742 р. бібліотека була відкрита щоденно.

Таким чином починалось комплектування, облік, каталогізація і збереження фондів Бібліотеки Академії наук [57].

Політичні події 1918-1919 рр. розвивались настільки швидко, що примусили Російську Академію наук подумати про самостійну закупівлю книг на Україні. З цією метою навесні 1919 року на Україну було відряджено співробітника Слов'янського відділу Альфреда Людвиговича Бема. Головною метою його поїздки в Київ було придбання книг та періодичних видань українською мовою для Слов'янського відділу Бібліотеки. Відомості про цю поїздку збереглись у звіті А. Л. Бема, який було опубліковано в «Известиях РАН» за 1919 рік [63], а також в архівних матеріалах Російської Академії наук [61; 62].

Обмежений в часі одним місяцем, А. Л. Бем зіткнувся з певними труднощами в роботі. Швидка зміна політичних подій на Україні не давала можливості вести планомірну роботу по реєстрації книг Головному

Управлінню в справах друкарства, заснованому в 1918 році, а також Головній Книжковій палаті в Києві, яка прийшла йому на зміну. За діючим на той момент на Україні закону про друкарство, з 11 обов'язкових екземплярів, що надходили в Головну Книжкову палату в Києві, лише два призначались для Росії. Ще під час роботи в Міністерстві по великоруських справах в 1918 році, де А. Л. Бем завідував книжковим відділом, він приклав багато зусиль для введення обов'язкового екземпляру, призначеного для відправки в Петроград [81, с. 3].

Кількість книг українською мовою, які видавались в 1917-1919 рр. на Україні, різко зростає. Відкрилось багато досить великих видавництв, таких як: «Час», «Друкар», «Вернигора», «Криниця», «Сяйво», «Шлях» та інших. В Києві виникли спеціальні книжкові магазини. Коштів, виділених А. Л. Бему на придбання літератури, було вочевидь недостатньо. Через це йому довелося зупинитися на придбанні найважливіших видань. Деякі з них вдалося отримати безкоштовно від окремих установ та приватних осіб, наприклад, Всеукраїнського Кооперативного Видавничого Союзу, «Вернигори», Дніпросоюзу; велику допомогу надала редакція журналу «Комашня», а також приватні особи — В. І. Барвінок, Е. В. Шарлемань, В. І. Базилевич та М. П. Алексєєв. Однак деякі українські періодичні видання, які до того моменту перестали виходити, А. Л. Бему так і не вдалося придбати. Навіть Національна бібліотека не змогла йому сприяти, тому що сама відчувала труднощі з комплектуванням таких періодичних видань, як: «Нова Рада», «Відродження», «Державний Вісник», «Робітнича газета» та інші, які були першоджерелом з історії українського руху [81, с. 3-4].

Всього А. Л. Бем придбав біля 250 назв книг і біля 20 назв періодичних видань українською мовою, не рахуючи отриманих безкоштовно. З літератури публіцистичного спрямування брав лише ті, де висвітлювалось економічне життя України. З художньої літератури вибирав збірки творів авторів і видання класиків, а також переклади на українську мову російських письменників [81, с. 4].

Наприклад, ним було придбано комедію М. В. Гоголя «Ревізор» в перекладі Миколи Садовського [12], оповідання А. П. Чехова «Білолобий» в перекладі Юрія Русова [88], в книжковому магазині «Українська книгарня «Т-ва Друкарь» (*Київ, Хрещатик ч. 50*) було придбано оповідання Максима Горького «Макар Чудра» в перекладі П. Ковальчука [14], оповідання Л. М. Андрєєва «Петька на хуторі» в перекладі В. Старого [1].

Йому довелось відмовитись від придбання великої кількості навчальної літератури, за виключенням авторів з відомими науковими іменами. Так, було придбано аж 23 екземпляри книг М. С. Грушевського: в книжковому магазині «Українська книгарня «Т-ва Друкарь» (*Київ, Хрещатик ч. 50*) «Всесвітню історію в короткім огляді» в шести частинах [16; 17; 18; 19; 20; 21], розвідки, статті, промови «З політичного життя Старої України» [22], статті й тексти «Переяславська умова України з Москвою 1654 року» [27], книги «Старинна історія: греко-римський світ» [30], «Україна і Росія: переговори в справі нового ладу (липень-серпень 1917 р.» [32], «Українська Центральна Рада й її Універсали: перший і другий» [33], «Якої ми хочемо автономії і федерації» [35], а також в інших магазинах – оповідання «З старих карток» [23], книги «Про старі часи на Україні» [28], «Про українську мову і українську школу» [29], «Студії з економічної історії України. Економічний і соціальний перелом XV-XVII ст. Господарство польського магната на Задніпров'ю» [31], «Хмельницький в Переяславі, історичні образи» [34], «Ярослав Осмомисл»: історичні образи» [36], «Sub divo: оповідання, начерки, замітки» [37]. В книжковому магазині «Українська книгарня «Т-ва Друкарь» (*Київ, Хрещатик ч. 50*) А. Л. Бемом було придбано книги М. Ф. Сумцова «Вага і краса української народної поезії» [73], «Слобідсько-українські історичні пісні» [75], «Старі зразки української народної словесності» [76], «Українські співці й байкари» [77], «Хрестоматія по українській літературі для народніх вчителів, шкіл учительських та середніх і для самоосвіти» [78]. Придбано було також і журнали «Книгарь» (вид. «Час») [47], «Наше минуле» (вид. «Друкарь», ред. П.

І. Зайцев) [58], «Україна» (ред. М. Грушевський) [82], «Шлях» [90] та інші [81, с. 4].

Крім літератури українською мовою А. Л. Бем придбав невелику кількість книг німецькою, французькою та англійською мовами про Україну. Також було придбано *60 польських книг*, виданих у Варшаві, Кракові, Львові та Києві. А. Л. Бем вважав їх необхідними для Слов'янського Відділу Бібліотеки Російської Академії наук. Російськомовних книг купувати він не планував, але на місці незабаром переконався в тому, що лише негайна закупівля могла б хоча б частково зберегти для Росії книги, які видавались на Україні російською мовою. Всього ним було придбано *160 назв російських книг і періодичних видань*. В основному це були книги, які мали науковий інтерес, дисертації, художня література (в Київських журналах друкувались Іван Бунін, Олександр Купрін, Анна Ахматова), університетські підручники, періодичні журнали [81, с. 4].

В дар від В. І. Барвінка А. Л. Бем отримав книги «На порозі нової України» М. С. Грушевського [26], «Народне господарство і міжнародне економічне становище України на порозі державного будівництва» Л. Б. Бухановського [6], «Військово-Науковий Вісник Генерального штабу У.Н.Р.» [9] та «Незабутні: літературно-критичні мініатюри» С. В. Петлюри [64], від Е. В. Шарлеманя — «Описанне хліборобських товариств О. Синявського [70], «Труди 1 Всеукраїнського Агрономично-Економічного З'їзду 22-26 жовтня 1917 року у Києві» [80], «Хліборобські спілки» Б. М. Мартоса і О. Синявського [56] та «Вісник Міністерства Земельних Справ» [10].

Таким був репертуар видань, успішно доставлених поштою в Бібліотеку Російської Академії наук в 1919 році. Література українською та польською мовами увійшла до складу Слов'янського фонду, а книги іншими іноземними мовами поповнили фонд II Іноземного Відділу. Книги російською мовою були передані I Відділу [81, с. 4-5].

До наших днів збереглися рукописні Книги надходжень Слов'янського Відділу, які зберігаються у відділі фондів обслуговування Бібліотеки Російської

Академії наук. В Книгу надходжень за 1919 рік вписано 283 назви українських і 56 назв польських книг і періодичних видань з поміткою **«Покупка А. Л. Бема в Києве по порученню бібліотеки»**. Під час сучасного вивчення цієї Книги надходжень співробітниками БАНу лише 30 назв не вдалось виявити в карткових каталогах БАН [81, с. 5].

Деякі екземпляри Слов'янського фонду після 1930 року вилучено в спеціальне сховище і були недоступні для читачів в радянські часи. Серед них виявились і ті, які були привезені з Києва А. Л. Бемом. Наприклад, довгий час перебували в спеціальному сховищі «Ілюстрована історія України» М. С. Грушевського [25], «Начерк розвитку української літературної мови» професора М. Ф. Сумцова [74], «Боротьба» та «Панна Мара» В. К. Винниченка [7; 8], «Наша рідна мова» М. Возняка [11], «Українське мистецтво» М. Голубця [13], «Історія України в народних думках та піснях» Григор'єва-Наша [15], «З сучасної української літератури: начерки і характеристики» О. С. Грушевського [24], «Декламатор», укладений С. Гаєвським [39], «Похід Карла XII на Україну» Д. І. Донцова [40], «Погробовець Запорозької Січі» М. Дубецького [41], «Московсько-українська фразеологія», «Словник московсько-український» та «Словник українсько-московський» В. Г. Дубровського [42; 43; 44], «Думи Кобзарські» з передмовою В. Степового [45], «Іван Франко: про життя його та діла» С. О. Єфремова [46], «До страшних днів у Києві: єврейська соціалістична молодіж і єврейське робітництво в сі дні» та «Поет-народолюбець: життя та діла Павла Грабовського» Г. А. Коваленка [48; 49], «Тарас Шевченко» В. Д. Коряка [50], «Курс українського правопису» О. Б. Курило [53], «Про життя Тараса Шевченка» Б. С. Лепкого [54], «Українська культура» та «Українська мова» І. І. Огієнка [59; 60], «Програма Української Народної Республіканської Партії» [65], «Українські думи та пісні історичні» Д. М. Ревуцького [66], «Рецензії на шкільні підручники» [67], «Україна наш рідний край» С.Л. Рудницького [68], «Україні: збірка поезій» В. І. Самійленка [69], «Українська справа» П. Я. Стебницького [72], «Хто такий В. Винниченко: біографічний нарис» Ю. Тищенко [79], «Український Декламатор: з портретами поетів і письменників»,

укладений П. А. Ковальчуком [83], «Природні багатства України» І. А. Феценка-Чопівського [84; 85], «Червона калина: літературний збірник «Українського Січового Війська» під редакцією М. Угриня-Безгрішного [86], «Наша пісня» С. Шелухіна [88], «Коліївщина: (Гайдамаччина в 1768 році)» К. Широцького [89], «Літературно-Критичний Альманах» [55]. З 1990 року в Бібліотеці Російської Академії наук ведеться робота по опису та поверненню в фонд цієї літератури. На сьогоднішній день відомо лише про 41 екземпляр українських видань, придбаних А. Л. Бемом, які побували в спеціальному сховищі. Можливо, роботу по виявленню всіх книг з колекції А. Л. Бема вдасться закінчити, коли будуть описані всі українські книги, повернуті з спеціального сховища [81, с. 5].

З загального числа видань, придбаних А. Л. Бемом, співробітниками Бібліотеки Російської Академії наук виділені та описані книги, періодичні видання та календарі. Складені два допоміжних покажчики, покажчик заголовків, серій, персоналій, перекладачів, відповідальних осіб та дарувальників, а також покажчик книг, повернених зі спеціального сховища [81, с. 5].

Поповнення фонду Слов'янського відділу Бібліотеки Російської Академії наук (БАН) в Санкт-Петербурзі українськими книгами продовжується і в наш час. Тісний зв'язок з цією Бібліотекою підтримує Бердичівське регіональне товариство Національної спілки краєзнавців України. Бердичівські краєзнавці систематично беруть участь у міжнародних наукових семінарах, які проводить на базі Бібліотеки Російської Академії наук (БАН) в Санкт-Петербурзі громадська організація «Українська національно-культурна автономія Санкт-Петербурга» за ініціативою і під керівництвом кандидата філологічних наук, члена Національної спілки письменників України, професора Лебединської Тетяни Іванівни. Так, бердичівські краєзнавці Скавронський П. С., Бедь М. М., Цветкова А. М., Сінчук В. І., Мартинюк М. В., Кучерява В. М., Адаменко В.В., Самойленко Л. І. неодноразово були учасниками таких семінарів: VII Міжнародного наукового семінару «Діячі науки і культури Росії з України», що

відбувся 10-14 травня 2007 р., Міжнародного наукового семінару «Отечественная война 1812 года в военно-историческом и культурном наследии Украины и России», присвяченого 200-річчю перемоги Російської армії над Наполеоном, який відбувся 13-16 травня 2012 р. та XIII Міжнародного наукового семінару «Українськими стежками Санкт-Петербурга», що відбувся 13-16 травня 2013 р.

В ході дружніх зустрічей з працівниками Слов'янського відділу Бібліотеки Російської Академії наук (БАН) в Санкт-Петербурзі, які відбувались під час проведення таких Міжнародних наукових семінарів Бердичівськими краєзнавцями подаровано Слов'янському відділу збірники науково-краєзнавчих конференцій, які проводились на теренах Житомирщини: «Бердичівська земля в контексті історії України» [3], «Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття» [5], «Бердичів древній і вічно молодий» [2], «Бердичівська земля у плині часу» [4], «Краєзнавство та музейна справа в Україні» [51], «Слово твоє невмируще в віках» [71], «Культурний простір Житомирщини-Волині XIX-XX століть» [52]. Співпраця Бердичівського регіонального товариства Національної спілки краєзнавців України з «Українською національно-культурною автономією Санкт-Петербурга» та Бібліотекою Російської Академії наук (БАН) в Санкт-Петербурзі продовжується. Поступово поповнюється і фонд Слов'янського відділу українськими книгами. Хоча бердичівці не єдині, хто бере участь в поповненні українськими книгами фондів Слов'янського відділу БАНу. Бердичівські краєзнавці вже готуються до Міжнародного наукового семінару, який відбудеться в травні 2014 року на базі Слов'янського відділу Бібліотеки Російської Академії наук і буде присвячений 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка.

Список використаних джерел

1. Андреев Л. М. (1871-1919). *Петька на хуторі: оповідання* / Л. М. Андреев; переклав В. Старий. — К.: Видання Т-ва «Час», 1918. — 16 с.

2. Бердичів древній і вічно молодий: [матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. (8-11 черв. 2005 р., м. Бердичів)] / голов. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. Косенко, 2005. — 300 с. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Т. 32).
3. Бердичівська земля в контексті історії України: [матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф., 18-21 трав. 1999 р., м. Бердичів] / відп. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. А. К., 1999. — 174 с.: іл. — (Науковий збірник "Велика Волинь". Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Т. 19).
4. Бердичівська земля у плині часу: матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. класика англ. л-ри Джозефа Конрада (26-29 верес. 2007 р., м. Бердичів) / голов. ред. М. Ю. Костриця. У 2-х т. — Житомир: М. Косенко, — 2007. — Т. I. — 383 с. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Вип. 37).
5. Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття / відп. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. Косенко, 2001. — 254 с. — (Науковий збірник "Велика Волинь". Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Т. 22).
6. Бухановський Л. Б. Народне господарство і міжнародне економічне становище України на порозі державного будівництва: (короткі нариси) / Л. Б. Бухановський; Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія. — К.: Видання «Робітничої газети», б. р. — 46 с.
7. Винниченко В. К. Боротьба: (з листів студента засланоного в солдати) / В. К. Винниченко. — Вид.3-є. — Київ; Харків: Вид-во «Дзвін», 1917. — 75 с.
8. Винниченко В. К. Панна Мара: комедія на 4 дії / В. К. Винниченко. — Вид. 3-є. — Київ; Харків: Вид-во «Дзвін», 1918. — 80 с.
9. Військово-Науковий Вісник Генерального штабу У.Н.Р. — К., 1918. — № 1 — 64 с.; № 2. — 84 с.; № 3 — 71 с.
10. Вісник Міністерства Земельних Справ. — К., 1918. — (Рік 1, № 2-12).
11. Возняк М. Наша рідна мова / М. Возняк. — Вид. 4-е. — К.: Видавниче Т-во «Вернигора», 1917. — 14 с.
12. Гоголь М. В. Ревізор: комедія на 5 дій / М. Гоголь; переклав М. Садовський. — К.: Видання Т-ва «Час», 1918. — 100 с.
13. Голубець М. Українське мистецтво: (вступ до історії) / М. Голубець. — Львів-Київ: Накладом вид-ва «Шляхи», 1918. — 31 с.
14. Горький М. Макар Чудра / М. Горький; переклав з рос. П. Ковальчук. — К., б. р. — 16 с.
15. Григор'єв-Наш. Історія України в народних думах та піснях / Григор'єв-Наш. — К.: Видала М. Грінченко, 1918. — 174 с.
16. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 1. До XIII віку / М. С. Грушевський. — К., 1919. — 168 с.
17. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 2 / М. С. Грушевський. — К., 1917. — 176 с.
18. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 3. Віки XVII і XVIII / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 143 с.

19. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 4. Європа в рр. 1789-1848 / М. С. Грушевський. — К., 1919. — 167 с.
20. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 5. По за-європейські краї в останніх століттях / М. С. Грушевський. — К., 1919. — 160 с.
21. Грушевський М. С. Всесвітня історія в короткім огляді. Ч. 6. Європа в другій половині XIX в. / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 160 с.
22. Грушевський М. С. З політичного життя Старої України: розвідки, статті, промови / М. С. Грушевський. — К., 1917. — 126 с.
23. Грушевський М. С. З старих карток: оповідання / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 95 с.
24. Грушевський О. С. З сучасної української літератури: начерки і характеристики. Ч. 1. Українські повістярі другої половини XIX в. / О. С. Грушевський. — Вид. 2-е. — К.: «Криниця», 1918. — 205 с.
25. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 566 с.
26. Грушевський М. С. На порозі нової України / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 120 с.
27. Грушевський М. С. Переяславська умова України з Москвою 1654 року: статті й тексти / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1918. — 63 с.
28. Грушевський М. С. Про старі часи на Україні: коротка історія України: (для першого початку) / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1917. — 160 с.
29. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1917. — 61 с.
30. Грушевський М. С. Старинна історія: греко-римський світ / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 159 с.
31. Грушевський М. С. Студії з економічної історії України. Економічний і соціальний перелом XV-XVII вв. Господарство польського магната на Задніпров'ю / М. С. Грушевський. — К., 1917. — 95 с.
32. Грушевський М. С. Україна і Росія: переговори в справі нового ладу (липень-серпень 1917 р.) / М. С. Грушевський. — К., 1917. — 16 с.
33. Грушевський М. С. Українська Центральна Рада й її Універсали: перший і другий / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1917. — 16 с.
34. Грушевський М. С. Хмельницький в Переяславі: історичні образи / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1917. — 79 с.
35. Грушевський М. С. Якої ми хочемо автономії і федерації / М. С. Грушевський. — Вид. 4-е. — К., 1917. — 16 с.
36. Грушевський М. С. Ярослав Осмомисл : історичні образи / М. С. Грушевський. — Вид. 3-є. — К., 1917. — 77 с.
37. Грушевський М. С. *Sub divo*: оповідання, начерки, замітки / М. С. Грушевський. — К., 1918. — 111 с.
38. Грушевський О. С. З сучасної української літератури: начерки і характеристики. Ч. 1. Українські повістярі другої половини XIX в. / О. С. Грушевський. — Вид. 2. — К.: «Криниця», 1918. — 205 с.

39. Декламатор: (хрестоматія) уложив С. Гаєвський. — Кн. 1. — К.: «Поступ», 1919. — 158 с.
40. Донцов Д. І. Похід Карла XII на Україну / Д. І. Донцов. — К.: «Т-во ширення народної культури», 1918. — 28 с.
41. Дубецької М. Погробовець Запорозької Січі: іст. нарис професора Краковського ун-ту Марьяна Дубецького; переклад з пол. мови з додатками і одмінами Ів. Федорченко. — К.: «Гасло», 1917. — 18 с.
42. Дубровський В. Г. Московсько-українська фразеологія / В. Г. Дубровський. — К.: «Рідна мова», 1917. — 147 с.
43. Дубровський В. Г. Словник московсько-український / В. Г. Дубровський. — К.: «Рідна мова», 1918. — 542 с.
44. Дубровський В. Г. Словник українсько-московський / В. Г. Дубровський. — Вид. 6-е. — К.: «Рідна мова», 1918. — 361 с.
45. Думи Кобзарські / з передм. В. Степового. — Вид. 2-е. — Черкаси: «Сіяч», 1918. — 105 с.
46. Єфремов С. О. Іван Франко: про життя його та діла / С. О. Єфремов. — Петроград: Благотворит. О-во издания общепользнихъ и дешевыхъ книгъ, 1916. — 46 с.
47. Книгарь: літопис українського письменства. — Київ: Час, 1917-1919 (1917, Рік 1, Число 1-4; 1918, Рік 2, Число 5-11, 12/13, 14-16; 1919, Рік 3, Число 17-18, 20, 22, 25-26).
48. Коваленко Г. А. До страшних днів у Києві: єврейська соціалістична молодіж і єврейське робітництво в сі дні / Г. Гетьманець (Г. Сьогобочний). — Київ-Львів, 1918. — 32 с.
49. Коваленко Г. А. Поет-народолюбець: (Життя та діла Павла Грабовського) / Г. А. Коваленко, Г. Гетьманець (Г. Сьогобочний). — Вид. 2-е, доповн. — К.: «Українська школа», 1918. — 31 с.
50. Коряк В. Д. Тарас Шевченко / В. Д. Коряк. — Вид. 2-е. — Х.: «Рух», 1919. — 24 с.
51. Краєзнавство та музейна справа в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 145-річчю заснування Житомир. обл. краєзн. музею (27-29 жовт. 2010 р., м. Житомир). / Голов. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. Косенко, 2010. — 536 с. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Вип. 44).
52. Культурний простір Житомищини-Волині ХІХ-ХХ століть: матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. (24 квіт. 2012 р., м. Житомир). У 2 т. / Голов. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. Косенко, 2012. — Т. 1. — 296 с. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. Вип. 47).
53. Курило О. Б. Курс українського правопису: підручник для шкіл і самонавчання / О. Б. Курило. — К.: «Криниця», 1919. — 157 с.
54. Лепкий Б. С. Про життя Тараса Шевченка / Б. С. Лепкий. — Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1918. — 100 с.
55. Літературно-Критичний Альманах. — К., 1918. — 75 с.

56. Мартос Б. М. Хліборобські спілки: (Що робити з землею) / Б. М. Мартос, О. Синявський. — К.: Видання Ген. Секретарства по земельних справах, 1918. — 34 с.
57. Музей истории библиотеки Российской академии наук. — Санкт-Петербург, 2009. — 20 с.
58. Наше минуле: журнал історії, літератури і культури. — К.: «Друкарь», 1918. — Число 3.
59. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в Укр. нар. ун-ті / І. І. Огієнко; з мал. і портр. укр. культ. діячів. — К.: Вид-во Книгарні Є. Чернівського, 1918. — 272 с.
60. Огієнко І. І. Українська мова: бібліогр. покажч. л-ри до вивчення укр. мови / І. І. Огієнко. — К.: Вид-во Книгарні Є. Чернівського, 1918. — 88 с.
61. Отчет о деятельности I Отделения БАН за 1919 г. Рукописный и печатный экземпляры // Архив Российской академии наук. — Ф. 158. — Оп. 3 (1919). — Дело № 2.
62. Отчет Славянского отдела за 1919 г. Черновик // Архив Российской академии наук. — Ф. 158. — Оп. 3 (1919). — Дело № 3.
63. Отчет ученого хранителя рукописей А. Л. Бема о поездке в г. Киев 5 апреля — 5 мая 1919 г. / Известия РАН. — 1919. — № 12.
64. Петлюра С. В. Незабутні: літ.-критич. мініатюри / С. В. Петлюра. — К.: «Час», 1918. — 32 с.
65. Програма Української Народної Республіканської Партії / У.Н.Р.П. — К.: Видання Центр. Комітету, 1919. — 16 с.
66. Ревуцький Д. М. Українські думи та пісні історичні / Д. М. Ревуцький. — К.: «Час», 1919. — 300 с.
67. Рецензії на шкільні підручники, які розглянуті в спеціальних комісіях при Міністерстві освіти по 1 липня 1918 р.: з додатком проспектів шкільних підручників різних видавництв. — К.: Вид. Відділ М-ва Нар. Освіти, 1918. — Вип. 1. — 196 с.
68. Рудницький С. Л. Україна наш рідний край / С. Л. Рудницький. — Львів: Накладом Загальної Української культурної Ради, 1917. — 140 с.
69. Самійленко В. І. Україні: збірка поезій 1884-1917 р. В. І. Самійленко. — 2-е вид. — К.: «Промінь», 1918. — 147 с.
70. Синявський О. Описання хліборобських товариств / О. Синявський. — К.: Вид. Ген. Секретарства по земельних справах, 1917. — 34 с.
71. Слово твоє невмирує в віках: матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 140-й річниці від дня народж. Лесі Українки, 25 лют. 2011 р. / Голов. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: М. Косенко, 2011. — 346 с. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Вип. 45).
72. Стебницький П. Я. Українська справа / П. Я. Стебницький (П. Смуток). — Петроград, «Друкарь», 1917. — 45 с.
73. Сумцов М. Ф. Вага і краса української народної поезії / Проф. М. Ф. Сумцов. — Вид. 2-ге. — Черкаси: «Сіяч», 1917. — 64 с.

74. Сумцов М. Ф. *Начерк розвитку української літературної мови* / Проф. М. Ф. Сумцов. — Х.: «Союз», 1918. — 40 с.
75. Сумцов М. Ф. *Слобідсько-українські історичні пісні* / М. Ф. Сумцов. — Вид. 2-е. — Черкаси: «Сіяч», 1918. — 21 с.
76. Сумцов М. Ф. *Старі зразки української народної словесності* / проф. М. Ф. Сумцов. — Черкаси: «Сіяч», 1918. — 21 с.
77. Сумцов М. Ф. *Українські співці й байкарі* / проф. М. Ф. Сумцов. — Вид. 2-е. — Черкаси: «Сіяч», 1917. — 42 с.
78. Сумцов М. Ф. *Хрестоматія по українській літературі для народніх вчителів, шкіл учительських та середніх і для самоосвіти. Ч. 1. Народня Словесність і Стара Література (XI-XVIII століття)* / зложили: проф. М. Сумцов і М. Плевако при участі проф. Д. Багалія. — Х.: «Союз», 1918. — 152 с.
79. Тищенко Ю. *Хто такий В. Винниченко: біогр. нарис* / Ю. Тищенко. — К., б. р. — 16 с.
80. *Труди I Всеукраїнського Агрономично-Економічного З'їзду 22-26 жовтня 1917 року у Києві. Том I. Постанови З'їзду.* — К.: Видання Орг. Комітету по скликанню I Всеукр. Агроном.-Екон. З'їзду, б. р. — 28 с.
81. *Украинская книга в фондах БАН: украинские издания 1917-1919 гг. в Славянском фонде Библиотеки Российской академии наук* / отв. ред. В. П. Леонов; сост. О. Л. Волкова. — Санкт-Петербург: БАН, 2011. — 68 с.
82. *Україна: наук. трьохмісячник українознавства* / під заг. проводом голови т-ва Михайла Грушевського, при близкій Ол. Грушевського, Ор. Левицького і Мих. Мочульського. — К.: Укр. наук. т-во, 1917 (1917, Кн. ½, ¾).
83. *Український Декламатор: з портретами поетів і письменників* / уложив П. А. Ковальчук. — К., 1918. — 250 с.
84. Феценко-Чопівський І. А. *Природні багатства України. Ч. 1. Мінеральні багатства та велика промисловість України* / І. А. Феценко-Чопівський. — К.: Всеукр. кооперативний видавничий союз, 1918. — 173 с.
85. Феценко-Чопівський І. А. *Природні багатства України. Ч. 2. Сільське господарство та сільсько-господарська промисловість* / І. А. Феценко-Чопівський. — К.: Всеукр. кооперативний видавничий союз, 1919. — 150 с.
86. *Червона калина: літ. збірник «Українського Січового Війська»* під ред. М. Угрина-Безгрішного. — Львів, 1918. — 143 с.
87. Чехов А. П. *Білолобий: оповідання* / А. П. Чехов; переклав Юр. Русов. — К.: «Українська школа», 1918. — 11 с.
88. Шелухін С. *Наша пісня* / С. Шелухін. — К.: «Шлях», 1918. — 24 с.
89. Широцький К. *Коліїщина: (Гайдамаччина в 1768 році)* / К. Широцький. — К.: «Час», 1918. — 48 с.
90. *Шлях: вісн. л-ри, мистецтва та громадського життя.* — К., 1917. — № 7.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І УКРАЇНЦІ КАРЕЛІЇ

Історія українців Карелії давня... Першим українцем Карелії вважається останній кошовий отаман Війська Запорозького Петро Калнишевський, закутий царським урядом у кам'яний мішок на Соловках. Зв'язок з Україною нагадує назва давнього карельського поселення Черкаси.

Українська діаспора в Карелії почала формуватися наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років ХХ ст. Примусовому переселенню підлягали репресовані «буржуазні українські націоналісти», сім'ї «куркулів» та інші «вороги народу». Тисячі українців в нелюдських умовах брали участь у спорудженні Біломорсько-Балтійського каналу (Каналу).

На початок 1934 року українці складали п'яту частину «трудопереселенців» у Карелії. Серед них було багато науковців, представників духовенства, митців культури. Слід відзначити, що першим головним інженером проекту та будівництва Каналу був українець із міста Ромни Сумської обл. А. С. Оксамитний. У страшні роки великого терору на землі Карелії знайшли останній притулок тисячі невинноубієнних – цвіт української нації.

Велика кількість українців прибувала в Карелію і в післявоєнні роки, коли нарощувались темпи лісозаготівлі. Остання помітна хвиля української міграції в Карелію прийшла на 80-ті роки, коли розпочалось будівництво гірничо-збагачувального комбінату в місті Костомукша. Після Чорнобильської катастрофи (1986 р.) також зросла кількість українців-переселенців у Карелії.

За останнім переписом населення у Карелії нараховується 12700 українців, серед яких майже 80 відсотків – міське населення з високим рівнем освіти: науковці, артисти, музиканти, військовослужбовці, священики, керівники.

Українці в Карелії опинилися за різних обставин. Це і заробітчани, і нащадки «ворогів народу». Нині вони є громадянами Росії, але дотримуються та навчають дітей традиціям предків.

З метою об'єднання української діаспори, створення умов для вивчення української мови, популяризації української культури, історії, літератури в Росії в березні 1993 року ініціативна група в складі: В. Фартушного, А. Литвина, О. Сідловської, В. Ременяко, В. Десяка, О. Шалтаєвої зареєструвала Товариство Української культури, головою якої було обрано Віталія Фартушного. З 2001 року Товариство має назву Карельське республіканське громадське товариство «Калина», яке очолила Віра Бородавка. Великої згуртованості набуло Товариство під керівництвом Лариси Григорівни Скрипникової (2001-2012). З 2012 року опікується Товариством «Калина» Світлана Володимирівна Рукавішнікова.

За ініціативою Товариства створено творчі колективи: народний хор «Українська пісня», який працює з жовтня 1994 року, (його художній керівник – заслужена артистка Карелії, заслужений працівник культури РФ Клара Стасюк); дитячий колектив «Українські ластівки», працює з 2001 року, (художній керівник – Валентина Соболевська). З 2001 року Товариство підтримує шефські зв'язки зі зразковим дитячим фольклорним колективом «Земелюшка» (художній керівник Наталка Шепелева, м. Медвеж'єгорськ).

Для досягнення поставленої мети популяризації української культури, єднання української діаспори проводяться різні заходи: літературно-музичні вечори та диспути, концерти, відмічаються народні свята; запрошуються українські громади інших держав.

Збереження пам'яті жертв політичних репресій в урочищі Сандармох з 1998 р. стало щорічним заходом жалоби світового рівня. За активного сприяння Голови Карельського республіканського громадського товариства «Калина» Лариси Григорівни Скрипникової 2004 р. відбулося встановлення пам'ятника «Убієнним синам України» в згаданому урочищі Медвеж'єгорського району

(Карелія). 2006 року вийшло друком друге видання книги «убієнним синам України. Сандармох» і альбому «Наші Соловки».

Товариство «Калина» традиційно проводить Шевченківські читання.

Ще до реєстрації Товариства в 60-і роки минулого століття українці (і не тільки українці!) збирались у лікаря В. Сербі, де слухали в його виконанні вірші з «Кобзаря» Тараса Шевченка. Літературні вечори, присвячені українській культурі, переросли в Шевченківські читання. У березні 1993 року перший офіційний захід, присвячений Тарасу Шевченку, відбувся в читальному залі Наукової бібліотеки Петрозаводського Державного університету.

Теми Шевченківських читань різних років такі:

- Життя та творчість Тараса Григоровича Шевченка.
- Великі постаті про Шевченка.
- Шевченко – художник.
- Пам'ятники Тарасові Шевченку в світі.
- Де українці – там Шевченко.
- Мій Шевченко (читання присутніми своїх улюблених віршів Тараса Шевченка).
- Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови.
- Роль Санкт-Петербургу в житті та творчості Т. Г. Шевченка.
- Вечір української поезії, присвячений ювілеям: Т. Шевченка, Л. Українки, Павла Тичини.
- Шевченко та російська інтелігенція
- Редкие издания Тараса Шевченко (из фонда Национальной библиотеки Республики Карелия).
- Тарас Григорович Шевченко в українській літературній мові.

Пізнавальний матеріал на «Шевченківських читаннях» 2013 року в своїй доповіді «Не забудьте пом'янути...: (Шевченківські поштові листівки як

пам'ятка української культури)» представила Почесний Голова Товариства Лариса Григорівна Скрипникова.

Поштове листування започатковано 1869 року в Австро-Угорщині. У Російській імперії «открытое письмо» введено 1 січня 1872 року.

Листівки друкувались в Австралії, Австрії, Аргентині, Бразилії, Канаді, Латвії, Німеччині, Росії, Чехії, Швейцарії. Ще більше можна назвати географічних населених пунктів, де друкувались листівки у великих видавництвах, як приклад, Варшава та Відень, Женева та Краків, Москва, Петербург та Прага та у зовсім маленьких – у Львові, Одесі, Кам'янець-Подільському та ін.

Українські художні листівки є предметом не лише матеріальної, а й духовної культури, тому що вони тісно пов'язані з історією України.

Тема України була дуже популярною на листівках кінця XIX ст. На них можна було побачити гарні обличчя українських дівчат, краєвиди української природи. Почали з'являтися на таких листівках і портрети Шевченка, ілюстрації до його творів, рядки з віршів.

Перша шевченківська листівка прийшла поштою до Києва зі Львова 1898 року (видання краківського «Салону малярів польських»). На ній – портрет Шевченка і світлина церкви Св. Юра у Львові.

Заслугує на увагу перша кольорова листівка, що вийшла 1900 р. у Львові за малюнком Андрійченка. На ній відтворено монтаж із українського орнаменту, портрета Шевченка та хати його батьків у Кирилівці.

Завдяки Григорію Шевченку, троюрідному небожу Тараса Шевченка, ми, зокрема, знаємо про дивовижну серію листівок, на якій представлено малу Батьківщину поета – Кирилівку.

У видавництві «Криниця» вийшла у світ книжка Володимира Яцюка «Не забудьте пом'янути...». У ній розповідається про поштові листівки із зображенням Т. Г. Шевченка. Їх зібрав і зберіг автор книжки Володимир Яцюк — знаний в Україні вчений. У його приватній колекції нині зберігається понад

півтори тисячі примірників поштових листівок. Це найбільша колекція не лише в Україні, а й у всьому світі.

Саме ця праця стала головним джерелом доповіді-повідомлення.

Доповідь супроводжували слайди поштових листівок, датованих 1898 роком.

Основну частину свого життя Тарас Шевченко, починаючи з п'ятнадцяти років, провів у російськомовному середовищі. Багато творів написано російською мовою, але найвищої майстерності поет досяг саме рідною українською мовою і тим збагатив скарбницю не лише української, а й світової культури. Під скупим північним сонцем Санкт-Петербурга ожила в ньому пам'ять про рідний край. В 1840 році з'явилася перша маленька книжечка «Кобзар», де була надрукована поема «Причинна» (1837 рік). Ожила мова і пісня України – чиста і прекрасна!

На закінчення Шевченківських читань чоловічий вокальний гурт «Ясени» виконав українську народну пісню на слова Т. Г. Шевченка «Тополя».

Підводячи підсумки сказаному, можна відзначити, що українці Карелії шанують і українську мову, і українську культуру, і її талановитого Кобзаря Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

1. Литвин А. Українці на теренах Європейської Півночі Росії, зокрема Карелії / А. Литвин // *Українці Європейської Півночі : матеріали наук.-практ. конф. у Петрозаводську, урочищі Сандармох та на Соловках (3-7 верес. 2003 р.). — Петрозаводськ, 2004. — С. 22—28.*

2. Дмитриев Ю. Высланные украинцы на территории Карелии / Ю. Дмитриев // *Українці Європейської Півночі : матеріали наук.-практ. конф. у Петрозаводську, урочищі Сандармох та на Соловках (3-7 верес. 2003 р.). — Петрозаводськ, 2004. — С. 12—17.*

3. Гордиенко А. Украинцы в зимней войне (1939-1940 гг.) и Отечественной войне (1941-1945 гг.) на территории Карелии / А. Гордиенко // *Українці Європейської Півночі : матеріали наук.-практ. конф. у*

Петрозаводську, урочищі Сандармох та на Соловках (3-7 верес. 2003 р.). — Петрозаводськ, 2004. — С. 18—21.

4. Скрипникова Л. Сандармох. Увічнення пам'яті українців, страчених за межами України в роки політичного терору — справа честі місцевих українців / Л. Скрипникова // *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті : перша Міжнар. наук. конф. : зб. доп.* — Львів, 2006. — С. 80—87.

Смілянець С.І., м. Київ

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ (2009-2013 РОКИ)

Проектна діяльність Національної історичної бібліотеки України (далі НІБУ) — важливий стратегічний напрям, який, незважаючи на виклики сьогодення, забезпечує стабільний розвиток книгозбірні. Проекти Бібліотеки тісно пов'язані з контекстом світового розуміння ролі та призначення бібліотеки ХХІ століття — культурного, інформаційного, освітнього закладу — та спрямовані на реалізацію основних завдань, закладених в Статуті та у «Концепції розвитку ДЗ «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 року»: формування фонду документами історичного профілю, створення Всеукраїнського депозитарію історичної літератури, забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження і зберігання за рахунок on-line доступу до зовнішніх ресурсів, науково-дослідна і науко-методична допомога регіональним бібліотекам країни з питань бібліотечного краєзнавства.

За останні 5 років Бібліотека у співпраці з Інститутами НАН України, провідними бібліотеками та іншими установами й організаціями країни здійснила понад 20 проектів, багато з них продовжуватимуться і в наступні роки. Тож, розглянемо якими були проекти Бібліотеки у 2009-2013 рр. за хронологією їх здійснення та які проблеми і завдання вони вирішували. Акцентуватиму увагу на проектах краєзнавчого спрямування.

Зауважимо, що за основу в проектній діяльності НІБУ взято поняття *проект* та його *типові характеристики*, які використовуються в сучасному науковому обігу.

В останні 5 років проектна діяльність НІБУ здійснювалася в таких основних напрямках:

1. Створення історичної наукової бібліографії.
2. Створення електронної бібліотеки.
3. Участь у корпоративних проектах.
4. Участь у програмі БІБЛІОМІСТ.

Перший напрям – проекти НІБУ, які здійснюються спільно з Інститутом історії України НАН України з **метою створення наукової бібліографії** (електронних бібліографічних баз даних з історії України) і видання на їх основі науково-допоміжних бібліографічних покажчиків та написання наукових праць, а також надання віддаленого доступу широкому читацькому загалу до джерел з історії України. Прикладом є добре відомий серед науковців-істориків, викладачів, краєзнавців, працівників бібліотек і музеїв щорічний науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Історія України», який створюється в рамках довгострокового однойменного проекту. Варто зазначити, що невід’ємною складовою покажчика є розділ «Історичне краєзнавство», де зібрані джерела з історії окремих регіонів, міст і сіл України.

На прикладі проекту «Історія України» можна прослідкувати стрімке впровадження в практику роботи Бібліотеки інноваційних комп’ютерних технологій, зокрема, системи ІРБІС. Досягнення в цій роботі були яскраво продемонстровані на Ярмарку інноваційних бібліотечних послуг та електронного врядування, що проводив Бібліоміст в Українському Домі у квітні 2011 року. НІБУ представила міні-проект «Навігатор історика» - презентацію першої електронної версії покажчика «Історія України» за 2008 рік, підготовленої в системі ІРБІС-32. Члени журі конкурсу виявили зацікавленість і

дали високу оцінку цьому проекту. Наразі, Показчик готується як в друкованому варіанті, так і в новій версії системи ІРБІС-64 і доступ до нього є у форматі PDF на сайті Бібліотеки, в соціальних мережах, а також у «хмарі» (bit.ly/historicallib), що сприяє полегшеному пошуку вітчизняної історичної та краєзнавчої бібліографічної інформації та знань. Дослідження статистики звернень до бібліографічного показника за останні 10 місяців поточного року виявило 5 рейтингових, до яких звернулася найбільша кількість користувачів, загалом – 18.600 переглядів. Можна зробити висновок: показник «Історія України», що створюється в рамках довгострокового проекту, має великий попит серед користувачів, які прагнуть вивчити історію України та рідного краю.

Другий напрям проектної діяльності НІБУ – **створення електронної бібліотеки**. З цією метою у 2009 році здійснено перші невеликі проекти з оцифрування документів з фонду Бібліотеки: спільно з Центром наукової реставрації Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника реставровано та виготовлено електронну копію рукописної книги XV ст. «Древний помянник» - унікальної пам'ятки фонду Історичної бібліотеки.

З Компанією «Електронний архів» виготовлено компакт-диск електронних копій цінних книжкових видань: «Новий Завіт з Псалтирем» (Острог, 1580); «Слово о полку Игореве» (Л., 1984).

Спільно з Редакцією видавництва «ВАРТО» здійснено 3 випуски та підготовлено резервні копії компакт-диска «Духовна спадщина України» (рідкісні, цінні та стародруковані книги з фонду НІБУ).

У 2010 році Бібліотека взяла участь в проекті «М.В.Гоголь. Перші та прижиттєві видання з фондів бібліотек України», який ініціювала Національна парламентська бібліотека України і виготовила подарункові компакт-диски для бібліотек. В цьому ж році з Київською Духовною Семінарією і Академією укладено угоду про співпрацю в новому довгостроковому проекті «Труды Киевской Духовной Академии 1860-1917 гг.» На першому етапі проекту оцифровано 80 томів за 1860-1879 рр. Наші партнери високо оцінили

досягнутий результат спільної роботи. Генеральний директор НІБУ А.В. Скорохатова за заслуги перед УПЦ 9 листопада 2010 року була нагороджена «Орденом святої великомучениці Варвари II ступеня» Української Православної Церкви. Другий етап проекту розпочався у 2011 році: оцифровано останні томи за 1880-1917 роки видання «Труды Киевской Духовной Академии 1860-1917 гг.». Робота продовжувалася і в 2012 році. В рамках проекту оцифровані й інші видання релігійного змісту з фонду НІБУ, загалом – понад 300 документів – і виготовлено 3 компакт-диски, що доповнили електронний фонд книгозбірні.

2011 рік ознаменувався новим, нині найбільш відомим проектом **«Історична спадщина України – світовий доступ в цифровому форматі»**. Учасники проекту: Міністерство культури України, Національна історична бібліотека України, Компанія «Електронні архіви України», Українська бібліотечна асоціація, Молодіжна громадська організація «Інтелектуальне лідерство», Міжнародний фонд «Відродження». Мета проекту – збереження і популяризація історико-культурної документальної спадщини світового і загальнонаціонального значення, зосередженої у фонді НІБУ. Основні результати здійснення проекту: створено 4 імідж-каталоги, серед яких – «Картотека матеріалів з історії міст і сіл України» - представлена на сайті Бібліотеки у вигляді географічної карти України і нею дуже легко користуватися краєзнавцям, науковцям, всім, хто цікавиться історією рідного краю. В рамках проекту також: оновлено сайт Бібліотеки; облаштовано електронну читальну залу; поцифровано книги краєзнавчого змісту (XIX – початку XX ст.), які представлено в електронних колекціях на сайті Бібліотеки (пам'ятні, адресні, довідкові книги губерній території України; пам'ятні книжки губерній та округів; переписи населення) та інші матеріали. В рамках проекту «Історична спадщина України – світовий доступ в цифровому форматі» компанією ЕЛАУ поцифровано понад 130 тисяч сторінок. Під час реалізації проекту відбувалися звіти і презентації та інші піар-акції, що висвітлювали етапи розвитку проекту та шляхи досягнення високих результатів. Такі акції

сприяли підвищенню іміджу Бібліотеки, зростанню її популярності серед широкого кола користувачів. Як приклад, можна навести прес-тур для журналістів, що відбувся в НІБУ 13 листопада 2012 року, коли до Бібліотеки запросили 28 представників з різних ЗМІ. Після прес-туру різко зросла кількість переглядів та користувачів сайту Історичної книгозбірні.

Третій напрям проектної діяльності Бібліотеки – **участь в корпоративних краснавчих проектах**. Приклад: проект «Історична Волинь». Мета його – створення бібліографічної та повнотекстової баз даних, які розкриватимуть історію Волині, а також забезпечення доступу широкого кола людей до розпорошених по різних бібліотеках, музеях, архівах документних джерел, що відображають різні періоди історії Волинського краю. Учасники проекту: регіональні бібліотеки, музеї, архіви та інші установи. Координатором проекту є Рівненська державна обласна бібліотека. Нині в НІБУ продовжується реалізація проекту за трьома основними напрямками: створення бази даних (БД) в системі ІРБІС, інформування про нові надходження відповідної тематики, надання повнотекстових версій публікацій – згідно з переліком авторів, які надали дозвіл на використання своїх праць.

В період з 2009 по 2013 роки НІБУ брала активну участь в реалізації міжнародних та всеукраїнських проектів, зокрема: «Українці в світі», який ініціювало Всеукраїнське об'єднання «За Помісну Україну»; «Україна в III тисячолітті. Традиції. Інновації. Інвестиції» (координатор проекту - Український видавничий консорціум); «Віртуальна реконструкція спадщини Ю. І. Крашевського» (за підтримки ЮНЕСКО цей проект реалізували: Польща, Білорусь і Україна). У вересні 2013 року укладено договір про співпрацю з Національною парламентською бібліотекою України у проекті зі створення електронної бібліотеки «Культура України», до якої вже подано 12 документів.

НІБУ неодноразово представляла свої інноваційні проекти на загальнонаціональному рівні – брала участь у Ярмарку інноваційних бібліотечних послуг та у конкурсах проектів в рамках програми «Бібліоміст»: у 2010 році підготовлено проект «Мобільний пункт запису та ознайомлення з

бібліотекою за темою: «Завітай до бібліотеки *тут і зараз* – дізнайся більше про свій край», спрямований на популяризацію краєзнавчої інформації серед учнівської молоді, краєзнавців-аматорів, земляцтв, представників української діаспори, краєзнавчих гуртків навчальних закладів тощо. Реалізація проекту мала сприяти залученню нових користувачів до Бібліотеки. Пропонувалося on-line ознайомлення з веб-ресурсом НІБУ та новими надходженнями профільних документів, запис до Бібліотеки *тут і зараз*, пошук в електронному каталозі та наявних базах даних, допомога в оформленні тематичного запиту і т. ін. Здійснення проекту розраховувалась на 6 місяців. Партнерами мали стати: Український центр культурних досліджень, Центр пам'яткознавства, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Київський палац дітей та юнацтва (Мала академія наук) та ін. Проект одержав високу оцінку журі конкурсу, його визнано найгрунтовнішим та ретельно розробленим, але переможцем не став. У 2011 році НІБУ подала заявку на участь у конкурсі «Навчально-інноваційні бібліотеки – 2011». Підготовлено проект «Сучасний дизайн приміщення бібліотеки». Його мета – забезпечення НІБУ сучасним комп'ютерним обладнанням для облаштування читального залу відповідно до світових стандартів сучасного ергономічного, комфортного та ефективного дизайну Бібліотеки. Цей проект також не став переможцем. Та фахівці Бібліотеки продовжують вдосконалювати та подавати на конкурси свої інноваційні проекти, підготовлені у 2013 році, зокрема: «Електронна бібліотека «Історична спадщина України»; «Історична спадщина України – світовий доступ» (в рамках співробітництва з урядом Японії); «Архіви, що під загрозою» (подано до Британської Бібліотеки); «Культура України» (координатор – Національна парламентська бібліотека України).

Підсумовуючи викладені тези цього повідомлення, можна зробити висновок, що проектна діяльність НІБУ є потужною силою інноваційного розвитку книгозбірні, що дозволяє генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у життя.

Список використаних джерел

1. Башун О. В. Фандрейзінг або мистецтво збирання коштів: наук.-метод. рекомендації бібліотекам / Донец. обл. універс. наук. б-ка; О. В. Башун. – Донецьк, 1998. – 103 с.
2. Грантовий менеджмент і написання проектів: практ. порадник / Львів. обл. універс. наук. б-ка. – Львів: Ліга-Прес, 2010. – 85 с. – (Секрети бібл. майстерності).
3. Збаровская Н. П. Проектная деятельность библиотек / Н .П. Збаровская // Библиотека. – 2005. – С. 79-82.
4. Сулова И. М. Проектная деятельность библиотек: науч.-практ. пособие / И. М. Сулова, З. И. Злотникова. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 176 с.
5. Цільові програми і проекти в діяльності бібліотек: методика складання і організація роботи. Вип. 2. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд. І. Є. Луньова. - Дніпропетровськ, 2006. — 70 с.

Стегній Д. Г., Мусіна З. Х., м. Київ

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ БАЗИ ДАНИХ «СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА В УКРАЇНІ НА ЕТАПІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1919-1938 рр.»

У рамках співробітництва з Інститутом історії України Національна історична бібліотека (далі – Бібліотека) в 2011 році розпочала роботу по створенню бази даних (БД) «Суспільство і влада в Україні на етапі соціально-економічних перетворень 1919-1938 рр.». Фахівцями Бібліотеки вже був представлений даний проект у ряді повідомлень на конференціях [1; 2]. Робота над БД триває, вона налічує понад 2500 бібліографічних записів, постійно поповнюється і користувачі можуть ознайомитись з нею на сайті НІБ України.

Мета повідомлення – аналітичний огляд даного документального потоку, і, враховуючи краєзнавчу тематику конференції, автори акцентують увагу саме на регіональному аспекті виявлених джерел.

Висвітлення соціально-економічного, політичного, культурного життя у 20-30-ті рр. ХХ ст. завжди привертало увагу вчених-істориків, що вилилося у багатотомні монографічні дослідження, статті, виступи на конференціях. У базі даних знайшли місце теми так званої «переможної ходи Великого Жовтня», трудових досягнень радянського народу у боротьбі за «світле майбутнє», форсованого процесу будівництва підприємств важкої та легкої промисловості, про тогочасні культові фігури «трудового героїзму».

Разом з тим, представлені й теми повсякденного життя пролетаріату, його соціально-побутових умов на індустріальних новобудовах України. Як приклад, можна назвати книгу І. Вейцбліта та С. Лівшиця, видану 1930 року, «Індустріальний пролетаріат м. Харкова: за матеріалами обслідування 19 найбільших підприємств м. Харкова», статтю В. Ткаченка «Побут будівельників Запорізького індустріального комплексу (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.)».

Чільне місце в БД займають бібліографічні записи звітів, повідомлень і матеріалів Центрального статуправління України, як от: заготівля і збут хліба, комунальне господарство міст і селищ, рух цін в Україні, соціально-гігієнічний стан українського села, харчування населення та навіть дані про суд і злочинність в Україні.

У той же час не оминули увагою і такі питання, як: захворюваність робітників (Заболеваемость харьковских рабочих в 1923 и 1924 гг. – Х., 1926), бюджети сімей робітників (стаття: Дубинская И. Н. Бюджеты харьковских рабочих в конце 1923 года), дані про смертність в Україні (Корчак-Чепурківський Ю. Смертність у 4-х найбільших містах УСРР у 1923-1929 рр. – К., 1930), санітарний стан (Каган С. Десять років керівництва. 1917-1927: матеріали до характеристики мед.-сан. справи на Київщині. – К., 1928), травматизм працівників, девіантна поведінка, боротьба з алкоголізмом, безробіттям, безпритульністю, у т. ч. і дитячою.

Зараз вже мало кому відомий історичний факт про створення у 20-х роках ХХ ст. дитячих містечок – закладів соціального виховання інтернатного типу, в

якому зосереджувалися розпорошені по місту і околицях невеликі дитячі будинки. Першими у створенні таких містечок стали Одеса, Полтава, а у 1923 р. – і Київ (Київське дитяче містечко ім. Леніна, у подальшому «Ленінське», яке проіснувало до 1931 року).

У БД є місце джерелам про соціальне виховання, побут та дозвілля дітей, діяльність дитячих громадських об'єднань 20-30-х рр. і дитячий рух загалом. Різноманітні явища з дитячого життя, роль і місце дітей у родині, громадському і господарському житті показані на прикладі села Старосілля Чернігівської обл. у монографії Ніни Заглади «Побут селянської дитини», яка написана у 1929 р. Авторку, до речі, було репресовано і розстріляно у 1938 р.

Приділено увагу і темам розкуркулення, голоду 1921-1923 рр., голодомору, репресій. У 1922 р. в Харкові була видана книга «Голод и дети на Украине», а в 1923 р. – звіти Центрального Статистичного Управління і Центральної комісії по боротьбі з наслідками голоду. Питанням голодоморів в Україні ґрунтовно займалися одеські науковці спільно з НАН України [3; 4]. До цієї теми долучилася і Служба Безпеки України, яка у 2008 р. видала друком розсекречені документи про голод в Україні [5].

У тому ж 2008 році НІБ України було підготовлено і видано бібліографічний покажчик про політичні репресії в Україні [6]. Не бажаючи дублювати вже виданий матеріал, ми намагалися доповнити його бібліографічними записами нових досліджень у т.ч. монографій та журнальних статей (деякі з альтернативним поглядом), фундаментальних праць (наприклад, видана НАН України науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією» у 27 томах, яка охоплює всі області).

Під час роботи над проектом особливу цінність становили бібліографічні замітки, які засвідчували потік імпульсів від суспільства до влади: суспільні настрої, реакція різних кіл суспільства на дії влади. Як приклад, можна згадати про селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні у 20-х рр., селянські повстання на Київщині у 1917-1923 рр., протестні настрої дніпропетровських студентів під час масової колективізації 30-х рр.,

антирадянський рух 20-30-х років у Запорізькій області, чи повстанську боротьбу німецького, кримсько-татарського, єврейського населення (Котляр Ю. «Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931)». – Київ; Миколаїв, 2008).

На підставі джерелознавчого аналізу бази даних доходимо висновку, що у 20-30-ті рр. ХХ ст. краще і глибше висвітлювалися історичні події в Криму, промислових районах України (Донбас, Харків), дещо менше подано досліджень про Галичину, Буковину, Західну Україну загалом, яка на той час була під владою Польщі, Румунії. Серед сучасних публікацій достатньо уваги приділено матеріалам про Поділля.

Насамкінець зазначимо, що науковці глибоко і всебічно досліджують життя українського суспільства в умовах авторитарного режиму, розкривають цілий пласт нових, ще не вивчених тем. Це допоможе переосмислити соціально-політичну історію України і сприятиме написанню правдивої історії нашого народу.

Список використаних джерел

1. Мусіна З. Х. Нові бібліографічні проекти Національної історичної бібліотеки України / З. Х. Мусіна, Д. Г. Стегній // IX Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 черв. 2011 р. – К., 2011. – С. 124-127.

2. Мусіна З. Х. Співпраця науково-бібліографічного відділу НІБ України з науковими установами та закладами культури / З. Х. Мусіна, Д. Г. Стегній // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р. – К., 2011. – С.125-128.

3. Голодомор в Україні 1932-1933 рр.: бібліогр. покажчик. Вип. 2 / Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького, Ін-т історії України НАН України ; упоряд. Л. М. Бур'ян. – Одеса: Негоціант, 2008. – 573 с.

4. Голодомор в Україні 1932-1933 рр.: бібліогр. покажчик / Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького, Ін-т історії України НАН України, Фондація українознав. студій Австралії ; упоряд. Л. М. Бур'ян; відп. ред. С. В. Кульчицький. – Одеса; Львів: Вид-во М.П. Коць, 2001. – 656 с.

5. *Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД / Служба Безпеки України, Міжнар. благодійний фонд "Україна 3000" ; упоряд. В. К. Борисенко. – К.: Києво-Могилян. акад., 2008. – 626 с.: іл.*

6. *Політичні репресії радянської доби в Україні: наук.-допом. бібліогр. показчик / упоряд.: Т. Приліпко, О. Марченко, З. Мусіна; авт. вступ. ст. Ю. І. Шаповал; Держ. іст. б-ка України. – К.: Арістей, 2008. – 684 с.*

**Татаринов С. Й.,
м. Артемівськ, Донецька обл.**

ДО ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ У ДОНБАСІ

Перша бібліотека у Бахмуті, як центрі величезного повіту Катеринославської губернії, була заснована у Свято-Троїцькому соборі. В ній були унікальні книги. Купець Фомін в 1773 році подарував храму Євангеліє з визолоченими ликами Спасителя, страстями Христовими і Євангелістами, яке було надруковане в 1701 році. Чистого срібла в ньому було 10 фунтів, прикрашене дорогоцінним камінням. На задній деці його був лик Божої Матері і дерево з гілками [1].

Купець А. І. Першин подарував Євангеліє, яке було куплене ним за 550 рублів. Воно було в чеканній визолоченій оправі із чистого срібла вагою 11 фунтів 44 золотника (більш як 4 кг.), зі вставками дорогоцінного каміння. На верхній деці було зображення Воскресіння Христа і Євангелістів, на нижній деці – свята Трійця. «Андрій Іванович Першин довершив велич собору придбанням дорогих Євангелій, речей».

Протоієрей А. В. Лисенков у 1875 році перераховує серед рідкісних книг 2 чет'ї-мінеї 1724 р. з зображеннями святих певного місяця, «Пролог» 1702 р., Синодик 1728 р. з ликами царів і ієрархів церкви. «Прочие книги позднейшей печати».

В храмі були й інші старовинні Євангелії в срібних оправах.

Початок церковного архіву відноситься до 1811 року. До цього всі старі справи знаходилися в архіві протопопії, а потім – в архіві духовного правління, який у березні 1833 року згорів разом з правлінням. Таким чином, збереглися справи правління, які датовані після 1812 року.

Можна припустити існування бібліотеки Колегіуму (семінарії) при Покровській церкві, де риторику та латину викладав Г. С.Сковорода; могли бути книги у засновника Покровської церкви Іоанна Лук'янова.

О. М. Залепугін в газеті "Вечірній Донецьк" (15.12.1977 р.) писав, що одна з перших бібліотек у Бахмуті відкрилася в 1864 році (каталог "Бібліотеки для читання Марії Василівни Вартмінської").

Феодосій Семенович Вартминський, протоієрей Благовіщенської церкви та викладач російської мови Бахмутського Духовного училища у 1865-1869 рр., мав велику бібліотеку вдома, якою користувалася міська громада, книги він дарував кращим учням як премії за сумлінність [2].

Бібліотека, яка була власністю його дружини Марії Андріївни, залишена (продана) у Бахмуті. У 1869-1870 рр. вона відома під назвою „городской библиотеки господина И.А Нилуса" [2].

В 1883 році інформацію про приватну бібліотеку у Бахмуті було вміщено в газеті "Катеринославський листок".

В 1896-1897 рр. у Бахмуті відкрито Народний Будинок, де була бібліотека, якою завідувала М. В. Ковтуненко, дочка секретаря Земської управи. Її сестра Галина вела листування з Л. М.Толстим [3].

В 1902 році новий Народний Будинок за 30 тисяч рублів було збудовано на Торговій площі: із залом на 500 глядачів, сценою для виступу театральних труп, «чайною тверезості», в 2 кімнатах була бібліотека Марії Лейбової, що налічувала 20 тис. книг, одержувала 9 щомісячних і 8 щотижневих газет і журналів. У бібліотеці в 1902 році було 407 читачів (274 чоловіків і 133 жінок), видано за рік 18721 книг. Наприклад, Майн Ріда прочитали 1278 чоловік, Жюль Верна – 1113, третім за популярністю був М. В. Гоголь. Бібліотека пані Лейбової була платна [4].

В 1899 році Катеринославське земство на честь 100-річчя з дня народження О. С. Пушкіна вирішило відкрити в усіх повітових містах бібліотеки для вчителів. Бахмутське земство і жителі міста, бажаючи гідно пошанувати пам'ять геніального поета, вирішили відкрити в місті бібліотеку імені О. С. Пушкіна [5].

Бахмутська Дума на засіданні 22 лютого 1899 року виділила на вшановування пам'яті поета 300 рублів. В цьому році бібліотека прийняла перших відвідувачів і стала називатися "Пушкінською вчительською бібліотекою", призначалася для вчителів земських шкіл повіту [6].

В 1911 році на сесії земства завідуючий шкільним відділом Г.О. Філь запропонував перейменувати Пушкінську вчительську бібліотеку в "Бібліотеку службовців повіту" [7].

В 1912 році бібліотека налічувала 828 томів художньої літератури і 1003 томів педагогічних видань, виписувала журнали "Вісник знань", "Нива", додаток до журналу "Нива" і багатотомні видання творів російських письменників-класиків, декілька газет, протягом року – "Народну газету Бахмутського земства". Пушкінська бібліотека земських службовців вважалася найкращою в повіті; вона мала значний внесок в культурне життя повіту. Через 12 років після відкриття значна частина книг і журналів стала непридатною для використання. У зв'язку з цим земська Управа розпорядилася списати з бібліотеки 1008 томів і продати на макулатуру. Залишилося в бібліотеці 828 томів, з них 150 томів періодичних видань [8].

Катеринославське губернське земство в 1912 році виділило для Пушкінської бібліотеки 300 рублів. В подальші 3 роки бібліотека значно поповнилася різноманітною літературою [9].

До 1 січня 1914 року в земській бібліотеці було 19 томів з богослов'я, 555 – з логіки, педагогіки, філософії, народної освіти, 113 – з історії та географії, 88 томів біографій, 58 – з економіки, юриспруденції, 169 – з природознавства, 1295 найменувань художньої літератури, 164 – з історії, літератури і критики, 71 довідник, 102 підручники народних училищ, 16 книг з історії мистецтва і 117

книг для дітей. В земській бібліотеці до початку Першої світової війни налічувалося 3494 томи [10].

В 1913-1914 рр. Пушкінську бібліотеку службовців земства відвідувало 270 читачів.

В 1909 році по всій Росії урочисто відзначали 100-річчя з дня народження М. В. Гоголя. В Бахмуті на сторінках "Народної газети Бахмутського земства" була розміщена біографія М. В. Гоголя і матеріали про письменника. Дума вказувала: "... пам'ятником М. В. Гоголю була б бібліотека, в якій так має потребу 24-тисячне населення Бахмуту і відсутність якої – прогалина в духовному житті городян". Дума 20 лютого 1909 р. одноголосно ухвалила "на честь 100-річчя з дня народження М. В. Гоголя відкрити на доходи міста бібліотеку з безкоштовним кабінетом для читання, присвоїти їй назву "Бахмутська міська ім. М. В. Гоголя бібліотека"; для фінансування її позичити з місцевого запасного капіталу 3000 рублів; доручити Управі розробити Статут бібліотеки і умови роботи абонементу; майбутня бібліотека відкриє свої двері перед читаючим міським населенням в травні або в червні 1909 р.". Всю весну йшла підготовка до відкриття бібліотеки. В червні 1909 р. Бахмутська публічна бібліотека ім. М. В. Гоголя почала обслуговувати читачів. За діяльністю і утриманням бібліотеки стежив спеціальний Бібліотечний комітет, Головою якого обрали в.о. голови Думи Миколу Івановича Новгородцева. Читання книг і журналів у бібліотеці було платним: за читання книг по I розділу, тобто за читання 4-х книг – 8 рублів на рік. Велику допомогу бібліотеці надало земство [10].

27 листопада 1913 року для Гоголівської бібліотеки в друкарні Дерковського був виданий каталог книг вартістю в 350 рублів.

Про існування в Бахмуті інших бібліотек свідчить газета "Бахмутське життя" про бібліотеку Комерційного Клубу і асигнування їй 300 рублів на рік [10].

Виник конфлікт навколо бібліотеки Комерційного Клубу, на що асигнували 600 руб. Але завідувач не виконав завдання – «говорили по этому

поводу много». Завідувач зекономив 200 руб., тоді справу «упорядочения» доручили члену Клубу, той так наадміністрував, що читачі обурились. «А жаль, в Бахмуте необходима библиотека! И хорошая. В скучном городе, бедном местами, где можно было бы отдохнуть душою, достать пищу для ума, чувствуется большой недостаток в библиотеке», - писав «Бахмутський листок» [11].

На зборах Товариства прикажчиків та помічників у квітні 1912 р. відзначалося, що робочий день до 12 годин, не всі мають перерву, не дають відпустки, не завжди вчасно отримують платню, грубі хазяї, у м'ясних ятках немає навіть вихідних днів. Законодавство не регулює працю, промислові інспектори не допомагають. Але це Товариство піклувалося про бібліотеку-читальню, де книги за плату брали городяни, але Статут це обмежив членами Товариства, бо не стало коштів на нові книги. [12].

Список використаних джерел

1. *Историко-статистическое описание Екатеринославской епархии. Храмы XVIII столетия / сост. Филарет Макаревский. – Екатеринослав, 1880.*
2. *Бутовский А. И. Историческая записка о Бахмутском духовном училище за 60 лет / А. И. Бутовский. – Бахмут, 1893 – 180 с.*
3. *Татаринов С. Й. Нариси історії самоврядування в Бахмуті і повіті в XVIII-XX століттях / С. Й.Татаринов, Н.О. Тутова. – Артемівськ, 2008. – 234 с.*
4. *Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1901 год. – Екатеринослав, 1900; Екатеринославская губерния. Памятная книжка на 1903 год. – Екатеринослав, 1903; Сторожук А.Н. Связующая нить времен / А. Н. Сторожук, С. И. Татаринов и др. – Артемовск, 1999 – 64 с.*
5. *Журналы XXXIII очередного Бахмутского уездного земского собрания. – Бахмут, 1899. – 423 с.; Журналы XXXIV очередного Бахмутского уездного земского собрания. – Бахмут, 1900. – 243 с.*
6. *РГИА. – Ф. 1288. – Оп. 6. – Д. 84. Отчет Бахмутской городской управы за 1899 г.; Смета доходов и расходов Бахмута за 1899 год. – Бахмут, 1899; Отчет Бахмутской Думы за 1900 г. – Бахмут, 1901 – 125 с.*

7. Журналы Бахмутского уездного земского собрания 1913 года. – Бахмут: Тип. Вальдштейна, 1913; Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1913 год. – Бахмут: Тип. Вальдштейна, 1914.

8. Смета Бахмута на 1911 год. – Бахмут, 1911. – 121 с.; Смета Бахмута на 1912 год. – Бахмут, 1912. – 121с.

9. Отчет Бахмутской городской управы за 1910 год. – Бахмут, 1911. – 105 с.; Отчет...за 1913 год. – Бахмут, 1914. – 123 с.; Журналы Бахмутского уездного земского собрания 1913 года. – Бахмут: Тип. Вальдштейна, 1913; Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1913 год. – Бахмут: Тип. Вальдштейна, 1914.

10.РГИА. – Ф. 1284. – Оп. 187. – Д. 12. Отчет Бахмутского Коммерческого клуба за 1911 год.

11. Бахмутский листок. – 1912. – 23 апр.

12. Бахмутский листок. – 1912. – 25 апр.

Токовило О. В., м . Херсон

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСІВ, ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ БІБЛІОТЕКИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Краєзнавство – це саме та сфера, яка забезпечує безперервність розвитку та наступність поколінь, збереження культури та традицій, створення нових цінностей, інтеграцію регіонального аспекту у загальноукраїнський контекст. Зараз у бібліотечному краєзнавстві відбуваються принципові змістовні зміни. Воно переростає колишні рамки, коли акцент робили тільки на збиранні, збереженні та наданні в користування краєзнавчих документів та інформації про них. Сьогодні бібліотечне краєзнавство перебуває у процесі пошуку інноваційних форм і методів діяльності.

Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара – регіональний осередок краєзнавства, який здійснює довідково-бібліографічну, видавничу та просвітницьку діяльність; депозитарій краєзнавчих та місцевих документів. Основними функціями відділу краєзнавства є забезпечення доступності до краєзнавчих інформаційних ресурсів, продуктів і послуг; задоволення краєзнавчих інформаційних потреб користувачів; популяризація

історичної і культурної спадщини; формування національної самосвідомості краян, поваги до історії краю; поширення краєзнавчих знань.

В контексті краєзнавчої роботи активно використовуються як традиційні, так і інноваційні форми. Серед комплексних форм переважають Дні краєзнавця, краєзнавчі читання, конференції.

Пробудженню інтересу до історико-краєзнавчої спадщини сприяють різноманітні масові заходи: літературно-мистецькі краєзнавчі вечори, поетичні години, презентації книг, цикл зустрічей «Літературний вернісаж Таврійської землі», віртуальні уроки та подорожі.

Проявляючи творчий підхід до просування краєзнавчих знань, активно впроваджуємо нові цікаві форми. Так, для студентської молоді розроблені краєзнавчий екскурс в історію дореволюційних газет «Перші газети Херсонського краю», арт-калейдоскоп «Акторська плеяда Херсонщини» з використанням елементів театралізації. Для юних відвідувачів розроблено цикл заходів під назвою «Краєзнавчий калейдоскоп» з пізнавальними конкурсами та творчими завданнями – гра-подорож «Краєзнавчий автобан», гра-вікторина «Краєзнавча п'ятнашка для маленьких пізнайок», краєзнавчий турнір «Кращий знавець історії міста – Я», віртуальна подорож-вікторина «Пам'ятники-символи Херсонщини» та багато іншого. Розважальна форма питань та яскраве кольорове оформлення допомагає дітям ненав'язливо, але ґрунтовно, ознайомитися з історією міста Херсона, дізнатися про багато нових цікавих фактів.

У напрямку просування краєзнавчих продуктів через бібліотечні послуги працівники відділу краєзнавства Херсонської ОУНБ готують краєзнавчі бібліографічні покажчики: поточні (такі як: «Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на ... рік», «Книга Херсонщини», «Література про Херсонську область»); тематичні науково-допоміжні покажчики (наприклад, «Неоголошена війна проти свого народу», «Нації і народності Херсонщини: історія та сучасність»).

Херсонська ОУНБ імені Олеса Гончара активно співпрацює з різними громадськими культурологічними та просвітницькими організаціями. Так, у 2012 році бібліотека разом зі своїми партнерами започаткувала екскурсійно-краєзнавчий проект «Міфи та бувальщина міста «Річкової зірки». На сьогоднішній день розроблено близько 10 тематичних екскурсій: «Херсонська фортеця», «Література і мистецтво Таврії», «Олександр Суворов і Таврія», «Сліди європейських героїв у Таврії», «Чумацтво в Таврії» та інші. Це екскурсії нового покоління в форматі «mixed reality» (формат змішаної реальності), в яких поєднується розповідь бібліотекаря-екскурсовода з сюжетними відеоматеріалами та інтерактивним спілкуванням. Наприкінці екскурсії пропонується зіграти в інтелектуально-спортивну гру «Морський бій», в ході якої закріплюються отримані знання та тренуються фізичні навички.

Працівники бібліотеки активно беруть участь у різноманітних піар-акціях, мета яких – привернути увагу городян до історичних подій минулого в житті міста. Наприклад, до святкування 225-річчя подорожі Катерини II до Херсона – хепінінг «Проявлення Херсонської фортеці», до 235-річчя з дня підписання указу про заснування міста Херсона – арт-акція «Херсонська фортеця: від ювілею до ювілею».

У рамках співробітництва з Херсонським будинком дитячої та юнацької творчості проводяться тренінги з підготовки учнівської молоді до міських конкурсів краєзнавчого змісту. Вже третій рік поспіль на базі бібліотеки проходять фінали міських турнірів «Знавці міста Херсона» та «Козацькими стежинами», науково-практична конференція з музеєзнавства «Плекаючи старе – осягаємо нове». Започатковано новий міський конкурс для юних екскурсоводів.

З Херсонською академією неперервної освіти та Херсонським державним університетом визначені основні напрямки співробітництва: проведення круглих столів, краєзнавчих читань. Так, наприкінці 2012 року було проведено круглий стіл «Вітчизняна війна 1812 року в контексті української історії», у

2013 році – краєзнавчі читання «Адміністративно-територіальний устрій Херсонської області: історичні нотатки та сьогодення».

Бібліотека постійно розвиває співпрацю з місцевими засобами масової інформації. Так, на замовлення державної радіокомпанії «Таврія» підготовлено цикл радіопередач про письменників-краян: «Пристань моєї душі» (до 90-річчя від дня народження письменника-мариніста Костянтина Кудієвського), «Моя стежина» (до 65-річчя від дня народження поета, журналіста Валерія Кулика) та ін.

Книгозбірня активно використовує можливості Інтернет для представлення, популяризації та доступу до краєзнавчої інформації. Так, з 2009 року на сайті Херсонської ОУНБ імені Олеся Гончара представлений загальний краєзнавчий Інтернет-проект «Краєзнавство Таврії», завдання якого – акумулювання різнобічної за формою та змістом краєзнавчої інформації про різні аспекти минулого та сьогодення Таврійського краю та її надання користувацькій аудиторії, зокрема віддаленим користувачам.

Серед останніх розроблених міні-проектів – «Герої Херсонщини», «Почесні громадяни міста Херсона», «Символіка Херсонщини». Завдяки налагодженій співпраці з місцевими письменниками поповнюється електронна краєзнавча бібліотека «Повнотекстові видання місцевих авторів», представлено творчий доробок 9 письменників-краян. Постійно ведеться робота з розширення існуючих тематичних розділів, а також окремих персональних сторінок. Наприклад, до 95-річчя Олеся Гончара були створені рубрики «Фільмографія Олеся Гончара», «Документальні фільми про Олеся Гончара», «Екслібриси Олеся Гончара».

На сьогоднішній день йде розробка макету міні-проекту «Літопис населених пунктів Херсонщини», мета якого – представити історичні та сучасні відомості про кожне село області. Для збирання матеріалів залучаються бібліотекарі районних та сільських бібліотек, місцеві краєзнавці.

З метою популяризації фондів Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара на Інтернет-проекті «Краєзнавство

Таврії» створено розділ «Краєзнавчі ресурси», в якому розміщується інформація про нові надходження, представлений каталог оцифрованих краєзнавчих видань та перелік краєзнавчих видань на електронних носіях.

Застосовуючи технології Web 2.0 в краєзнавстві, було розроблено та представлено на сайті бібліотеки он-лайн-газету «З днем народження, рідне місто!» та віртуальний краєзнавчий кросворд «Херсон – місто адміралів та корабелів».

Впровадження нових інформаційних технологій та використання Інтернету призвело до змін у довідково-бібліографічному обслуговуванні. До послуг віртуальних відвідувачів – пошук краєзнавчої інформації в електронному каталозі бібліотеки, який представлений на сайті бібліотеки, а також електронні версії краєзнавчих бібліографічних покажчиків. Широкого розповсюдження набуло довідкове обслуговування віддалених користувачів через віртуальну довідкову службу бібліотеки.

Для популяризації краєзнавчих знань у своїй роботі використовуємо соціальні мережі, такі як: Facebook, В Контакте, де надаємо інформацію віртуальним користувачам про нові краєзнавчі надходження, анонсуємо майбутні заходи та акції. Для обміну досвідом, проведення різноманітних заходів та популяризації кращих інноваційних проектів серед бібліотек області утворена група у соціальній мережі Facebook «Краєзнавство в бібліотеках Херсонщини». В ній запропоновано розміщувати матеріали про масові заходи краєзнавчого змісту, які проводяться у бібліотеках області, цікаві краєзнавчі розвідки, розповіді про талановитих краян. Вважаємо, що це допоможе покращити організацію краєзнавчої діяльності в бібліотеках Херсонщини.

**ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА:
(З КОЛЕКЦІЇ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКОВАНИХ, РІДКІСНИХ ТА
ЦІННИХ КНИГ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ)**

В колекції прижиттєвих видань творів класиків української та російської літератури зберігаються унікальні видання І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, О. Пушкіна, М. Гоголя, О. Блока. Особливе місце в даній колекції належить виданням геніального українського поета Т.Г. Шевченка, що на сьогодні є справжньою бібліографічною рідкістю.

Прижиттєві видання Т.Г.Шевченка

1. Думка // Молодик на 1843 год. – Х., 1843. – Ч.2. – С. 91-92.
2. Т.Н.Маркевичу // Молодик на 1843 год. – Х., 1843. – Ч. 2. – С. 108-109.
3. Утоплена: (балада) // Молодик на 1843 год. – Х., 1843. – Ч. 2. – С.114-121.
4. Наймичка: (поема) // Кулиш П. Записки о Южной Руси. – СПб., 1857. – Т. 2. – С. 145-168.
5. Кобзарський гостинець// Хата: альманах. – СПб., 1860. – С. 73-90.
6. Кобзар. – СПб.: Друк.П.А.Куліша, 1860. – 245 с.
7. Кобзарь // Основа. – 1861. – № 1. – С. 1-10.
8. Кобзарь // Основа. – 1861. – № 2. – С. 1-13.
9. Букварь южнорусскій 1861 року / сост. Т. Шевченко. – СПб.: Печатня Гогенфельдена и К°, 1861. – 24 с.
10. Кобзар [Післямова В.Бородіна. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962] – 116, VII с. з іл. Фототипія з «Кобзаря» 1840 року.

В літературній спадщині Тараса Григоровича Шевченка збірка поезій «Кобзар» займає одне з центральних місць. Перший „Кобзар” надрукований в 1840 році у Санкт-Петербурзі за сприяння Євгена Гребінки. До видання

увійшло 8 творів: «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч» та «Думи мої, думи...». У світі збереглося лише декілька примірників цього видання. В колекції ж відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України зберігається фототипія першого видання «Кобзаря» 1840 року.

За життя поета твори під цією назвою виходили в 1844 році («Чигиринський Кобзар») та 1860 році.

Третє видання «Кобзаря» (СПб., 1860) надруковано коштами Платона Смиренка, з яким Тарас Шевченко познайомився в 1859 році у Млієві на Черкащині під час своєї останньої подорожі Україною. Платон Смиренко – відомий в Україні цукрозаводчик і меценат – виділив для видання «Кобзаря» 1100 рублів. Ця збірка була значно повнішою від попередніх – до неї увійшло 17 творів і портрет Тараса Шевченка [3, 41].

Національна історична бібліотека України в 1978 році придбала 1 примірник даного видання в букіністичній книгарні.

Наступне, четверте видання «Кобзаря» з'явилося в 1861 році на сторінках часопису «Основа» за редакцією Василя Білозерського. Науково-літературний часопис **«Основа»** виходив щомісячно від січня 1861 року до вересня 1862 року в Петербурзі. На його сторінках опубліковано понад 70 поезій Тараса Шевченка («Іван Гус», «Неофіти», п'єса «Назар Стодоля» та інші). Часопис мав великий вплив на культурно-літературний процес і сприяв зростанню національно-визвольного руху в Україні.

Український літературний альманах **«Молодик»**, виданий І. Бецьким у 1943-1944 роках за допомогою Г. Квітки-Основ'яненка, В. Каразіна та М. Костомарова, також публікував історичні, літературні матеріали, переклади зарубіжних письменників. Але основним його напрямом було видання творів, присвячених Україні. В «Молодику» за 1843 рік надруковані вірші Т.Г.Шевченка «Утоплена», «Думка», «Маркевичу».

Великий інтерес до творчості Тараса Шевченка проявляв в свій час письменник та видавець Пантелеймон Куліш. У 1857 році, коли Шевченко не

мав дозволу друкуватися, у „Записках о Южной Руси” Куліш опублікувавав поему «Наймичка» без підпису автора, а в 1860 році в українському літературному альманасі **«Хата»** - добірку поезій «Кобзарський гостинець». Альманах **«Хата»**, виданий у Петербурзі у двох випусках 25 лютого і 11 травня 1860 року, друкував твори інших відомих українських письменників – Марка Вовчка, Є. Гребінки, Ганни Барвінок.

Часопис «Основа», альманахи «Молодик» і «Хата» зберігаються у відділі стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України. Останнє прижиттєве видання Тараса Шевченка **«Букварь южнорусскій 1861 року»** надруковано в Петербурзі друкарнею Є. Гогенфельдена і К^о на кошти автора накладом 10000 примірників. Буквар був першим у серії задуманих поетом навчальних посібників (лічба, етнографія, географія, історія) для навчання грамоті українською мовою в недільних школах. Книга містить алфавіт (літери друковані й рукописні), тексти для читання за складами (уривки із зроблених Шевченком раніше українських «Псалмів Давидових»). У розділі «Лічба» подано цифри й таблицю множення до 100. Половину книжки складають фольклорні тексти. Серед невеликого за обсягом матеріалу релігійного змісту обов’язкового для кожного тогочасного букваря поет умістив псалом 132 в своєму переспіві. Навчальний матеріал Букваря перейнятий демократичними й гуманістичними ідеями. Велику частину тиражу Шевченко надіслав для продажу в недільні школи Києва, Чернігова, Полтави та інших міст з тим, щоб виручені кошти залишилися в касах недільних шкіл.

Історію підготовки видання, розповсюдження та збереження окремих примірників з XIX ст. до наших днів детально викладають дослідники української культури Ю.А. Лабинцев та Л.Л. Щавинська в книзі «Последняя книга Тараса Шевченко («Букварь южнорусскій»)» (М., 2013). Конволют 14 видань, алігатом якого є «Букварь...», придбано Бібліотекою в 1997 році (*Конволют* – це штучний власницький збірник, який об’єднує в одній оправі

кілька самостійних видань – книг, журналів, брошур, відбитків статей, рукописів – так званих **алігатів**, як правило, пов'язаних тематично – Н. Х.).

Але, на жаль, примірник з фондів Національної історичної бібліотеки України не був досліджений цими науковцями. *„Сколько же экземпляров «Букваря южнорусского» и вообще всех прижизненных изданий Т.Г.Шевченко сохранилось сейчас? А ведь каждая из таких дошедших до нас книг представляет собой уникальный источник по истории бытования шевченковского слова на протяжении более полутора веков. Увы, этого мы не знаем»* [2, 25.]. Тож, це завдання постає перед працівниками відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг.

Список використаних джерел

1. Кирилюк Є.П. Книга мільйонів: (до історії видання „Кобзаря” Шевченка) // Рад. літературознавство. – 1962. – № 2. – С.83-94.
2. Последняя книга Тараса Шевченко («Букварь южнорусский») / сост., авт. примеч. Ю.А. Лабынцев, Л.Л. Щавинская. – М., 2013. – 76 с.
3. Попель С.Д. До історії видання „Кобзаря” 1860 року // Рад. літературознавство. – 1960. – № 4. – С.41-52.
4. Шевченківський словник. – К., 1976. – Т. 1. – 436 с.

Чеховська І. В., м. Київ

ПУТІВНИК ПО МЕРЕЖЕВИХ КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСАХ ОУНБ УКРАЇНИ

Загальновідомо, що Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ) є методичним центром для обласних універсальних наукових бібліотек України (далі – ОУНБ) з питань краєзнавчої діяльності [1]. Саме тому фахівці відділу історичного краєзнавства систематично проводять моніторинг сайтів згаданих книгозбірень на предмет розміщення краєзнавчих продуктів та послуг на своїх сайтах. Зокрема, у 2012 році був проведений аналіз компонентного

складу краєзнавчого Інтернет-ресурсу ОУНБ, з результатами якого можна ознайомитися у щорічному бюлетені «Краєзнавча робота в бібліотеках України» [2]. У згаданому дослідженні до уваги бралася наявність на сайтах всіх ОУНБ України, Кримської РНБ ім. І. Франка, Одеської ННБ ім. М. Горького, Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Києва та Харківської ДНБ ім. В. Короленка основних краєзнавчих ресурсів: електронного каталогу та тематичних баз даних, електронних бібліографічних покажчиків, краєзнавчих повнотекстових ресурсів, відомостей про краєзнавчу діяльність бібліотеки тощо.

Логічним результатом цього дослідження стало створення нами путівника по краєзнавчих ресурсах ОУНБ, що буде представлений на сайті НІБУ. Варто зазначити, що такий путівник – це анотований довідник, в якому систематизовані дані щодо гіперпосилань на краєзнавчі ресурси, зосереджені на сайті книгозбірні. Це також своєрідний методичний посібник в електронній формі, який містить універсальну інформацію про мережеві краєзнавчі ресурси України. Такий досвід існує в бібліотеках Російської Федерації: Російській національній бібліотеці та Архангельській ОУНБ ім. М. О. Добролюбова [3, 4].

У нашому інтерактивному путівнику інформація згрупована за алфавітом назв бібліотек, в середині яких (за аналогією путівника по краєзнавчих ресурсах на сайті Російської національної бібліотеки) виділені такі ресурси:

- електронний каталог та бази даних;
- краєзнавчі бібліографічні покажчики;
- відомості про краєзнавчу діяльність та ресурси бібліотеки;
- фактографічна інформація про регіон.

Головним критерієм відбору краєзнавчих ресурсів є можливість вільного доступу до них, що важливо для віддаленого користувача. Кожен із заявлених видів ресурсів містить детальну інформацію про краєзнавчі ресурси сайту

конкретної бібліотеки та гіперпосилання на них, що дозволяють здійснити швидкий перехід від одного інформаційного джерела до іншого.

Зазвичай, основним на сайті є посилання на електронний каталог – один з головних краєзнавчих ресурсів, в якому зібрані всі види документів, що надходять у книгозбірню. Саме електронний каталог є підґрунтям для подальшого створення інших видів краєзнавчих ресурсів. Доступ до електронного каталогу можливий на сайтах всіх ОУНБ, крім Волинської, Львівської, Одеської, Харківської та Черкаської. На сайтах Вінницької, Дніпропетровської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Тернопільської, Чернівецької, Чернігівської та Кримської РНБ ім. І. Франка окремо представлена база даних «Краєзнавство», в якій відображений краєзнавчий фонд книгозбірни.

Ресурс «Краєзнавчі бібліографічні покажчики» містить електронні версії видань книгозбірни. На всіх сайтах ОУНБ є бібліографічні покажчики «Календар знаменних і пам'ятних дат на ... рік», а на сайтах Волинської, Закарпатської, Рівненської, Сумської, Харківської та Чернівецької ОУНБ окремо представлене видання «Література про ... область». На сайтах Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Черкаської ОУНБ та Одеської ННБ ім. М. Горького заявлена лише інформація про бібліографічні покажчики, а самі видання, на жаль, не завантажуються для перегляду.

У ресурсі «Відомості про краєзнавчу діяльність та ресурси бібліотеки» вміщені дані про електронну бібліотеку, її історію, структуру, краєзнавчі віртуальні виставки та веб-проекти тощо. Загалом така інформація певною мірою відображена на всіх бібліотечних сайтах.

Ресурс «Фактографічна інформація про регіон» містить відомості про край, культурне життя, посилання на бібліотеки регіону тощо. Такі відомості присутні на всіх сайтах регіональних бібліотек, крім Житомирської ОУНБ (на час проведення дослідження не було жодного посилання). Разом з цим, слід зазначити, що на сайтах Волинської, Житомирської, Рівненської,

Тернопільської та Хмельницької ОУНБ є перехід на портал «Історична Волинь», адже ці бібліотеки є учасниками даного корпоративного проекту.

Інтерактивний путівник по краєзнавчих ресурсах ОУНБ України призначений для істориків, бібліотечних фахівців, краєзнавців-аматорів та всіх, хто цікавиться розвитком краєзнавства в Україні. Інформація в ньому не є вичерпною, бо містить лише відомості щодо гіперпосилань на основні краєзнавчі ресурси певного регіону, розміщені на бібліотечному сайті. В зв'язку з тим, що дані часто змінюються, необхідно систематично їх оновлювати, тобто редагувати зміст анонсованого нами інтерактивного путівника по краєзнавчих ресурсах.

Список використаних джерел

1. Національна історична бібліотека [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.nibu.kiev.ua/>. – назва з екрану.
2. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень [Електронний ресурс] : Вип. 23 / Нац. іст. б-ка України; підгот. : В.П. Кисельова, О.В. Михайлова, І.В. Чеховська; ред. Т.С. Кудласевич. – К., 2012. – Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/files/el_res/krznav4_rob_v23.pdf. – назва з екрану.
3. Российская национальная библиотека [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.nlr.ru/>. – назва з екрану.
4. Архангельская областная научная библиотека им. Н. А. Добролюбова [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.aonb.ru/>. – назва з екрану.

Рекомендації
Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України»

20 листопада 2013 року в рамках започаткованих Національною історичною бібліотекою України у 2011 році краєзнавчих читань проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України». Особливістю цього річної конференції стало те, що вона розпочала цикл заходів по відзначенню 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка.

В рамках конференції відбулося пленарне засідання, працювало 3 секції:

Секція 1. *Історико-краєзнавча діяльність бібліотек, архівів, музеїв: історія, сучасний стан.*

Секція 2. *Інноваційні технології у розвитку бібліотечного краєзнавства: практичні аспекти.*

Секція 3. *Кадрове забезпечення бібліотек України.*

На конференції обговорювались: сучасні теоретичні та методичні проблеми бібліотечного краєзнавства; питання створення краєзнавчих електронних ресурсів в бібліотеках; краєзнавча бібліографія як складова бібліотечного краєзнавства; дослідження історії вітчизняних бібліотек, музеїв, архівів; популяризація краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг бібліотек: досвід, інновації; взаємодія бібліотек з архівними установами, музеями, місцевими краєзнавчими осередками у напрямі вивчення історії рідного краю. Широко висвітлено тему «Т.Г. Шевченко і край». порушувалися питання кадрового забезпечення вітчизняної бібліотечної галузі.

Серед вагомих здобутків українських бібліотек у галузі краєзнавчої бібліотечної діяльності слід відзначити, насамперед, активізацію краєзнавчих досліджень бібліотек, складання краєзнавчої бібліографії територій, наявність краєзнавчих веб-ресурсів, створення реєстрів пам'яток історії та культури певної території тощо.

Позитивно оцінюючи здобутки, учасники конференції певну увагу приділили негативним тенденціям у краєзнавчій діяльності бібліотек, а саме: недостатній дієвості та актуальності нормативних актів в галузі краєзнавчої діяльності бібліотек, в першу чергу, положення про краєзнавчу роботу бібліотек.

Враховуючи визначальну роль бібліотек як популяризаторів краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг, конференція рекомендує:

- терміново затвердити «Положення про краєзнавчу діяльність державних і комунальних бібліотечних закладів»;
- популяризувати знання про історію та культуру народів краю шляхом залучення членів місцевих національно-культурних об'єднань, організацій і товариств до співпраці – участі в плануванні, підготовці та проведенні краєзнавчих заходів бібліотеки;
- систематично аналізувати попит користувачів на літературу мовами нацменшин, проводити дослідження стану задоволення інформаційних потреб представників національностей, які проживають у краї;
- активно популяризувати базу даних «Міста і села України» серед бібліотечних працівників та краєзнавців України;
- регулярно вивчати ступінь впровадження рекомендацій НІБУ за результатами краєзнавчих досліджень останніх років;
- продовжувати моніторинг краєзнавчої діяльності бібліотек України;
- рекомендувати регіональним бібліотекам готувати біобібліографічні видання (нариси, покажчики) про бібліотечних діячів краю, як складову

частину української бібліотекознавчої біографістики;

- щодо кадрового забезпечення – приділити особливу увагу підготовці висококваліфікованих спеціалістів в галузі краєзнавства, які володіють новітніми комп'ютерними технологіями аналізу й синтезу інформації;
- з метою поглиблення знань з історико-краєзнавчих дисциплін, удосконалення навичок студентів-істориків в оволодінні методикою історико-краєзнавчого дослідження – запровадити проходження навчальної історико-краєзнавчої практики студентів КНУ ім. Т. Г. Шевченка на базі НІБ України та ОУНБ.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бачинська Надія Анатоліївна	доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, канд. пед. наук
Бородіна Галина Григорівна	доцент кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
Власенко Людмила Миколаївна	учений секретар Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського
Голоп'орова Валентина Іванівна	керівник відділу обслуговування Артемівської центральної міської бібліотеки (Донецька обл.)
Гончаров Олександр Петрович	доцент кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка, голова правління Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України, канд. іст. наук
Горська Наталія Олексіївна	головний бібліотекар відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України
Грет Галина Петрівна	доцент кафедри організації видавничої справи, поліграфії і книгорозповсюдження Національного технічного університету України «КПІ», канд. екон. наук
Грет Максим Ярославович	молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
Грет Олена Павлівна	завідувач відділу Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Гурба	вчитель історії Дубовицької ЗОШ І-ІІІ ст.,

<i>Віктор Григорович</i>	керівник шкільного краєзнавчого музею (с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл.)
<i>Гурська Оксана</i>	науковий співробітник науково-дослідного відділу Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани Тернопільської обл.
<i>Єсюніна Галина Вікторівна</i>	завідувач сектора автоматизації бібліотечних процесів Хмельницької центральної міської бібліотеки
<i>Захарчук Наталія Миколаївна</i>	науковий співробітник Музею історії м. Бердичева (Житомирська обл.)
<i>Іванченко Леся Антонівна</i>	провідний спеціаліст культурологічної лабораторії Національного університету «Києво-Могилянська академія», керівник Історико-культурного музейного комплексу «Кочубеївський» (с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл.)
<i>Каганова Ірина Яківна</i>	завідувач відділу краєзнавства Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г Короленка
<i>Каракоз Олена Олександрівна</i>	доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, канд. іст. наук
<i>Кароєва (Соломонова) Тетяна Робертівна</i>	докторант Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, канд. іст. наук, доцент
<i>Кисельова Валентина Павлівна</i>	завідувач сектора науково-дослідної роботи відділу історичного краєзнавства Національної історичної бібліотеки України
<i>Кобижча Наталія Іванівна</i>	старший викладач кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, канд. культурології
<i>Корнацький Ігор Аркадійович</i>	старший науковий співробітник Артемівського краєзнавчого музею (Донецька обл.)

Котуз Тетяна Вікторівна	завідувач відділу краєзнавства Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва
Левченко Валерій Влерійович	доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету, канд. іст. наук
Лук'янченко Ольга Григорівна	доцент кафедри бібліотекознавства, документознавства та інформаційної діяльності Луганської державної академії культури і мистецтв, канд. пед. наук
Лучка Людмила Миколаївна	заступник директора Наукової бібліотеки Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, канд. іст. наук
Малиш Ольга Миколаївна	завідувач відділу краєзнавчої літератури і бібліографії Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської
Маньковська Руслана Вікторівна	старший науковий співробітник Інституту історії НАН України, канд. іст. наук
Мартинюк Мілада Вікторівна	вчитель-методист Бердичівської міської гуманітарної гімназії № 2 (Житомирська обл.), канд. пед. наук, член Національної спілки журналістів України, Всеукраїнської музичної спілки
Мельник Валентина Павлівна	учитель-методист середньої загальноосвітньої школи № 49 з поглибленим вивченням французької мови (м. Київ)
Мусіна Зейтуна Хамзяївна	завідувач науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України
Нагорна Ганна Миколаївна	завідувач відділу краєзнавства Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького
Новальська Тетяна Василівна	професор кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного

університету культури і мистецтв, докт. іст. наук

Одинока
Лілія Павлівна

старший науковий співробітник сектора НТІ Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, доцент, канд. пед. наук

Пахолок
Ольга Степанівна

завідувач відділу обслуговування Бережанської центральної районної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка (Тернопільська обл.)

Петренко
Ольга Борисівна

завідувач науково-дослідницького відділу Національної бібліотеки України для дітей

Полянська
Надія Іванівна

завідувач відділу «Україніка» Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка

Приліпко
Тетяна Аркадіївна

головний бібліограф науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України

Пристаї
Галина Іванівна

завідувач відділу літератури з мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І Франка

Прокопенко
Лілія Сергіївна

професор кафедри культурології та інноваційних культурно-мистецьких проєктів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, канд. іст. наук

Проценко
Леонід Григорович

інженер-механік заводу «Салют» (м. Москва), завідувач фондами Історико-культурного музейного комплексу «Кочубеївський» (с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл.)

Салата
Галина Володимирівна

доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, канд. іст. наук

Скавронський
Павло Степанович

директор Музею історії м. Бердичева (Житомирська обл.), голова Бердичівського регіонального т-ва Національної спілки

краєзнавців України

**Скрипникова
Лариса Григорівна**

Почесний голова Карельського
республіканського громадського товариства
«Калина» (м. Петрозаводськ, Росія)

**Смілянець
Світлана Іванівна**

заступник генерального директора з наукової
роботи Національної історичної бібліотеки
України

**Стегній
Дарія Георгіївна**

завідувач сектора поточної та ретроспективної
бібліографії науково-бібліографічного відділу
Національної історичної бібліотеки України

**Татаринів
Сергій Йосипович**

асоційований професор (доцент) кафедри
інженерної педагогіки Артемівського
навчально-наукового професійно-педагогічного
інституту Української інженерно-педагогічної
академії, канд. іст. наук (м. Артемівськ,
Донецька обл.)

**Токовило
Оксана Валеріївна**

завідувач відділу краєзнавства Херсонської
обласної універсальної наукової бібліотеки ім.
Олеса Гончара

**Харіна
Ольга Олександрівна**

керівник методичного відділу Артемівської
центральної міської бібліотеки (Донецька обл.)

**Хівренко
Ніна Дмитрівна**

завідувач відділу стародрукованих, рідкісних та
цінних книг Національної історичної бібліотеки
України

**Чарковська
Тетяна Дмитрівна**

учитель-методист середньої загальноосвітньої
школи № 49 з поглибленим вивченням
французької мови (м. Київ)

**Чеховська
Інна Володимирівна**

редактор I категорії відділу історичного
краєзнавства Національної історичної
бібліотеки України